ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Σχεδιασμός Δράσεων πιλοτικού Χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού

Μέρος Β

1. Γενική εισαγωγή

Το πρώτο πιλοτικό πρόγραμμα οικοτουριστικής ανάπτυξης που παρουσιάζεται στη μελέτη αυτή αφορά την περιοχή του δυτικού Ζαγορίου και πιο συγκεκριμένα την περιοχή που ορίζεται από τα χωριά Καλπάκι, Μεσοβούνι, Αγιος Μηνάς, Αρίστη, Βίκος και Πάπιγκο. Το δεύτερο πιλοτικό πρόγραμμα αφορά τη λίμνη Κερκίνη και τα γύρω χωριά (Νεοχώριο, Λιβαδιά, Κερκίνη,**:** Λιθότοπος, Χρυσοχώραφα, Λιμνοχώρι, Μεγαλοχώρι, Νέο Πετρίτσι, Βυρώνεια, Ομαλό, Θρακικό, Ακριτοχώρι, Μανδράκι, Γόνιμο και Προμαχώνας). Οι περιοχές αυτές αντιπροσωπεύουν δύο τύπους τοπίων και οικοσυστημάτων που χαρακτηρίζουν τη βιοποικιλότητα της Ελλάδας: τις ορεινές περιοχές και τους υγροτόπους.

Δυτικό Ζαγόρι

Ένα από τα πιο εντυπωσιακά, από αισθητική άποψη αλλά και οικολογική αξία, ορεινά τοπία είναι αυτό της Βόρειας Πίνδου. Στην περιοχή αυτή βρίσκεται ένας από τους ομορφότερους και πιο καλά διατηρημένους ορεινούς οικισμούς της χώρας, το Ζαγόρι, ένα σύνολο από 47 χωριά που εκτείνεται σε μία έκταση 1053 τ.χ. (βλ. χάρτες Παραρτήματος κεφ.1). Τα Ζαγοροχώρια βρίσκονται διάσπαρτα ανάμεσα στα βουνά και τις απότομες κορυφές της Β. Πίνδου. Το πολυσχιδές των ορεινών όγκων, τα φαράγγια και οι χαράδρες που σχηματίζουν οι ποταμοί Βίκος και Αώος και οι παραπόταμοί τους, οι λίμνες που σχηματίζονται στα ψηλά βουνά, και η πλούσια χλωρίδα και πανίδα συνθέτουν ένα τοπίο ιδανικό για γνωριμία με την ποικιλία και την αξία της ελληνικής φύσης. Παράλληλα, το φυσικό και δομημένο περιβάλλον διατηρεί καλά τις μνήμες του τοπικού πολιτισμού που γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή του από τα μέσα του 17ου ως τα μέσα του 19ου αιώνα. Σπίτια, σχολεία, εκκλησίες, μοναστήρια, προσκυνητάρια (ή εικονίσματα) πλατείες, δρόμοι, μονοπάτια, γεφύρια, σκάλες λαξευμένες στις απότομες πλαγιές, βρύσες και άλλα στοιχεία του δομημένου περιβάλλοντος διατηρούνται και αποτελούν τεκμήρια ενός πολιτισμού που διαμόρφωσε και διαμορφώθηκε από το ορεινό τοπίο.

Λιγότερο καλά διατηρούνται τα ίχνη του αγροτοκτηνοτροφικού βίου στη φύση, εφόσον δεν εμπίπτουν στις καθιερωμένες κατηγορίες προστασίας μνημείων και οικισμών, αλλά ούτε και στην καθιερωμένη έννοια της προστασίας της άγριας φύσης. Αλώνια, στάνες, κήποι για μικρές καλλιέργειες και βοσκότοποι χάνονται σιγά σιγά καθώς εγκαταλείπεται η κτηνοτροφία και γεωργία και μειώνεται ο πληθυσμός που ασχολείται με την πρωτογενή παραγωγή. Αυτή η απώλεια δεν έχει σημασία μόνον ως "ένα ακόμη στοιχείο του αγροτικού βίου που χάνεται" αλλά έχει επιπτώσεις στην άγρια φύση και βεβαίως σηματοδοτεί μία εξέλιξη που συνδέεται με τα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα της ορεινής υπαίθρου.

Συνεπώς **το Ζαγόρι είναι μία ιδανική περιοχή για την ανάδειξη του ορεινού τοπίου της Ελλάδας.** Ταυτόχρονα είναι μία περιοχή που αναζητεί την κοινωνικοοικονομική ταυτότητά της στη σύγχρονη Ελλάδα. Ήδη ο τουρισμός έχει γίνει ο κύριος μοχλός ανάπτυξης από όταν άρχισαν να ανακαλύπτουν τον τόπο οι πρώτοι ορειβάτες κατά τη δεκαετία του 1970. Πιο συστηματικά αναπτύχθηκε ο τουρισμός από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, όταν άρχισαν να λειτουργούν οι ξενώνες, με πρωτοβουλία του ΕΟΤ, στο Πάπιγκο, και να αναπτύσσεται σταδιακά η τουριστική υποδομή. Σήμερα το Ζαγόρι, όπως θα δειχθεί αναλυτικότερα στο σχετικό κεφάλαιο, αποτελεί μία χαρακτηριστική περίπτωση ορεινής περιοχής που παρήκμαζε, κοινωνικά και οικονομικά και άρχισε να αναβιώνει μέσω του τουρισμού και της προβολής του φυσικού και πολιτιστικού της πλούτου. Είναι ακριβώς ο τύπος της περιοχής της Ελλάδας όπου ο οικοτουρισμός καλείται να παίξει έναν καίριο ρόλο, όπως ορίζεται και περιγράφεται στο πρώτο μέρος της μελέτης. Ο τουρισμός, που ήδη έχει αναπτυχθεί στην περιοχή, θα πρέπει για να γίνει "οικοτουρισμός", να συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος, άρα να μην υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα, και να συμβάλει στη διατήρηση του κοινωνικού ιστού (βλ. ορισμό στο πρώτο μέρος της μελέτης).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση **το καίριο ζήτημα που προκύπτει για την εφαρμογή του οικοτουρισμού είναι με ποίο τρόπο η ήδη ανερχόμενη τουριστική ανάπτυξη θα τηρηθεί σε τέτοια επίπεδα ώστε να μην υποβαθμιστεί το περιβάλλον, να μην αλλοιωθεί πλήρως η κοινωνική και οικονομική ταυτότητα του τόπου** (κύρια στοιχεία της οποίας ήταν η νομαδική και εδραία κτηνοτροφία, ο μικρός γεωργικός κλήρος, αλλά και το εισόδημα και η επικοινωνία με τον αστικό πολιτισμό που εξασφάλιζαν οι ξενιτεμένοι) αλλά ταυτόχρονα να διατηρηθεί και να αυξηθεί η τάση μόνιμης εγκατάστασης στα χωριά. Η αντίστροφη πορεία εγκατάλειψης και ερήμωσης στο Ζαγόρι άρχισε με τον τουρισμό. Μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι δεν υπάρχει λόγος να διατηρηθεί ένας κοινωνικός ιστός που ήδη έφθινε όταν ξεκίνησε ο τουρισμός. Πράγματι τίθεται το ερώτημα «*Ποιου είδος κοινωνία και οικονομία επιδιώκουμε να διατηρήσουμε*;»

Η σύνθεση της σύγχρονης κοινωνίας διαφέρει ριζικά. Μήπως σε αυτήν δε θα έπρεπε να συμπεριλάβουμε και τους "ξένους", αστούς που αγοράζουν σπίτια στα χωριά, τα ανακαινίζουν και εγκαθίστανται, μόνιμα ή εποχιακά; Αλβανοί μετανάστες αναλαμβάνουν εργασία στον πρωτογενή τομέα και στις οικοδομές αλλάζοντας τα δεδομένα στην οικονομία. Είναι φανερό ότι η κοινωνία και η οικονομία δεν μπορούν παρά να αλλάξουν. Όταν αναφέρουμε τη "διατήρηση του κοινωνικού ιστού" ως γνώρισμα της οικοτουριστικής ανάπτυξης δεν μπορούμε να αγνοούμε ότι μία κοινωνία μεταλλάσσεται. Ούτε θα ήταν δυνατή μία επιλεκτική διατήρηση κάποιων χαρακτηριστικών της κοινωνίας του παρελθόντος. Στη συγκεκριμένη περιοχή **η "διατήρηση του κοινωνικού ιστού" σημαίνει την αποφυγή της δημογραφικής και οικονομικής αλλοίωσης που επιφέρει η**

υπέρμετρη τουριστική ανάπτυξη. Μία υγιής κοινωνία και οικονομία είναι αυτή που ζει και εκτός τουριστικής περιόδου, που διατηρεί εκπροσώπους και από τα δύο φύλα και από όλες τις ηλικιακές ομάδες. Ο οικοτουρισμός στο Ζαγόρι πρέπει να ενισχύσει την τάση μόνιμης εγκατάστασης στους οικισμούς ανθρώπων που δε θα εξαρτώνται πλήρως και αποκλειστικά από τον τουρισμό και θα μπορούν να διατηρήσουν εν λειτουργία κάποια από τα πολλά σχολεία που τώρα είναι κλειστά. Αυτό είναι το περιεχόμενο που δίνουμε στην έννοια "διατήρηση του κοινωνικού ιστού" στην περίπτωση αυτής της ορεινής περιοχής που παρουσιάζει τα προβλήματα και τις δυνατότητες πολλών ορεινών περιοχών της Ελλάδας.

Η περιοχή που επιλέξαμε να μελετήσουμε για την οργάνωση του οικοτουρισμού δεν περιλαμβάνει το σύνολο του Ζαγορίου. Το Ζαγόρι είναι μεγάλη περιοχή και περιλαμβάνει πολλούς διαφορετικούς προορισμούς και διαδρομές. Η περιοχή μελέτης περιλαμβάνει ένα τμήμα του δυτικού Ζαγορίου, αποτελεί μία αυτόνομη γεωγραφική ενότητα από άποψη τουριστικής επίσκεψης κι έτσι μπορεί να μελετηθεί πιο ολοκληρωμένα στα πλαίσια των ορίων της παρούσας μελέτης. Στο πρώτο κεφάλαιο θα αναλυθεί ο τρόπος που θεωρούμε ότι θα πρέπει να οργανωθεί ο τουρισμός ώστε να λειτουργεί ως οικοτουρισμός, τουρισμός που συμβάλει στη διατήρηση του περιβάλλοντος και μιας υγιούς κοινωνίας.

Λίμνη Κερκίνη

Η λίμνη Κερκίνη, που βρίσκεται στον Νομό Σερρών, (βλ. χάρτες Παραρτήματος, κεφ.2) παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως περιοχή-πιλότος ανάπτυξης και οργάνωσης του οικοτουρισμού σε έναν υγρότοπο και σε μία περιοχή με εντελώς διαφορετικά κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά από αυτά που περιγράψαμε για το Ζαγόρι. Από άποψη οικολογικής αξίας και ελκυστικότητας για τον επισκέπτη, η επιλογή της λίμνης Κερκίνης δικαιολογείται πλήρως. Είναι ένας από τους πολλούς υγροτόπους που διαθέτει η χώρα μας (αναγνωρισμένος από τη διεθνή σύμβαση Ραμσάρ) που έλκουν έναν αυξανόμενο αριθμό επισκεπτών για την ομορφιά του τοπίου τους και κυρίως για την ποικιλία ορνιθοπανίδας που φιλοξενούν. Η οικολογική αλλά και οικονομική σημασία των υγροτόπων αναγνωρίστηκε σχετικά πρόσφατα στη χώρα μας. Αφότου άρχισε να εκτιμάται η οικολογική σημασία των υγροτόπων και η διαδικασία αναγνώρισής τους ως προστατευτέων περιοχών, σημειώθηκε και το ενδιαφέρον για επίσκεψη, στην αρχή από τους ειδικούς (ορνιθολόγους, βιολόγους, ειδικούς στην προστασία της φύσης) και στη συνέχεια από το ευρύ κοινό. Η λίμνη Κερκίνη αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πρόσφατης "ανακάλυψης" υγροτόπου από το ευρύ κοινό. Σε σύγκριση με το Ζαγόρι η τουριστική ανάπτυξη στην Κερκίνη είναι πολύ πρόσφατη. Ξεκίνησε την τελευταία πενταετία αλλά μπήκε πολύ γρήγορα στον χάρτη

των οικοτουριστικών διαδρομών εξαιτίας της μεγάλης προβολής από τα ΜΜΕ αλλά και ίσως του γεγονότος ότι η επίσκεψη και η επαφή με την άγρια φύση γίνεται εύκολα και από τους επισκέπτες "του αυτοκινήτου". Στο Ζαγόρι οι ορειβάτες και οι πεζοπόροι διαχωρίζονται εύκολα από το κοινό του αυτοκινήτου. Στην Κερκίνη το κύριο ενδιαφέρον που παρουσιάζει η άγρια φύση, τα πουλιά, μπορούν να το προσεγγίσουν εύκολα τόσο οι επισκέπτες με ειδικά ενδιαφέροντα όσο και το ευρύ τουριστικό κοινό.

Η Κερκίνη, συνεπώς, ενδείκνυται ως πρόγραμμα-πιλότος για τον οικοτουρισμό γιατί προσφέρει δυνατότητες παρατήρησης της ορνιθοπανίδας χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα για τον επισκέπτη και χωρίς κινδύνους όχλησης της άγριας ζωής (υπό ορισμένες προϋποθέσεις, όπως θα δούμε στη συνέχεια). Αυτές οι πρόσφορες συνθήκες δεν ισχύουν σε άλλους γνωστούς υγροτόπους, όπως π.χ. στην Πρέσπα, όπου η παρατήρηση της άγριας ζωής γίνεται από πολύ συγκεκριμένα σημεία και από μεγάλη απόσταση για το φόβο της όχλησης των αποικιών των αργυροπελεκάνων. Η Κερκίνη προσφέρεται επίσης και για ανάδειξη των σύνθετων προβλημάτων που συνδέονται με τη διαχείριση των υγροτόπων και για τον τρόπο που επηρεάζεται ένα οικοσύστημα από ανθρώπινες δραστηριότητες που ασκούνται σε μεγάλη γεωγραφική απόσταση από το ίδιο το οικοσύστημα. Ο ίδιος ο υγρότοπος, μάλιστα, στη σημερινή του μορφή, προήλθε από τεχνητά έργα (βλ. κεφ.2). Η λίμνη εξελίχθηκε σε έναν μοναδικό βιότοπο αλλά και σε μία πολύτιμη πηγή άρδευσης της γύρω γεωργικής περιοχής. Πώς μπορούν να συμβιβαστούν οι δύο αυτές λειτουργίες, τι προβλήματα προκύπτουν από τις ανάγκες διατήρησης της αξίας του βιοτόπου αλλά και τις ανάγκες των αγροτών για άρδευση της γης; Πώς επηρεάζει και επηρεάζεται η πρωτογενής παραγωγή που ασκείται στην περιοχή (γεωργία, κτηνοτροφία και αλιεία) από τον υγρότοπο; Τι επίδραση έχει στην ισορροπία του υγροτόπου η κατάσταση των υδάτων του Στρυμόνα στη Βουλγαρία; Πώς μπορεί, σε τελευταία ανάλυση, να συνυπάρξει αρμονικά άνθρωπος και φύση; Στην Κερκίνη παρουσιάζεται μία μεγάλη ευκαιρία για την ανάδειξη, μέσω του οικοτουρισμού, αυτών των προβλημάτων. Ειδικότερα το ζωτικής σημασίας θέμα της διαχείρισης των υδάτινων πόρων της χώρας μπορεί να αποτελέσει κεντρικό θέμα οικοτουριστικής ανάδειξης και να συμβάλει στην πληροφόρηση της κοινής γνώμης και, ίσως, στην εφαρμογή λύσεων που θα αποτελέσουν πρότυπα για τη διαχείριση υγροτόπων και υδατικών πόρων.

Ο ρόλος του οικοτουρισμού στην Κερκίνη, όπως τον αντιλαμβάνεται η παρούσα μελέτη, είναι κυρίως η συμβολή του στην προστασία της φύσης μέσω της ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης και της δημιουργίας γενικής υποστήριξης για την εφαρμογή λύσεων και μέτρων ορθής διαχείρισης των υδατικών πόρων. Αυτό δε σημαίνει ότι αγνοούνται οι άλλες παράμετροι του οικοτουρισμού. Η τήρηση της φέρουσας ικανότητας και η συμβολή στη διατήρηση μιας υγιούς

τοπικής κοινωνίας και οικονομίας είναι σημαντικές πτυχές της οργάνωσης του οικοτουρισμού. Ωστόσο στην περιοχή της Κερκίνης δεν υφίστανται οι δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που περιγράψαμε στο Ζαγόρι. Δεν πρόκειται για μια περίπτωση ακμάζουσας, στο παρελθόν, κοινωνίας που περιήλθε σε μαρασμό και αναζητά την επανάκαμψή της μέσω της τουριστικής, κυρίως, ανάπτυξης. Η γεωμορφολογία του εδάφους, σε αντίθεση με αυτή του Ζαγορίου, προσφέρεται για εκτεταμένη γεωργία και κτηνοτροφία. Χάρη στη λίμνη, η αλιεία είναι μία προσοδοφόρα οικονομική δραστηριότητα. Βεβαίως ούτε αυτή η περιοχή διέφυγε της γενικής τάσης μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού που υπάρχει στην ελληνική ύπαιθρο αλλά και στην Ελλάδα γενικότερα. Καμία περιοχή της ελληνικής υπαίθρου, σε τελική ανάλυση, δε θα μπορούσε να πει ότι δεν έχει ανάγκη από νέες θέσεις απασχόλησης και συγκράτηση του πληθυσμού, ιδίως των νέων. Ωστόσο στην περιοχή της Κερκίνης δεν υπήρξε διακοπή της οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης. Ο τουρισμός δεν υπήρξε το "φιλί της ζωής" όπως στο Ζαγόρι. Κατά συνέπεια εδώ ο οικοτουρισμός έχει διαφορετικό ρόλο στην τοπική οικονομία και κοινωνία και η οργάνωση και διαχείρισή του πρέπει να έχει διαφορετικούς στόχους.

Εφαρμογή κριτηρίων επιλογής περιοχών για ανάπτυξη οικοτουρισμού

Εξετάζοντας, συνοπτικά, τα κριτήρια που θέσαμε στο πρώτο μέρος της μελέτης (βλ.σελ.39-41 του πρώτου τόμου) και εφαρμόζοντάς τα στην επιλογή των δύο τοποθεσιών, προκύπτει η ακόλουθη εκτίμηση για την επιλεξιμότητα των περιοχών.

Η περιοχή του Ζαγορίου διαθέτει ιδιαίτερα αξιόλογο από οικολογικής και τουριστικής άποψης περιβάλλον, καλά διατηρημένο δομημένο περιβάλλον και με θετικές προοπτικές προστασίας της άγριας φύσης (ολοκληρώνεται η αναθεώρηση της Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης Βορείου Πίνδου (ΕΠΜ), προβλέπεται επίσης η σύσταση φορέα διαχείρισης, καθώς και η δημιουργία Κέντρων Πληροφόρησης που μπορούν να προσφέρουν στοιχειώδη υποδομή παρακολούθησης). Η τοπική οικονομία και κοινωνία εξαρτάται άμεσα από την τουριστική ανάπτυξη και η ευρύτερη πολιτική που ακολουθείται από την τοπική αυτοδιοίκηση και κοινωνία είναι συμβατή με τις αρχές της ήπιας ανάπτυξης. Συνεπώς οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού υπάρχουν. Η κύρια ανάγκη που καλείται να καλύψει ο οικοτουρισμός είναι η διατήρηση της τάσης ζωογόνησης της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας προωθώντας, ταυτόχρονα, τρόπους για να μην αποτελέσει ο τουρισμός μία "μονοκαλλιέργεια".

Η περιοχή της Κερκίνης διαθέτει επίσης τις προϋποθέσεις ανάπτυξης οικοτουρισμού. Διαθέτει αξιόλογο περιβάλλον (με κύριο πόλο έλξης τα είδη πανίδας μάλλον παρά το τοπίο, όπως στο Ζαγόρι), προοπτικές προστασίας του οικοσυστήματος (έχει εκπονηθεί ΕΠΜ, επίκειται η έγκρισή

της και εξάλλου υπάρχει μία στοιχειώδης υποδομή παρακολούθησης του υγροτόπου μέσω του Κέντρου Ενημέρωσης) και μία σχετικά υγιή οικονομία και κοινωνία. Αξιόλογο δομημένο περιβάλλον δεν έχει. Η προστασία του υγροτόπου όμως προϋποθέτει τη ρύθμιση των σύνθετων ζητημάτων που προκύπτουν από τον πολλαπλό ρόλο της λίμνης ως βιοτόπου άγριας ζωής, πόλου τουριστικής έλξης, τόπου αλιευτικής παραγωγής και ταμιευτήρα άρδευσης των γεωργικών εκτάσεων. Για την ορθή διαχείριση του συγκεκριμένου υγροτόπου, αλλά και των άλλων υγροτόπων της χώρας, κρίσιμη είναι η πληροφόρηση του κοινού. Μία καλά πληροφορημένη κοινή γνώμη μπορεί να γίνει σύμμαχος της ήπιας ανάπτυξης. Στην Κερκίνη ο οικοτουρισμός μπορεί να συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος μέσω της ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης.

Δείξαμε πώς τα κριτήρια επιλογής που αναφέρθηκαν στο πρώτο μέρος της μελέτης εφαρμόζονται στην αξιολόγηση των δυνατοτήτων και του ρόλου του οικοτουρισμού σε μία συγκεκριμένη περιοχή. Τα κριτήρια αυτά βοηθούν να αξιολογήσουμε τα πραγματικά δεδομένα μιας περιοχής, από άποψη κατάστασης περιβάλλοντος, οικοτουριστικού ενδιαφέροντος, κοινωνικοοικονομικών συνθηκών και ευνοϊκής διάθεσης της τοπικής κοινωνίας προς την ήπια ανάπτυξη και στη συνέχεια να καθορίσουμε τον ρόλο του οικοτουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή. Ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της περιοχής μεταβάλλεται ο ρόλος που καλείται να παίξει ο οικοτουρισμός. Βεβαίως η διαδικασία της αξιολόγησης των δεδομένων και του επανακαθορισμού του ρόλου της οικοτουριστικής ανάπτυξης πρέπει να είναι διαρκής. Καθώς αναπτύσσεται ο οικοτουρισμός, μεταβάλλονται τα δεδομένα, περιβαλλοντικά και κοινωνικοοικονομικά. Γι αυτό κρίνεται απαραίτητη η παρακολούθηση του οικοτουρισμού και η διαρκής αξιολόγηση της πορείας και των στόχων του από κάποιον φορέα, όπως επισημάνθηκε και στο πρώτο μέρος της μελέτης.

Το Ζαγόρι και η Κερκίνη που προτείνονται ως περιοχές-πιλότοι για την ανάπτυξη οικοτουρισμού πιστεύουμε ότι μπορούν να αποτελέσουν δύο πρότυπα προγραμμάτων οικοτουρισμού σε ορεινή περιοχή και σε υγρότοπο. Οι λύσεις που θα προταθούν και τα έργα υποδομής και διαχείρισης που θα εφαρμοστούν θα είναι οπωσδήποτε προσαρμοσμένα στις τοπικές ιδιαιτερότητες. Δε θα μπορούν ούτε πρέπει να αντιγραφούν όλες αυτούσιες και να εφαρμοστούν σε άλλες περιοχές. Ο τρόπος, η μεθοδολογία και το σκεπτικό με τον οποίο επιλέχθηκαν, όμως, μπορούν να αποτελέσουν πρότυπο εργασίας για άλλες περιοχές. Επίσης κάποιες πρακτικές που θα δοκιμαστούν, όπως η επιδότηση τουριστικών εγκαταστάσεων που συμβάλλουν στη διάχυση των επισκεπτών στον χώρο, η ενίσχυση μικρών επιχειρήσεων που συνδυάζουν διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων του πρωτογενούς τομέα με τον τουρισμό (λειτουργία δωματίων, εστιατορίων, μικρών μαγαζιών κλπ.), η εγκαθίδρυση ενός συστήματος παρακολούθησης των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον και εν γένει της τουριστικής κίνησης μέσω της

λειτουργίας Κέντρων Πληροφόρησης και εκπαιδευμένων οικοξεναγών, τέτοιου είδους και άλλες παρεμβάσεις που προτείνονται στις περιοχές-πιλότους μπορούν, εφόσον επιτύχουν, να αποτελέσουν πρότυπα για την πολιτική οικοτουριστικής ανάπτυξης που θα εφαρμοστεί και σε άλλες περιοχές.

Όσον αφορά την εφαρμοσιμότητα και τον βαθμό επεξεργασίας των προτάσεων για τα έργα που προτείνονται στις περιοχές-πιλότους, η μελέτη της Κερκίνης παρουσιάζει μεγαλύτερο βαθμό ωριμότητας εξαιτίας των συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή. Η περιοχή της Κερκίνης υπαγορεύει προτάσεις οικοτουριστικής ανάδειξης που μεταφράζονται σε συγκεκριμένα έργα. Η περιοχή του Ζαγορίου που επιλέξαμε υπαγορεύει άλλου τύπου παρεμβάσεις που στοχεύουν στην ανάδειξη του παραδοσιακού αγροτοκτηνοτροφικού πολιτισμού και την ρύθμιση-διαχείριση της τουριστικής κίνησης που ήδη υπάρχει. Κάποιες από τις προτάσεις αυτές προϋποθέτουν περαιτέρω έρευνα και συστηματική προετοιμασία και ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας. Ωστόσο θεωρούμε ιδιαίτερα χρήσιμη την προσέγγιση που προτείνουμε στην περίπτωση του Ζαγορίου γιατί είναι πολλές οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας που τείνουν να φτάσουν στο επίπεδο και τον χαρακτήρα τουριστικής ανάπτυξης του Ζαγορίου. Είναι αναγκαίο να προταθεί ένας τρόπος σκέψης για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ρυθμιστεί και να προωθηθεί (εάν χρειάζεται) η τουριστική ανάπτυξη στις περιοχές αυτές. Για το λόγο αυτό θεωρούμε τη μελέτη του Ζαγορίου σημαντική, ακόμη και αν κάποιες από τις προτάσεις στις οποίες καταλήγει δεν είναι άμεσα εφαρμόσιμες αλλά προϋποθέτουν περαιτέρω μελέτη. **Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι μία πολιτική για τον οικοτουρισμό δεν πρέπει να αφορά μόνον την προώθηση της οικοτουριστικής ανάπτυξης σε περιοχές με μικρή υποδομή αλλά και τη ρύθμιση της τουριστικής κίνησης σε περιοχές που ήδη έχουν αναπτυχθεί ως οικοτουριστικοί προορισμοί** και έχουν φτάσει σε προχωρημένο στάδιο του «κύκλου ζωής τους» (βλ. και τη σχετική συζήτηση στη βιβλιογραφία για τον κύκλο ζωής του τουριστικού προορισμού). Με τον τρόπο αυτό θα αποκτηθεί γνώση και εμπειρία στη διαχείριση προορισμών που φτάνουν σε ώριμο στάδιο ανάπτυξης. Επείγει να δοθεί μία κατεύθυνση σκέψης για το μέλλον της τουριστικής ανάπτυξης αυτών των περιοχών ώστε να παραμένουν τόποι ζωντανοί, με υγιή κοινωνικο-οικονομική ζωή, που προσφέρουν στον επισκέπτη μία οικοτουριστική εμπειρία όπως αυτή ορίζεται στην παρούσα μελέτη και όχι απλώς δυνατότητα τουρισμού στη φύση.

Τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε για τη μελέτη των δύο περιοχών προέρχονται από επιτόπια επίσκεψη, συνεντεύξεις με τους επιστημονικούς συνεργάτες του WWF Ελλάς που διαθέτουν εμπειρία από τις συγκεκριμένες περιοχές, με στελέχη της τοπικής αυτοδιοίκησης, εκπροσώπους τοπικών συλλόγων και συνεντεύξεις με κατοίκους που απασχολούνται στον πρωτογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής. Τέλος, χρησιμοποιήσαμε τη βιβλιογραφία που παρατίθεται στο τέλος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΠΙΛΟΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΔΥΤΙΚΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

1. Γενική εισαγωγή ***2***

2. Εισαγωγή ***10***

3. Οριοθέτηση της περιοχής μελέτης ***12***

4. Καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης ***14***

4.1. Αξία φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος 14

4.2. Καθεστώς προστασίας φυσικού και δομημένου περ/ντος και εντοπισμός προβλημάτων 18

4.3. Κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Ο ρόλος του οικοτουρισμού σε κάθε οικισμό 21

4.4. Νοοτροπίες, τάσεις, φορείς που προωθούν την ήπια ανάπτυξη 26

4.5. Η τουριστική ανάπτυξη. Υποδομές, ερμηνεία, τουριστικοί προορισμοί- δραστηριότητες, διακίνηση - διαχείριση επισκεπτών 27

5. Εκτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης. ***32***

6. Διατύπωση προτάσεων για την προώθηση του οικολογ. τουρισμού στην περιοχή μελέτης ***36***

6.1. Γενικός στόχος και εξειδικευμένοι στόχοι του προγράμματος πιλότου 36

6.2. Δράσεις διασύνδεσης οικοτουρισμού και οικοτουρισμού 37

6.3. Έργα υποδομής 44

6.4. Δράσεις ανάδειξη και ερμηνείας της περιοχής. 47

6.5. Δράσεις διαχείρισης 50

6.6. Ενημέρωση - εκπαίδευση 51

6.7. Δώδεκα κριτήρια για αξιολόγηση προτάσεων οικοτουριστικής ανάπτυξης στο Ζαγόρι. 53

2. Εισαγωγή

Το Ζαγόρι βρίσκεται στα βόρεια της Ηπείρου και των Ιωαννίνων. Αποτελείται από 47 χωριά που καταλαμβάνουν μία έκταση 1053 τ.χ. και πληθυσμό, σύμφωνα με την απογραφή του 1991, 6.000 κατοίκων περίπου. Περιβάλλεται Ν. από το βουνό Μιτσικέλι, ΝΔ. από την εθνική οδό Ιωαννίνων-Κόνιτσας, ΝΑ από την εθνική οδό Ιωαννίνων-Μετσόβου και Β. από τον ποταμό Αώο. Τα βουνά είναι το κυρίαρχο στοιχείο στο τοπίο και τον πολιτισμό του Ζαγορίου. (βλ. παρακάτω, παρ.4.1.).

Το κλίμα της περιοχής χαρακτηρίζεται από πολλές βροχοπτώσεις, παρατεταμένο χειμώνα, χιονοπτώσεις, σύντομο καλοκαίρι, άνοιξη, και φθινόπωρο. Υγροί και ζεστοί νότιοι άνεμοι που έρχονται από το Ιόνιο φέρνουν τις βροχές μέσα από τις κοιλάδες των ποταμών. Οι υψηλές βροχοπτώσεις συντελούν στον σχηματισμό πολλών χειμάρρων, ποταμών και λιμνών. Τα ψηλά και απότομα βουνά, οι ποταμοί, οι κοιλάδες, τα φαράγγια και το κλίμα διαμόρφωσαν τον πολιτισμό των Ζαγοροχωρίων. Κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας τα χωριά εξασφάλισαν ιδιαίτερα προνόμια και αυτονομία. Έτσι, τα Ζαγόρια, με σαφώς καθορισμένα τα σύνορα της «Επιστασίας» τους, όπως ονομαζόταν το καθεστώς αυτοδιοίκησης, αναπτύσσουν μία **γεωγραφική και πολιτισμική ενότητα.**

Τα Ζαγοροχώρια όμως δεν ήταν απομονωμένες και κλειστές κοινωνίες. Βρίσκονταν σε επικοινωνία με την πεδιάδα, μέσω των μετακινούμενων κτηνοτρόφων κυρίως, και με αστικά κέντρα της Βαλκανικής, της Ευρώπης και της Μ.Ασίας, μέσω των ξενιτεμένων που απέκτησαν πλούτο και μόρφωση ασκώντας εμπορική και επιχειρηματική δραστηριότητα και λαμβάνοντας ανώτερη μόρφωση.

Η γεωμορφολογία του εδάφους διαμόρφωσε τον τύπο και την έκταση της γεωργικής δραστηριότητας. Μικρός και κατατεμαχισμένος ο γεωργικός κλήρος (οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις στο Ζαγόρι αποτελούν σήμερα το 3,54% της έκτασής του) εξασφάλιζε τα απαραίτητα για την αυτάρκεια της οικογένειας. Καλλιεργούνταν σιτηρά, κηπευτικά, οπωροφόρα δέντρα και αμπέλια. Η γεωργία ασκούνταν πάντα στα πλαίσια της «οικονομίας αυτάρκειας».

Η ζωντανή κοινότητα των Ζαγοροχωρίων αρχίζει να παρακμάζει μετά το 1868, όταν την περιοχή άρχισαν να λυμαίνονται οι ληστοσυμμορίες. Στον πόλεμο του 1940 η περιοχή δοκιμάστηκε σκληρά, πέρασμα καθώς ήταν των στρατευμάτων κατοχής. Μετά τον πόλεμο αρχίζει η μετανάστευση και ερήμωση μέχρι τη δεκαετία του 1980 οπότε αρχίζει η ανάκαμψη ορισμένων χωριών ως αποτέλεσμα της αναγνώρισης της οικολογικής αξίας της περιοχής, της προσέλκυσης ορειβατικού τουρισμού, της δημιουργίας τουριστικής υποδομής και της προσέλκυσης, στη συνέχεια, ευρύτερου τουριστικού κοινού.

Σήμερα το Ζαγόρι προσελκύει πολλούς επισκέπτες καθ΄ όλη τη διάρκεια του χρόνου και προσφέρει πολλές δυνατότητες για πεζοπορία, ορειβασία, αναρρίχηση, καγιάκ, ράφτιγκ, ποδήλατο βουνού, και άλλα σπορ περιπέτειας και περιπάτους στους παραδοσιακούς οικισμούς του. Τα Ζαγόρι έλκει κοινό με ειδικά ενδιαφέροντα αλλά και το γενικό κοινό λόγω της μοναδικής ομορφιάς του φυσικού και ανθρωπογενούς τοπίου. Το φυσικό περιβάλλον παίζει και πάλι καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του τόπου, αλλά με διαφορετικό τρόπο από ό,τι στο παρελθόν.

Συνοψίζοντας, το φυσικό περιβάλλον και η γεωγραφική θέση του Ζαγορίου έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του Ζαγορίσιου πολιτισμού. Το περιβάλλον, ως κύριος παράγων έλξης τουρισμού, καλείται και σήμερα να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της περιοχής. Ο οικοτουρισμός καλείται να εξισορροπήσει την κοινωνικό-οικονομική ανάπτυξη, το κύριο ζητούμενο σήμερα στην περιοχή, με τη διατήρηση του περιβάλλοντος.

Η παρουσίαση της μελέτης του προγράμματος-πιλότου θα ακολουθήσει τη λογική των σταδίων σχεδιασμού ενός οικοτουριστικού προγράμματος, όπως αναφέρονται στον πρώτο μέρος της μελέτης, σελ. 42-43. Τα στάδια αυτά δεν ήταν δυνατό, στα χρονικά πλαίσια αυτής της μελέτης να τα ακολουθήσουμε αναλυτικά. Ακολουθούμε όμως τη λογική τριών βασικών σταδίων:

ΣΤΑΔΙΟ 1: Καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης.

- Αξία φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος
- Καθεστώς προστασίας-εντοπισμός τυχόν προβλημάτων σχετικά με τη διατήρηση του περιβάλλοντος
- Κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής
- Η τουριστική ανάπτυξη (Υποδομές, ερμηνεία, τουριστικοί προορισμοί-δραστηριότητες, ζητήματα διακίνησης και διαχείρισης επισκεπτών)

ΣΤΑΔΙΟ 2: Εκτίμηση της κατάστασης που περιγράφηκε στο προηγούμενο στάδιο.

- Γίνεται μία αποτίμηση της κατάστασης που περιγράφηκε στο πρώτο στάδιο και περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο η οργάνωση και διαχείριση του οικοτουρισμού μπορεί να συμβάλει στην επίλυση προβλημάτων.

ΣΤΑΔΙΟ 3: Προτάσεις δράσεων.

- Περιγράφονται συγκεκριμένες δράσεις για την εφαρμογή του προγράμματος-πιλότου.

3. Οριοθέτηση της περιοχής μελέτης

Το Ζαγόρι χωρίζεται σε τρία τμήματα:

(α) το Δυτικό, με τα χωριά Άγιος Μηνάς, Άνω Πεδινά, Αρίστη, Βίκος, Βίτσα, Ελαφότοπος, Καλπάκι, Κάτω Πεδινά, Μεσοβούνι, Μονοδένδρι, Πάπιγκο.

(β) το Κεντρικό, με τα χωριά Ανθρακίτης, Ασπράγγελοι, Βραδέτο, Βρυσοχώρι, Δίκορφο, Δίλοφο, Διπόταμο, Ελάτη, Ηλιοχώρι, Καλωτά, Καπέσοβο, Κήποι, Κουκούλι, Λάιστα, Λεπτοκαρυά, Μανασσή, Νεγάδες, Σκαμνέλι, Τσεπέλοβο, Φραγκάδες.

(γ) το Ανατολικό, με τα χωριά Βοβούσα, Γρεβενίτι, Δεμάτι, Δόλιανη, Ελατοχώρι, Ιτέα, Καβαλάρι, Καρυές, Καστανώνας, Κρυόβρυση, Λιγκιάδες, Μακρίνο, Μηλιωτάδες, Πέτρα, Τρίστενο, Φλαμπουράρι.

Όπως γίνεται κατανοητό από μία ματιά στο χάρτη και το οδικό δίκτυο, μία περιήγηση σε όλα τα χωριά του Ζαγορίου περιλαμβάνει διαφορετικές χωριστές διαδρομές που ξεκινούν από διαφορετικά σημεία του εθνικού δρόμου. Η περιήγηση σε όλα τα χωριά δεν ενδείκνυται ως αυτόνομος προορισμός. Η κάθε ενότητα χωριών συνδυάζεται με ένα σύνολο περιηγήσεων και διαδρομών στη φύση. Διακρίνονται δέκα περίπου διαφορετικές στο Ζαγόρι. Από αυτές **αντικείμενο της μελέτης είναι η διαδρομή:**

Ιωάννινα- Μεσοβούνι- Άγιος Μηνάς-Αρίστη- Βίκος- Πάπιγκο (Μεγάλο και Μικρό).

Η διαδρομή αυτή είναι από τις πιο δημοφιλείς καθώς μέσω της αρίστης και του ποταμού βοϊδομάτη οδηγεί στο Πάπιγκο οδηγεί στο Πάπιγκο, το γνωστότερο και ίσως το ομορφότερο από τα Ζαγοροχώρια και αφετηρία γνωστών και «κλασικών» ορειβατικών διαδρομών (βλ. παραγρ.4.5).

Οι ψηλές κορυφές των βουνών που ορθώνονται πάνω από το Πάπιγκο ήταν που προσείλκυσαν τους πρώτους ορειβάτες. Το Πάπιγκο, στη συνέχεια, με τη μοναδική ομορφιά που έχει ως οικισμός και ως τοποθεσία, προσείλκυσε το ενδιαφέρον του κοινού και αποτέλεσε, και συνεχίζει ακόμη να αποτελεί, τον κύριο πόλο έλξης, από άποψη οικισμών, της περιοχής. Εάν κάποιος ήθελε να επισκεφθεί το Ζαγόρι και είχε στη διάθεσή του μόνο μία μέρα, σίγουρα η επίσκεψη στο Πάπιγκο είναι αυτή που ενδείκνυται ως πιο χαρακτηριστική. Το Πάπιγκο, που δέχεται περί τους 50.000 επισκέπτες τον χρόνο, μοιάζει να είναι για το Ζαγόρι ό,τι η Ακρόπολη για την Αθήνα. Είναι αυτό που αποδίδεται με αγγλική ορολογία ως "honeypot", δηλαδή ο πιο αγαπητός τόπος έλξης που ίσως χάνει σε αυθεντικότητα εξαιτίας της τουριστικής κίνησης αλλά είναι οπωσδήποτε χαρισματική τοποθεσία. Πράγματι το Πάπιγκο αιχμαλωτίζει τον επισκέπτη με την ομορφιά του αλλά δε

στερείται μίας αίσθησης "τόπου επίσκεψης" μάλλον παρά χωριού που οφείλεται στην κίνηση των επισκεπτών, στα σταθμευμένα αυτοκίνητα και στα καφέ-εστιατόρια που υπάρχουν κυρίως στο Μεγάλο Πάπιγκο. Τα άλλα χωριά υπολείπονται του Παπίγκου σε ομορφιά, αλλά διαθέτουν άλλα χαρακτηριστικά που τα καθιστούν ή μπορούν να τα καταστήσουν ελκυστικά για τον επισκέπτη.

Η διαδρομή που επιλέξαμε αποτελεί μία αυτόνομη ενότητα από άποψη τουριστικού προορισμού. Αποτελεί, μάλιστα, μία πρόκληση ως επιλογή για πρόγραμμα-πιλότο για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού καθώς περιλαμβάνει μια περιοχή του Ζαγορίου με μεγάλη τουριστική κίνηση και περιβάλλον εξαιρετικής ομορφιάς και αξίας. Είναι δυνατό αυτή η «τυπική» τουριστική διαδρομή του Ζαγορίου, που τείνει να γίνει κλασικός προορισμός χειμερινής ορεινής εκδρομής για τους Έλληνες, να αποτελέσει περιοχή-πρότυπο οικοτουρισμού; Είναι δυνατόν η μεγάλη ζήτηση να συνδυαστεί με την ήπια τουριστική ανάπτυξη; Με τη μελέτη αυτή θα δείξουμε τι είδους παρεμβάσεις και σχεδιασμός απαιτείται ώστε να γίνει αυτό δυνατό.

ΣΤΑΔΙΟ 1

4. Καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης

4.1. Αξία φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος

<u>Φυσικό περιβάλλον</u>

Από άποψη οικολογικής αξίας η περιοχή είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η Τύμφη, το έκτο σε ύψος βουνό της Ελλάδας, με 2497 μ. υψόμετρο, με το πολυσχιδές ανάγλυφο που τη διακρίνει, δημιουργεί βαθιές και επιβλητικές χαράδρες (Βίκου, Αώου, Βοϊδομάτη, Μέγα Λάκκου και πλήθος άλλων μικρότερων), μεγαλοπρεπείς κορυφές που φτάνουν στα 2500 μ. ύψος (Αστράκα, Γκαμήλα, Καρτερός, Μέγα Λιθάρια, Τσούκα Ρόσσα κλπ.), θεαματικές ορθοπλαγιές με φτάνουν μέχρι τα 400μ.ύψος και υποαλπικά οροπέδια (Λιμνών, Λάκκας Τσουμάνη, Τσούκα Ρόσσας κ.α.). Η Τύμφη διακρίνεται, επίσης, από τους ενδιαφέροντες γεωλογικούς σχηματισμούς (λιθώνες από την εποχή των παγετώνων και καρστικοί σχηματισμοί), το υδάτινο στοιχείο (δύο μεγάλοι ποταμοί, Βοϊδομάτης και Αώος, μικρότερα ρέματα και υποαλπικές λίμνες) και την υψηλή βιοποικιλότητα

Ιδιαίτερες ενότητες οικοσυστημάτων που σχηματίζει η Τύμφη και εμπίπτουν στην περιοχή μελέτης είναι:

Φαράγγι του Βίκου:

- Σχηματίζεται από τις νότιες πλαγιές της Τύμφης και τις βόρειες πλαγιές του όρους Στούρος. Το μήκος του φτάνει τα 12 χλμ. και το πλάτος κυμαίνεται από 100 μ. ως 1 χλμ. Από τους σημαντικότερους πόλους έλξης επισκεπτών της περιοχής, καθώς προσφέρει ένα από τα πιο μεγαλειώδη τοπία που υπάρχουν στη χώρα μας (φωτ.30), το φαράγγι αποτελεί επίσης βιότοπο για πολλά σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας. Στα κατώτερα σημεία του φαραγγιού επικρατούν δασώδεις εκτάσεις, με κυρίαρχα είδη τις βελανιδιές, τους γαύρους και τις οστρυές. Στα ανώτερα βραχώδη σημεία εμφανίζεται το έλατο και η ορεινή άρκευθος ενώ ανάμεσά τους σχηματίζονται νησίδες από αριές. Ο πλούτος των βοτάνων του αξιοποιούνταν, στο παρελθόν, από τους πρακτικούς γιατρούς που ασκούσαν το επάγγελμά τους περιπλανώμενοι από χωριό σε χωριό και έμειναν γνωστοί ως "Βικογιατροί".

- *Ποταμός Βοϊδομάτης και το φαράγγι του:*

- Ο ποταμός Βοϊδομάτης και το φαράγγι του αποτελεί γεωγραφική συνέχεια του φαραγγιού του Βίκου, έχει μήκος 9 χλμ. Οι επισκέπτες της περιοχής μελέτης μας επισκέπτονται συνήθως τις

πηγές του Βοϊδομάτη, στη δυτική έξοδο της χαράδρας του Βίκου, ανάμεσα στα χωριά Πάπιγκο και Βίκο. Εκτός από την πλούσια παρόχθια βλάστηση σχηματίζονται θαμνώνες πουρναριού και γάβρου και χαμηλά δάση βελανιδιάς. Στην αριστερή όχθη του ποταμού είναι χτισμένη η Ι.Μ. Παναγίας Σπηλιώτισσας (φωτ.29), που έχει εύκολη πρόσβαση από τον δρόμο και δέχεται πολλούς επισκέπτες.

Ορθοπλαγιές και οι μεγάλες κορυφές:

- Οι ορθοπλαγιές και οι μεγάλες κορυφές, σχηματίζονται στη βορεινή πλευρά των μεγάλων κορυφών της Τύμφης (φωτ.31). Επίπεδα διαζώματα που τέμνουν εγκάρσια τις ορθοπλαγιές, τα «ζωνάρια», συγκεντρώσεις από μικρές ή μεγάλες πέτρες στη βάση τους, οι χαλίκωνες, και η φτωχή βλάστηση διακρίνουν τις ορθοπλαγιές. Αυτές οι ορθοπλαγιές είναι που προσείλκυσαν το ενδιαφέρον των ορειβατών, γεγονός που αποτέλεσε την απαρχή του τουρισμού στην περιοχή.

Υποαλπικά-αλπικά οροπέδια και λιβάδια:

- Βρίσκονται στην ανώτερη υψομετρική ζώνη των βουνών όπου οι κλιματολογικές συνθήκες δεν επιτρέπουν την ανάπτυξη δασικών ειδών αλλά μόνο τη δημιουργία λιβαδιών από θαμνώδη και ποώδη βλάστηση, συνήθως.

Βάραθρα και δολίνες:

- Αποτελούν υπόγειες και επιφανειακές καρστικές μορφές που σχηματίζονται στην Τύμφη. Πολύ γνωστό είναι το σπήλαιο της Προβατίνας, στην Αστράκα, με 407μ. βάθος, δεύτερο της κατηγορίας του παγκοσμίως, και γνωστός ορειβατικός προορισμός.

Ορεινές και υποαλπικές λίμνες:

- Ένδεκα μικρές λίμνες σχηματίζονται στην Τύμφη, σε υψόμετρο 1500μ- 2100μ. Φιλοξενούν τρία είδη αμφιβίων, τη μπομπίνα, τον πρασινόφρυνο και τον αλπικό τρίτωνα που διαβιούν σε όσες από τις λίμνες διατηρούν το νερό κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Η λαϊκή φαντασία εδώ, όπως και σε άλλα μέρη της χώρας, έπλασε μύθους και διηγήσεις γύρω από δράκους κατοικούσαν τις βουνοκορφές και τις διαμάχες τους που προκάλεσαν τη δημιουργία των λιμνών. Πιο γνωστή από τις ορεινές λίμνες της Τύμφης είναι η Δρακόλιμνη (φωτ.32), που βρίσκεται σε υψόμετρο 2050 μ. Η ανάβαση από το Πάπιγκο στη Δρακόλιμνη, με ενδιάμεσο σταθμό με διανυκτέρευση στο καταφύγιο της Αστράκας, είναι η μία από τις πιο κλασικές ορειβατικές διαδρομές της περιοχής.

- Η χαράδρα του Αώου εμπίπτει στα χαρακτηριστικά οικοσυστήματα της Τύμφης, ωστόσο δεν εμπίπτει, ως τουριστικός προορισμός, στην περιοχή μελέτης μας.

Σε αυτό το μωσαϊκό τοπίων και βιοτόπων φιλοξενούνται πολλά σπάνια και ενδημικά είδη χλωρίδας και πανίδας. Η χλωρίδα της ευρύτερης περιοχής Τύμφης περιλαμβάνει περί τα 170 είδη φυτών ενώ η πανίδα δεν έχει ερευνηθεί λεπτομερώς. Επισημαίνεται η παρουσία όλων των μεγάλων θηλαστικών της Ελλάδας, εκτός του ελαφιού, και αρκετών ειδών ιχθυοπανίδας, αμφιβίων, ερπετών, πτηνών, κλπ. . Χαρακτηριστική είναι η παρουσία του αγριόγιδου, ο πληθυσμός του οποίου όμως υφίσταται μείωση.

Παρά τη μεγάλη οικολογική αξία της περιοχής, είναι η αισθητική αξία του τοπίου που έλκει τους επισκέπτες. Καθώς μάλιστα οι δυνατότητες παρατήρησης της πανίδας και της άγριας ζωής είναι μάλλον περιορισμένες, είναι η επιβλητικότητα του τοπίου που παίζει τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην πρόσληψη του περιβάλλοντος. Η απουσία, άλλωστε, υποδομής για την ερμηνεία της οικολογικής αξίας της περιοχής είναι ένας επί πλέον λόγος για τον οποίο η αισθητική προσέγγιση του περιβάλλοντος κυριαρχεί στην εμπειρία του επισκέπτη.

Δομημένο περιβάλλον

Οικισμοί και μεμονωμένα κτίσματα στο Ζαγόρι εναρμονίζονται απόλυτα με το φυσικό περιβάλλον. Η απόλυτη εναρμόνιση φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος συντελεί ώστε η αισθητική προσέγγιση του τοπίου ως συνόλου να είναι περισσότερο πρόσφορη για τον επισκέπτη σε σχέση με την πρόσληψη ενός μόνον στοιχείου (π.χ. της ορνιθοπανίδας, όπως συμβαίνει στην Κερκίνη ή του δομημένου περιβάλλοντος, όπως συμβαίνει πχ. στη Μονεμβασιά). Όπως διαπιστώθηκε παραπάνω σε σχέση με την οικολογική αξία της περιοχής, έτσι για την αξία του δομημένου περιβάλλοντος λείπει η υποδομή ανάδειξης της σημασίας του και των παραμέτρων εκείνων που το καθιστούν υπόδειγμα αρμονικής συνύπαρξης ανθρώπου και φύσης.

Τα σπίτια που σώζονται στους περισσότερους οικισμούς εκφράζουν κατά κύριο λόγο την εποχή της ακμής του Ζαγορίου, από τα τέλη 18ου ως τα μέσα του 19ου αιώνα, και τη μεταγενέστερη, ως τα 1880. «..Σπίτια και αρχοντικά που έχουν αμυντικό χαρακτήρα, με ψηλούς πέτρινους μαντρότοιχους και μεγάλες ξύλινες αυλόπορτες που διαχωρίζουν σαφώς τον δημόσιο από τον ιδιωτικό χώρο. Οικισμοί μονοκεντρικοί, με μία πλατεία, δηλαδή, γύρω από την οποία εκτείνεται πυκνοδομημένος ο οικισμός.» (Σταματοπούλου, Χ: 16) Μεγάλα αρχοντικά, εκκλησίες, σχολεία, καλντερίμια και βρύσες φανερώνουν την τέχνη των μαστόρων της πέτρας (από τα μαστοροχώρια της Κόνιτσας) αλλά και την οικονομική άνεση και τη φροντίδα που έδειχναν για το χωριό του

ευεργέτες και δωρητές. Φανερώνουν επίσης τον υψηλό βαθμό ανάπτυξης στον οποίο είχαν φτάσει τα χωριά την εποχή της ακμής τους και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του Ζαγορίσιου πολιτισμού.

Το Πάπιγκο είναι ο πιο καλοδιατηρημένος και ο πιο όμορφος οικισμός από αυτούς. Το Μεσοβούνι και ο Αγιος Μηνάς είναι μικρά χωριά, χωρίς ιδιαίτερο ενδιαφέρον από άποψη ποιότητας οικισμού. Ο Βίκος είναι επίσης μικρό χωριό, αλλά έχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον εξαιτίας της τοποθεσίας του στην "κόγχη" του φαραγγιού και ακριβώς πάνω από τις πηγές του Βοϊδομάτη. Η Αρίστη είναι το μεγαλύτερο από όλα τα χωριά της περιοχής και, αν και δε βρίσκεται σε ιδιαίτερα προνομιακή θέση, είναι ένα πολύ όμορφο χωριό.

Έξω από τους οικισμούς, πλήθος γεφύρια, τα ηπειρώτικα πέτρινα γεφύρια, σκάλες, βρύσες, προσκυνητάρια, αλώνια, στάνες, εκκλησάκια και μικρά μοναστήρια συνιστούν μαρτυρίες για τη γεωργία, την κτηνοτροφία, τις μετακινήσεις στον χώρο, τις θρησκευτικές αντιλήψεις, τις γιορτές και τον παραδοσιακό αγροτικό πολιτισμό γενικότερα. Οι οικισμοί του Ζαγορίου αλλά και τα ηπειρώτικα γεφύρια έχουν μελετηθεί και τεκμηριωθεί από αρχιτεκτονική άποψη.

Πέρα από το φυσικό και δομημένο περιβάλλον, ο Ζαγορίσιος πολιτισμός στο σύνολό του έχει γίνει αντικείμενο μελέτης (από τις επιστήμες της κοινωνικής ανθρωπολογίας, λαογραφίας, ανθρωπογεωγραφίας και ιστορίας) αν και υπάρχουν αρκετές όψεις του που δεν έχουν ερευνηθεί επαρκώς.

Από την περιγραφή της αξίας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος συνάγονται τα ακόλουθα σε σχέση με τον οικοτουρισμό:

- Η οικολογική σημασία της περιοχής είναι υψηλή.
- Η αισθητική του τοπίου προέχει της οικολογικής αξίας της περιοχής ως στοιχείο προσέλκυσης επισκεπτών αλλά και ως τελική εμπειρία από την επίσκεψη.
- Η απουσία ερμηνευτικής υποδομής για την οικολογική αξία του περιβάλλοντος συντείνει προς το παραπάνω αποτέλεσμα.
- Οι ψηλές βουνοκορφές, οι ορθοπλαγιές, οι αλπικές λίμνες τα σπήλαια και τα φαράγγια είναι που προσέλκυσαν τους πρώτους ορειβάτες και πεζοπόρους. Η ιστορία της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής συνδέεται με τον ορειβατικό τουρισμό.
- Η αξία του δομημένου περιβάλλοντος είναι επίσης υψηλή με κύριο χαρακτηριστικό την αρμονική ένταξή του στο φυσικό περιβάλλον.

- Απουσιάζει η υποδομή ερμηνείας της ποιότητας του δομημένου περιβάλλοντος.

- Σε αντιδιαστολή προς την περίπτωση της Κερκίνης (κεφ.2), στην περίπτωση του Ζαγορίου, η έννοια του πολιτισμού, που υπερβαίνει τις έννοιες «φυσικό και δομημένο περιβάλλον» αναδεικνύεται σε πρωτεύον στοιχείο του τόπου και, κατά συνέπεια, της οικοτουριστικής ανάδειξης. Ωστόσο απουσιάζει η υποδομή ερμηνείας του Ζαγορίσιου πολιτισμού.

4.2. Καθεστώς προστασίας φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος και εντοπισμός προβλημάτων

Φυσικό περιβάλλον

Αποτέλεσμα της αναγνώρισης της αξίας αλλά και της ανάγκης προστασίας του οικολογικού πλούτου της περιοχής ήταν η ίδρυση, το 1973, του Εθνικού Δρυμού Βίκου-Αώου εντός των ορίων του οποίου βρίσκεται το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής-πιλότου, με το φαράγγι του Βίκου να αποτελεί τη "ραχοκοκαλιά" του Δρυμού. (βλ. χάρτες Παραρτήματος 1ου κεφαλαίου). Τα προβλήματα που σχετίζονται με την προστασία του Δρυμού απορρέουν, όπως συμβαίνει σε όλες τις προστατευόμενες περιοχές της χώρας, από την ανυπαρξία φορέα διαχείρισης και στρατηγικής διαχείρισης. (βλ. και κεφ.2 για την προβλήματα προστασίας της Κερκίνης). Έτσι η προστασία και διαχείριση του Δρυμού είναι ανεπαρκής. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούνται:

- Ανυπαρξία ουσιαστικής διαχείρισης και απουσία συνολικής στρατηγικής για την προστασία της περιοχής

- Αδυναμία των αρμοδίων αρχών (δασαρχείο Κόνιτσας και Ιωαννίνων), λόγω έλλειψης ανθρώπινου δυναμικού και γνώσης, να αντεπεξέλθουν στο έργο της διαχείρισης του Δρυμού

- Έλλειψη γνώσης και συστηματικής παρακολούθησης του οικοσυστήματος

- Παράνομο κυνήγι, βόσκηση και ψάρεμα στην προστατευόμενη περιοχή

- Απουσία ελέγχου δραστηριοτήτων εκμετάλλευσης φυσικών πόρων στην περιφερειακή ζώνη του Δρυμού (π.χ. ξυλεία, βοσκή).

- Απουσία μελετών επιπτώσεων πριν τη χωροθέτηση αθλητικών δραστηριοτήτων, ιδίως των νέων αθλημάτων περιπέτειας (ράφτιγκ, αλεξίπτωτο πλαγιάς, κλπ.) που πιθανόν να προκαλούν όχληση στα οικοσυστήματα.

- Απουσία αυστηρών μέτρων ελέγχου και ρυθμίσεων για τουριστικές εγκαταστάσεις και αναπτυξιακά έργα που υποβαθμίζουν την οικολογική και αισθητική αξία της περιοχής. (πχ. σχέδια εγκατάστασης σκι και διάνοιξης δρόμων εμποδίστηκαν μετά από σχετική αντίδραση των κατοίκων της περιοχής του Παπίγκου)

Προβλήματα από την τουριστική κίνηση δεν έχουν αναφερθεί. Ωστόσο αυτό πιθανόν να οφείλεται στην έλλειψη παρακολούθησης της τουριστικής κίνησης και των επιπτώσεων που μπορεί να έχει στο περιβάλλον. Έτσι, υπάρχει πιθανότητα, αλλά δεν μπορεί να τεκμηριωθεί, λόγω έλλειψης μελέτης, ότι η μεγάλη συχνότητα διέλευσης φουσκωτών σκαφών στον Βοϊδομάτη προκαλεί οχλήσεις στο οικοσύστημα. (λχ. στον πληθυσμό της βίδρας).

Η ζήτηση για αθλήματα περιπέτειας, που ενέχουν το στοιχείο του κινδύνου και του ρίσκου και που παράλληλα προσφέρουν νέους τρόπους θέασης και εμπειρίας της φύσης, αυξάνεται. Υπάρχουν ήδη ιδιωτικά γραφεία σπορ στη φύση στην ευρύτερη περιοχή όπως η Paddler στην Κόνιτσα, η Trekking στα Γιάννενα και η Robinson Expeditions στους Κήπους. Η Δημοτική Επιχείρηση Τουριστικής Ανάπτυξης Ιωαννίνων προβάλλει, με σειρά φυλλαδίων που έχει έκδοση, τον αθλητικό τουρισμό ενώ η Κόνιτσα προβάλλεται ως «η πόλη του καγιάκ».

Προσφορά και ζήτηση για σπορ περιπέτειας μπορεί να συνεχίσει να αυξάνει, όπως επίσης πιθανόν να επινοηθούν και άλλοι τρόποι ψυχαγωγίας στη φύση. Η ιδιωτική πρωτοβουλία αλλά και η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να αναλάβουν νέες πρωτοβουλίες προβολής της περιοχής. Όπως φαίνεται από την εμπειρία της μελέτης της συγκεκριμένης περιοχής, δικαιώνεται απόλυτα η επιμονή με την οποία τονίζουν όλοι οι μελετητές του φαινομένου οικοτουρισμός στη συνεργασία του ιδιωτικού τομέα, του κρατικού και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ).

<u>Δομημένο περιβάλλον</u>

Τα χωριά που περιλαμβάνονται στην περιοχή μελέτης είναι διατηρητέοι οικισμοί και υπόκεινται σε αυστηρότερους ή χαλαρότερους κανονισμούς δόμησης ανάλογα με τον τύπο προστασίας που τους διέπει (Ζώνες προστασίας Α, Β κλπ.). Σε γενικές γραμμές αυτό το καθεστώς έχει εξασφαλίσει τη διατήρηση του παραδοσιακού χαρακτήρα των οικισμών.

Το πιο σημαντικό θέμα που τίθεται σε σχέση με τη διατήρηση του Παπίγκου είναι η πίεση που προκύπτει για επέκταση των ορίων του οικισμού. Η έκταση των τεσσάρων στρεμμάτων που τίθεται ως προϋπόθεση για ανέγερση νέου κτιρίου θέτει έναν σοβαρό φραγμό στην ανοικοδόμηση, προς το παρόν. Η μικρή και κατατεμαχισμένη έγγεια ιδιοκτησία δε διευκολύνει την εξασφάλιση της απαραίτητης έκτασης. Ο σχεδιασμός της οικοτουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να λάβει υπόψη

του αυτήν την παράμετρο ώστε να μην ενισχύει τις πιέσεις για οικιστική επέκταση. Αντίθετα θα πρέπει να ενθαρρύνει την αποκατάσταση και επανάχρηση υπαρχόντων κτιρίων ή τη διασπορά των έργων υποδομής σε οικισμούς όπου οι πιέσεις για οικιστική επέκταση δεν είναι τόσο έντονες

Συμπερασματικά, η **απουσία φορέα διαχείρισης** και επαρκούς υποδομής για την προστασία και διαχείριση του Δρυμού αλλά και της φύσης της ευρύτερης περιοχής δυσχεραίνει, εκτός των άλλων, και το έργο του σχεδιασμού και διαχείρισης του οικοτουρισμού. Χωρίς φορέα διαχείρισης είναι δύσκολο να εφαρμοστεί μία πολιτική οργάνωσης του τουρισμού. Όπως ισχύει και στην περίπτωση της Κερκίνης (κεφ.2) αλλά και σε όλες τις προστατευόμενες περιοχές της χώρας, η απουσία φορέα διαχείρισης σημαίνει ότι δεν υπάρχει ανθρώπινο δυναμικό και υπεύθυνη αρχή για να εφαρμόσεις τις βασικές λειτουργίες διαχείρισης του οικοτουρισμού. Αυτές είναι:

-Συγκέντρωση στοιχείων και γνώση της τουριστικής κίνησης

-Εντοπισμός και αντιμετώπιση προβλημάτων που προκύπτουν για το περιβάλλον

-Καθορισμός δεικτών «υγείας» του βιοτόπου και παρακολούθηση τήρησης της φέρουσας ικανότητας του τόπου

-Βελτίωση υποδομών

-Κατάρτιση τοπικής κοινωνίας

-Διαχείριση οικοτουριστικών εγκαταστάσεων (π.χ. Κέντρων Πληροφόρησης) ώστε να είναι βιώσιμες οικονομικά και να επιστρέφουν μέρος των εσόδων στην προστασία της φύσης

-Αξιοποίηση συστημάτων πιστοποίησης του οικοτουρισμού και γενικά

-Εξασφάλιση της οικοτουριστικής ταυτότητας στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής

Το πρόβλημα, όμως, της απουσίας φορέα διαχείρισης αναμένεται να επιλυθεί σύντομα. Η σύστασή των Φορέων Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών (στο εξής ΦΔΠΠ) προβλέπεται και προωθείται από τον νόμο 1650/86. Ζητήματα πολυεπίπεδα και σύνθετα, όπως είναι αυτό της προστασίας μιας περιοχής και του οικοτουρισμού, απαιτούν τη συνεργασία πολλών διαφορετικών υπηρεσιών και φορέων. Για τη διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος, άρα και της οικοτουριστικής ταυτότητας, ενός τόπου απαιτείται η συνεργασία διαφορετικών αρμόδιων αρχών και υπηρεσιών καθώς η προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος εμπίπτει στη δικαιοδοσία ποικίλων υπηρεσιών. Μόνον ένας ενιαίος για τη διαχείρισή τους φορέας, με πλουραλιστική εκπροσώπηση όλων των συναρμόδιων υπηρεσιών και οργανισμών, μπορεί να

αποβεί αποτελεσματικός. Τα θέματα του τουρισμού, όμως, απαιτούν γνώση, εμπειρία και εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό. Ο ΕΟΤ μπορεί να έχει υπό την αρμοδιότητά του τα θέματα του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές. Η εφαρμογή της παρούσας μελέτης μπορεί να φέρει τον ΕΟΤ στο επίκεντρο της εξέλιξης αυτής.

4.3. Κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Ο ρόλος του οικοτουρισμού σε κάθε οικισμό

Όπως έχει ήδη τονιστεί στη γενική εισαγωγή του δεύτερου μέρους αυτής της μελέτης και σε διαφορετικά σημεία του παρόντος κεφαλαίου, το Ζαγόρι, γενικά, και η συγκεκριμένη περιοχή ειδικότερα παρουσιάζει, ως προς τα κοινωνικοοικονομικά της χαρακτηριστικά, προβλήματα και προοπτικές που απαντούν και σε άλλες ορεινές περιοχές της Ελλάδας. Εγκατάλειψη των αγροτικών δραστηριοτήτων, μείωση και γήρανση του πληθυσμού, τάση αναβίωσης μέσω της τουριστικής ανάπτυξης, με τις προοπτικές και τους κινδύνους που αυτή συνεπάγεται, είναι τα βασικά γνωρίσματα των περιοχών αυτών.

Στη συνέχεια περιγράφουμε σύντομα την εικόνα της κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης στους οικισμούς της μελέτης, τη σχέση πρωτογενούς-τριτογενούς (τουρισμός) τομέα και κάνουμε μία πρώτη εκτίμηση για τον ρόλο που μπορεί να παίξει ο οικοτουρισμός στην ήπια ανάπτυξη. (Οι συγκεκριμένες προτάσεις για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού περιέχονται στο Στάδιο 3.)

Οι αριθμοί δίνονται κατά προσέγγιση. Δεν επιμείναμε στη λεπτομερή καταγραφή στοιχείων καθώς θεωρούμε ότι η τάξη μεγέθους και η εκτίμησή της έχει περισσότερη σημασία σε αυτό το στάδιο μελέτης.

<u>Πάπιγκο</u>

Κοινωνικό-οικονομικά στοιχεία Υποδομές

Έχει 100 περίπου μόνιμους κατοίκους (στο Μικρό και το Μεγάλο). Το Μεγάλο Πάπιγκο διαθέτει δέκα ξενώνες και ενοικιαζόμενα δωμάτια συνολικής χωρητικότητας 200 κλινών και πέντε εστιατόρια. Στο Μικρό Πάπιγκο υπάρχει ένας ξενώνας και ενοικιαζόμενα δωμάτια συνολικής χωρητικότητας 50 κλινών και ένα εστιατόριο. Ο πληθυσμός του αυξήθηκε, κατά τη δεκαετία 1971-81 κατά 8% και κατά τη δεκαετία 1981-91 κατά 15%. Οι περισσότεροι από τους νεοαφιχθέντες κατοίκους ασχολούνται με μικρές τουριστικές επιχειρήσεις, κυρίως καταλύματα και εστιατόρια-καφέ. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ του 1991 ένα ποσοστό 74% των κατοίκων ασχολείται με τον τριτογενή τομέα, από το οποίο το 34% διατηρεί ξενοδοχείο ή εστιατόριο. Τα στοιχεία αυτά όμως δεν είναι πολύ αξιόπιστα γιατί κάποια οικογένεια, π.χ., που διατηρεί μικρή τουριστική

επιχείρηση μπορεί να δηλώνει ένα μόνο άτομο ως πλήρως απασχολούμενο στον τουρισμό. Γενικά η αύξηση του πληθυσμού του χωριού τα τελευταία χρόνια συνδέεται σαφώς με την απασχόληση στον τουρισμό. Οι μόνιμοι κάτοικοι κρατούν γύρω στα 600 γιδοπρόβατα ενώ το καλοκαίρι βόσκουν στα βοσκοτόπια κάπου 3.000 πρόβατα νομαδικής κτηνοτροφίας. Παλιά στα παπιγκιώτικα βουνά βοσκούσαν πάνω από 10.000 πρόβατα, κυρίως Σαρακατσαναίων. "Το Πάπιγκο σήμερα ζει και αναπνέει από τον τουρισμό και τη λίγη κτηνοτροφία του." (Μακρή, Ε. 1996: 90). Ο τύπος της μικρής οικογενειακής επιχείρησης είναι αυτός που ανθεί και που μπορεί να επιβιώσει στην κλίμακα του τουρισμού που δέχεται το χωριό.

Προοπτικές, τάσεις που θα πρέπει να ενισχύσει ο οικοτουρισμός

Το Πάπιγκο δεν μπορεί να "αντέξει" τουριστικές επιχειρήσεις που απαιτούν μισθωμένους υπαλλήλους. Άλλωστε η οικογενειακή επιχείρηση έχει τον χαρακτήρα που ταιριάζει στον οικοτουρισμό και αυτό το στοιχείο μπορεί να αξιοποιηθεί. Οι επισκέπτες αντιλαμβάνονται τη συνεργασία των μελών της οικογένειας για τη λειτουργία της επιχείρησης και αυτό μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία οικογενειακής ατμόσφαιρας και στη συμμετοχή του επισκέπτη σε εργασίες όπως είναι η φροντίδα του κήπου, εφόσον υπάρχει. Μία επιχείρηση αυτού του ύφους θα ταίριαζε στο πνεύμα του οικοτουρισμού αλλά κυρίως του αγροτοτουρισμού. Είχαμε την ευκαιρία να το διαπιστώσουμε επισκεπτόμενοι ένα εστιατόριο του χωριού που δημιουργήθηκε με επιδότηση από πρόγραμμα αγροτοτουρισμού (υπάρχουν τρεις επιχειρήσεις που έλαβαν μέρος στο πρόγραμμα αγροτοτουρισμού). Το τυρί προερχόταν από τη στάνη τους, το φαγητό ήταν από τον κήπο τους και μαγειρεμένο από τη μητέρα της οικογένειας την ίδια μέρα. Εάν δεν εκδηλώναμε το ενδιαφέρον να ρωτήσουμε δε θα αντιλαμβανόμασταν αυτά τα στοιχεία. Δεν προβάλλεται ούτε αξιοποιείται ο αγροτοτουριστικός χαρακτήρας της επιχείρησης. Ζητήσαμε και συμμετείχαμε στη φροντίδα του κήπου και διαπιστώσαμε πόσο ευχάριστη μπορεί να είναι η εμπειρία αυτή και πόσο πρόσφορη για αξιοποίηση από μία τέτοια αγροτοτουριστική επιχείρηση. (Φωτ. 1- 6)

Ο οικοτουρισμός πρέπει να συμβάλει στη διατήρηση της αύξησης του μόνιμα εγκατεστημένου πληθυσμού στο Πάπιγκο, χωρίς όμως να συμβάλει στην οικιστική επέκταση του χωριού, και στη διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων με ενίσχυση της κτηνοτροφίας και της μικρής κλίμακας γεωργίας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω εξεύρεσης επιδοτήσεων για βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία, μέσω σύνδεσης τουρισμού και πρωτογενούς παραγωγής (αγροτοτουρισμός), ενίσχυσης επιχειρήσεων που λειτουργούν στο πνεύμα του αγροτοτουρισμού κλπ. Γενικά είναι προτιμότερο να δοθεί έμφαση στην απόκτηση αγροτουριστικού χαρακτήρα των ήδη υπαρχουσών τουριστικών υποδομών παρά να ενισχυθεί η δημιουργία νέων καταλυμάτων και

εστιατορίων. Είναι προτιμότερο να ενισχυθούν άλλες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες που θα συνδέουν την πρωτογενή παραγωγή με τον τουρισμό (βλ. προτάσεις στο Στάδιο 3) όπως και πρωτοβουλίες που θα δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας χωρίς να συνεπάγονται περισσότερες κλίνες ή εστιατόρια (βλ. προτάσεις στο Στάδιο 3).

Βίκος

Κοινωνικό-οικονομικά στοιχεία. Υποδομές

Έχει 30 περίπου μόνιμους κάτοικους, δύο ξενώνες και δύο εστιατόρια. Οι μόνιμοι κάτοικοι ασχολούνται κυρίως με την κτηνοτροφία. Ο Βίκος ήταν πάντα κτηνοτροφικό χωριό. Πριν την εφαρμογή του σχεδίου Καποδίστριας ο Βίκος ανήκε στην Κοινότητα της Αρίστης. Όλο σχεδόν το ζωικό κεφάλαιο της Αρίστης (πρόβατα, γίδια και αγελάδες) ανήκε σε Βικιώτες. Με την κατασκευή του δρόμου ο Βίκος μπήκε στον "χάρτη της διαδρομής" που κάνουν οι επισκέπτες της περιοχής εξαιτίας της προνομιακής του θέσης. Πέρασμα για όσους θέλουν να διασχίσουν το φαράγγι του Βίκου, διαθέτει επίσης το προνόμιο μιας υπέροχης θέας προς το Βίκο και τα βουνά του Παπίγκου. "Έτσι από ασήμαντο και απρόσιτο που ήταν μέχρι τη δεκαετία του 1980, ο Βίκος αναδείχτηκε σήμερα σε ένα τουριστικό χωριό που χιλιάδες τουρίστες, εγχώριοι και ξένοι, το επισκέπτονται κάθε χρόνο." (Μακρή, Ε. 1996: 88) Ωστόσο ο Βίκος δε γνώρισε την τάση επανεγκατάστασης και αναζωογόνησης που γνώρισε το Πάπιγκο. Οι περισσότεροι Βικιώτες είναι δημόσιοι υπάλληλοι στα Ιωάννινα ή την Αθήνα. Πληθυσμιακά στοιχεία της ίδιας εποχής για τον Βίκο χωριστά από την Αρίστη δεν υπάρχουν. Προφανώς ο πληθυσμός του ήταν μικρός μεν (αυτό δείχνει και η μικρή έκταση του οικισμού) αλλά αρκετός για να διατηρεί ένα σχολείο.

Η θέση της θέας προς το φαράγγι έχει διαμορφωθεί με ένα ξύλινο κιόσκι για να κάθονται οι επισκέπτες (φωτ.26). Δίπλα ακριβώς έχει ανακατασκευαστεί ένα παλιό αλώνι. Η επίσκεψη στο σημείο θέας και στα εστιατόρια της πλατείας που προσφέρουν παραδοσιακή αλευρόπιτα αλλά και αγριογούρουνο (!) είναι οι κύριοι πόλοι έλξης.

Προοπτικές, τάσεις που θα πρέπει να ενισχύσει ο οικοτουρισμός

Ο Βίκος ήταν και θα παραμείνει μικρό χωριό. Ο οικοτουρισμός όμως μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του χωριού να παρατείνει τη διαμονή των επισκεπτών. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω της καλύτερης ανάδειξης των πεζοδρομικών διαδρομών που μπορεί να κάνει ο επισκέπτης (Βίκος-πηγές Βοϊδομάτη 30λ και Βίκος-Ελαφότοπος 2ω45λ., ακόμη μικρές διαδρομές προς την εκκλησία της Παναγίας του Βίκου, στον Αη Γιάννη, στο Καστράκι, κ.α.) με ορμητήριο το χωριό αυτό και μέσω της ενθάρρυνσης προσφοράς προϊόντων και υπηρεσιών που

προσιδιάζουν στο πνεύμα του οικοτουρισμού και του αγροτοτουρισμού (όπως αναπτύξαμε και παραπάνω, στην περίπτωση του Παπίγκου).

Ο Βίκος είναι ταυτισμένος, στη συνείδηση του επισκέπτη, με το φαράγγι. Η ταυτότητα του χωριού ως εισόδου και περάσματος στην πορεία διάσχισης του φαραγγιού μπορεί να ενισχυθεί με μικρές παρεμβάσεις όπως πχ. μία διακριτική ερμηνεία του τοπίου που βλέπει ο επισκέπτης με έμφαση στο φαράγγι του Βίκου και τις πηγές του Βοϊδομάτη. (βλ. Στάδιο 3, παρ.6.4.)

Αρίστη

Κοινωνικό-οικονομικά στοιχεία- Υποδομές

Υπήρξε κεφαλοχώρι του Δ. Ζαγορίου. Οι Αριστινοί διακρίθηκαν στις επιστήμες, στο εμπόριο και στην επιχειρηματική δραστηριότητα που ασκούσαν στο εξωτερικό (Σερβία, Βουλγαρία, Ρουμανία κ.α.). Σήμερα έχει 150 κατοίκους περίπου που ασχολούνται με τον τουρισμό, τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Στην Αρίστη η γεωργία υπερτερεί της κτηνοτροφίας, αφού έχει 3.000 στρέμματα περίπου καλλιεργήσιμης γης Έχει τρία ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα δωμάτια συνολικής δυναμικότητας άνω των 110 κλινών, δύο εστιατόρια και ένα καφενείο.

Η Αρίστη είναι ένα μεγάλο χωριό, καλοδιατηρημένο, χωρίς θέα αλλά με όμορφους περιπάτους μέσα στον οικισμό. Η τουριστική υποδομή είναι προσεγμένη, με έναν αέρα "κοσμοπολίτικο" εάν κρίνουμε από το καφενείο της πλατείας. Είναι πέρασμα στο δρόμο προς το Πάπιγκο κι έτσι δέχεται πολλούς επισκέπτες. Η Αρίστη έχει ήδη αναπτύξει τουριστική υποδομή.

Προοπτικές, τάσεις που θα πρέπει να ενισχύσει ο οικοτουρισμός

Ο οικοτουρισμός μπορεί να συμβάλει στην προβολή της ταυτότητας του χωριού με κεντρικούς άξονες τις έννοιες: κεφαλοχώρι/αποδημία/επιστήμονες-επιχειρηματίες/γεωργία και στην ανάδειξη των μικρών διαδρομών που μπορούν να γίνουν μέσα στο χωριό (φωτ. 21) ή με αφετηρία την Αρίστη προς τον Βοϊδομάτη, τη Μονή Σπηλιώτισσας, κ.α.

Άγιας Μηνάς

Κοινωνικό-οικονομικά στοιχεία. Υποδομές

Μικρό χωριό με 20 μόνιμους κατοίκους περίπου (το 1960 είχε 106 κατοίκους) που διατηρούν 130 γιδοπρόβατα και λίγα δωμάτια. Η τουριστική κίνηση είναι πολύ μικρή καθώς ο οικισμός δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από αρχιτεκτονική άποψη. Είναι χτισμένο σε λόφο με θέση θέας

προς το Πάπιγκο, τον Βοϊδομάτη και το Καστράκι (λείψανο αρχαίου τείχους, ταυτίζεται με ένα από τα στρατόπεδα του Πύρρου). Στη θέση αυτή έχει τοποθετηθεί μικρό κυκλικό ξύλινο κιόσκι.

Προοπτικές, τάσεις που θα πρέπει να ενισχύσει ο οικοτουρισμός

Ο οικοτουρισμός μπορεί να συμβάλει στην προβολή της ταυτότητας του χωριού ως μικρού και "αυθεντικού" κτηνοτροφικού χωριού. (Στο μοναδικό καφενείο της πλατείας, όπου συναντά κανείς μόνο ντόπιους, σερβίρεται μόνο ντομάτα, από τον κήπο, τυρί, ντόπιο και ζυμωτό ψωμί. Όλα είναι εντός της κλίμακας αυτού του τόπου. Φωτ. 13-14). Μπορεί επίσης να συμβάλει στην ανάδειξη των διαδρομών προς το Καστράκι και τον Βοϊδομάτη, 1ω30λ περίπου.

Ο Αγιος Μηνάς και το Μεσοβούνι, που αναφέρεται αμέσως μετά, μπορούν να προσφέρουν ευκαιρίες διαμονής στους επισκέπτες σε χαμηλές τιμές, ώστε να προσελκύσουν κάποιο κοινό που θα προτιμήσει αυτό το ύφος και τύπο χωριού όπως και τις χαμηλές τιμές. Φοιτητές και νέοι γενικά που επισκέπτονται την περιοχή δεν έχουν πάντα την άνεση να πληρώσουν τις τιμές των δωματίων στο Πάπιγκο και στην Αρίστη.

<u>Μεσοβούνι</u>

Κοινωνικό-οικονομικά στοιχεία. Υποδομές

Το μικρότερο σε έκταση χωριό του Ζαγορίου, με 30 κατοίκους (την εποχή της ακμής τους είχε 130), γεωργοκτηνοτροφικό, με έναν κοινοτικό ξενώνα που έχει το καφενείο του χωριού στον κάτω όροφο και τα δωμάτια στον επάνω. Ο ξενώνας δείχνει κάπως εγκαταλειμμένος.

Το Μεσοβούνι είναι το πρώτο χωριό που συναντά κανείς μετά το Καλπάκι κι έτσι είναι υποχρεωτικό πέρασμα στο δρόμο προς το Πάπιγκο. Μικρό και αδιάφορο, μάλλον, από άποψη αρχιτεκτονικής,

Προοπτικές, τάσεις που θα πρέπει να ενισχύσει ο οικοτουρισμός

Το Μεσοβούνι κερδίζει με τον αέρα του «αυθεντικού», μη τουριστικού ορεινού χωριού που διατηρεί.. Στην πλατεία συναντά κανείς ντόπιους, και μάλιστα, θέαμα ασυνήθιστο για χωριό, τις γυναίκες καθισμένες στο καφενείο, χωριστά από τους άνδρες που παίζουν χαρτιά, να συνομιλούν και να λένε "καμιά παροιμία να περάσει η ώρα". Έτσι, ο οικοτουρισμός μπορεί να προβάλει την ταυτότητα του "μικρότερου χωριού" από όλα τα Ζαγοροχώρια αλλά και του χωριού που διατηρεί έντονες τις μνήμες του πολέμου του '40 προτείνοντας στον επισκέπτη τη διαδρομή προς το νεκροταφείο του ελληνοϊταλικού πολέμου.

Στο Μεσοβούνι ετοιμάζεται να λειτουργήσει Κέντρο Πληροφόρησης (έργο που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΠΠΕΡ). Αυτό θα καταστήσει το Μεσοβούνι πρώτο σταθμό του επισκέπτη που έρχεται με το αυτοκίνητο από τα Γιάννενα στο Πάπιγκο.

4.4. Νοοτροπίες, τάσεις, φορείς που προωθούν την ήπια ανάπτυξη

Στην ανάλυση των κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων μιας περιοχής για την εκτίμηση του ρόλου που μπορεί να παίξει ο οικοτουρισμός, είναι σημαντική η εκτίμηση της νοοτροπίας και της γενικής τάσης που επικρατεί σε σχέση με ζητήματα ανάπτυξης. Είναι έκδηλη στην περιοχή η κληρονομιά που άφησαν τέσσερις περίπου αιώνες αυτοδιοίκησης και οικονομικής και πνευματικής ανάπτυξης. Τα χρόνια της απομόνωσης και της παρακμής και η γεωγραφική απομόνωση της περιοχής στα πλαίσια ενός αθηνοκεντρικού κράτους δεν έσβησαν το ενδιαφέρον που δείχνει η κοινωνία για τα κοινά και το μέλλον του τόπου.

Τα κληροδοτήματα που άφησαν οι ευεργέτες και που αξιοποιούνται για κοινωφελή έργα συμβάλλουν στη διατήρηση αυτού του κλίματος. Ιδιαίτερα έκδηλο είναι αυτό στο Πάπιγκο, που διατηρήθηκε, άλλωστε, ως αυτόνομη κοινότητα μετά τη μεταρρύθμιση του προγράμματος Καποδίστριας εξαιτίας της ιστορικής του ταυτότητας. Η *κοινότητα του Παπίγκου*, ο τοπικός ορειβατικός σύλλογος (*Ελληνικός Όμιλος Ορειβατικής Αναρρίχησης),* που διαχειρίζεται το καταφύγιο στην Αστράκα, και η *Επιτροπή Κληροδοτημάτων Καλλίνειων Σχολείων* είναι φορείς που προσφέρονται για συνεργασία στα πλαίσια του προγράμματος του οικοτουρισμού καθώς δείχνουν να εκφράζουν ένα πνεύμα ήπιας ανάπτυξης και μέριμνας για τη διατήρηση του περιβάλλοντος.

Με στόχο την αντίσταση στην αλλοίωση που επιφέρει η άναρχη ανάπτυξη (κυρίως η τουριστική) και τη διατήρηση του περιβάλλοντος ιδρύθηκε το 1997 ένα δίκτυο έξι κοινοτήτων που εξαιρέθηκαν από τις συνενώσεις σε δήμο λόγω του ιδιαίτερου παραδοσιακού χαρακτήρα τους. Στο δίκτυο αυτό, που ονομάζεται «*Των Ελλήνων οι Κοινότητες*» ανήκουν η Μακρινίτσα Πηλίου, τα Αμπελάκια Θεσσαλίας, το Νυμφαίο Φλώρινας, η Πάνορμος Τήνου, η Οία Σαντορίνης και το Πάπιγκο. Το δίκτυο έχει εκπονήσει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα ανάπτυξης των κοινοτήτων που θα υποβληθεί για χρηματοδότηση από το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο έχει αναλάβει την εποπτεία μελέτης για την ήπια ανάπτυξη των οικισμών. Το πρόγραμμα – πιλότος για τον οικοτουρισμό μπορεί να αξιοποιήσει το δίκτυο τόσο λαμβάνοντας υπόψη μελέτες όπως αυτή που αναφέρθηκε όσο και για τη διεύρυνση και προβολή της φιλοσοφίας του οικοτουρισμού που προτείνει.

Η συνεργασία με τους παραπάνω φορείς μπορεί να μεγιστοποιήσει τα οφέλη από το πρόγραμμα-πιλότο για τον οικοτουρισμό.

Συμπεράσματα

-Το Πάπιγκο και η Αρίστη είναι τα χωριά που βρίσκονται σε καλύτερη μοίρα από άποψη κοινωνικοοικονομικής ευρωστίας, με το Πάπιγκο να βρίσκεται σε σαφώς ανοδική πορεία

-Τα υπόλοιπα χωριά δε δείχνουν να έχουν αρχίσει να αντιστρέφουν την πτωτική τάση της μεταπολεμικής περιόδου. Η τουριστική κίνηση οπωσδήποτε έχει βγάλει τα χωριά από την απομόνωση αλλά δεν έχει δημιουργήσει εναλλακτικές λύσεις στην οικονομία. Με ήπιες παρεμβάσεις ο οικοτουρισμός μπορεί απλώς να συμβάλει στην παράταση της διαμονής των επισκεπτών στα χωριά αυτά προβάλλοντας την ταυτότητά τους. Τα προβλήματα όμως που αντιμετωπίζουν αυτά τα χωριά δεν είναι δυνατό να λυθούν αποκλειστικά μέσω της τουριστικής ανάπτυξης.

- Η σύνδεση της πρωτογενούς παραγωγής με τον τουρισμό μέσω του αγροτοτουρισμού διαγράφεται ως μία ρεαλιστική προοπτική για τη διατήρηση κάποιου επιπέδου γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής αλλά και της αποφυγής της δημιουργίας μιας τουριστικής «μονοκαλλιέργειας» στο Πάπιγκο.

4.5. Η τουριστική ανάπτυξη. Υποδομές, ερμηνεία, τουριστικοί προορισμοί-δραστηριότητες, διακίνηση - διαχείριση επισκεπτών

Έχουν ήδη αναφερθεί αναλυτικά τα τουριστικά καταλύματα και τα εστιατόρια όπως κατανέμονται στην περιοχή μελέτης. Διαγράφηκε με σαφήνεια η εικόνα του Πάπιγκου ως κύριου πόλου έλξης και του πιο ανεπτυγμένου, από άποψη υποδομής, χωριού. Ακολουθεί η Αρίστη ενώ τα υπόλοιπα χωριά παραμένουν κυρίως περάσματα για τους επισκέπτες.

Ως προς τις υποδομές, πρέπει να αναφερθούν τα προβλήματα στάθμευσης αυτοκινήτων και πούλμαν, διαχείρισης λυμάτων και απορριμμάτων και υδροδότησης που αντιμετωπίζει το Πάπιγκο. Η επίλυση αυτών των ζητημάτων υποδομής είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού στο Πάπιγκο. Δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι γίνεται οικοτουρισμός σε έναν τόπο όταν η τουριστική υποδομή επιβαρύνει το περιβάλλον, εξαντλεί τους υδατικούς πόρους και υποβαθμίζει το δομημένο περιβάλλον. Έχει ήδη γίνει μία προεργασία για βιολογικό καθαρισμό στο χωριό. Η αποκομιδή των απορριμμάτων είναι προβληματική (φωτ.17-18). Επίσης η διαχείριση των απορριμμάτων εκκρεμεί. Υπάρχει σχέδιο για τη λειτουργία ΧΥΤΑ.

Διαδρομές που είναι οι πιο συνηθισμένοι προορισμοί των επισκεπτών. Σημεία συγκέντρωσης τουριστικής κίνησης.

- *Το Πάπιγκο*: Δέχεται περί τους 50. 000 επισκέπτες το χρόνο. Ημερήσιες επισκέψεις αλλά και διανυκτερεύσεις. Αυτόνομος προορισμός, περίπατος στον οικισμό, αλλά και ορμητήριο ορειβατικών διαδρομών, οι πιο γνωστές από τις οποίες είναι:
- *Μικρό Πάπιγκο-καταφύγιο της Αστράκας, 3ω30λ.*
- *Καταφύγιο Αστράκας- Δρακόλιμνη, 1ω30λ.*

Πιο δύσκολες αναβάσεις*:*

- *Μικρό Πάπιγκο-κορυφή Γκαμήλα, 6ω και*
- *Μικρό Πάπιγκο-Σπήλαιο Προβατίνα, 4ω*

Επίσης:

- *Διάσχιση του Φαραγγιού του Βίκου (6ω15λ)*

(από το Μικρό Πάπιγκο στο Μονοδένδρι ή αντίστροφα)

Πιο σύντομη και εύκολη διαδρομή είναι:

- *Πάπιγκο ή Βίκος-πηγές Βοϊδομάτη (30λ. από τον Βίκο)*

Εκτός από το Πάπιγκο, σταθμοί των επισκεπτών αποτελούν και τα χωριά:

- *Βίκος* (πέρασμα κυρίως)
- *Αρίστη* (πέρασμα αλλά και τόπος διαμονής)

Σημεία – σταθμοί των αυτοκινήτων αποτελούν:

- *Γέφυρα στο Βοϊδομάτη, στη διαδρομή Αρίστη-Πάπιγκο*
- *Οι "Κολυμπήθρες", "φυσικό κολυμβητήριο" στη θέση Ρογγοβό, στη διαδρομή Μεγάλο-Μικρό Πάπιγκο.*

Τέλος, πόλο έλξης αποτελεί και η

- *Μονή Σπηλιώτισσας*, στη δυτική όχθη του Βοϊδομάτη, που προσεγγίζεται εύκολα, ως ένα σημείο, με το αυτοκίνητο.

Όσον αφορά την υποδομή ερμηνείας και ανάδειξης φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος καθώς και του Ζαγορίσιου πολιτισμού διαπιστώνεται επαρκής *σήμανση* στα γνωστά ορειβατικά μονοπάτια αλλά έλλειψη ουσιαστικής ερμηνείας. Κυκλοφορούν και διατίθενται στην περιοχή τρία *βιβλία,* ένα για το Πάπιγκο και δύο για τα Ζαγόρια (βλ. βιβλιογραφία) όπως και *χάρτες* με σημαδεμένα τα

μονοπάτια της περιοχής και επιγραμματική περιγραφή των κυριότερων διαδρομών. Έτσι μόνον ο επισκέπτης που θα αποφασίσει να αγοράσει κάποιο από τα βιβλία θα αντιληφθεί κάτι από τον πολιτισμό του Ζαγορίου. Πολύ λιγότερα αναφέρονται για την οικολογική αξία της περιοχής.

Τα *Κέντρα Πληροφόρησης* που ετοιμάζονται, ένα στο Πάπιγκο (φωτ.27), και ένα στο Μεσοβούνι, θα συμβάλουν στην κάλυψη του κενού που υπάρχει στον τομέα της ερμηνείας. Τουλάχιστο όσον αφορά το Κέντρο Πληροφόρησης στο Πάπιγκο, του οποίου το εκθεσιακό πρόγραμμα γνωρίζουμε, είναι βέβαιο ότι θα καλύψει βασικές θεματικές ενότητες (οικολογική αξία, δομημένο περιβάλλον, πολιτισμός). Τα Κέντρα Πληροφόρησης, όμως, δεν καλύπτουν πλήρως την ανάγκη κάποιας ερμηνευτικής υποδομής που να συνδέει πιο άμεσα την εμπειρία του επισκέπτη καθώς περιηγείται στη φύση και στα χωριά με την πληροφορία, ή καλύτερα, το βαθύτερο νόημα του τοπίου. Αυτή η ανάγκη εξυπηρετείται συνήθως με ερμηνευτική υποδομή σε επιλεγμένα σημεία του χώρου (ενημερωτικές πινακίδες, κ.α.), έντυπα με προτεινόμενους περιπάτους και σχολιασμένους σημεία-σταθμούς, προφορικές ξεναγήσεις, κ.α. Η επιλογή του κατάλληλου μέσου και της ενδεδειγμένης κλίμακας παρέμβασης απαιτεί προσεκτική μελέτη και αίσθηση μέτρου ώστε να μην επιβαρύνεται ο χώρος ή ο επισκέπτης με περισσότερη ερμηνεία από όσο χρειάζεται. (βλ. Στάδιο 3, παρ. 6.4.)

Ρόλος του Κέντρου Πληροφόρησης στην προώθηση του οικοτουρισμού στο Ζαγόρι

Για το Κέντρο Πληροφόρησης στο Πάπιγκο πρέπει να τονιστεί ότι η λειτουργία του έχει επί πλέον σημασία για το πρόγραμμα – πιλότο οικοτουρισμού. Το Κέντρο αυτό αποτελεί «προϊόν» συνεργασίας της τοπικής κοινότητας και μίας ΜΚΟ, του WWF Ελλάς. Η διαχείρισή του θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης με ζητούμενο, ανάμεσα στα άλλα, να καταστεί το Κέντρο αυτό ένας βιώσιμος, οικονομικά, οργανισμός. Στο βαθμό που το πείραμα αυτό πετύχει θα αποτελέσει ένα πρότυπο για το ζωτικό θέμα που θίξαμε παραπάνω (παράγρ. 3.2, για τον φορέα διαχείρισης) της διαχείρισης του οικοτουρισμού ενόψει της απουσίας φορέων διαχείρισης σε προστατευόμενες περιοχές. Το ερώτημα, εν συντομία, «ποιος θα λειτουργεί και θα διαχειρίζεται τις πρωτοβουλίες που αφορούν τον οικοτουρισμό», ερώτημα που προκύπτει έντονο και στην περίπτωση αυτής της μελέτης («ποίος θα αναλάβει να εκτελέσει και να συνεχίσει τη λειτουργία των παρεμβάσεων που προτείνουμε στις προτάσεις που παραθέτουμε στο Στάδιο 3») μπορεί να απαντηθεί μέσω της λειτουργίας ενός οργανισμού-προτύπου που θα καταφέρνει να είναι βιώσιμος οικονομικά με ένα ποσοστό υποστήριξης από κρατικούς και μη κρατικούς φορείς

Όσον αφορά τη <u>ροή της τουριστικής κίνησης</u>, στην περιοχή υπάρχει μία ομοιόμορφη, σχετικά, κατανομή της κίνησης καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Οι περίοδοι έντονης αιχμής είναι τα τριήμερα, οι μέρες αργίας τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, ο Δεκαπενταύγουστος και γενικά οι κλασικές ημέρες διακοπών. Τις ημέρες αυτές ενδείκνυται η διοχέτευση του τουριστικού κοινού προς τα μικρότερα χωριά για διαμονή. Δεν υπάρχουν όμως αναλυτικά στοιχεία για την τουριστική κίνηση. Θα ήταν σημαντικό να γνωρίζουμε πόσους επισκέπτες δέχεται κάθε χωριό, τι ποσοστό

διανυκτερεύει και τι ποσοστό είναι ημερήσιοι επισκέπτες. Επίσης τι ποσοστό επισκεπτών ακολουθεί τις ορειβατικές και πεζοπορικές διαδρομές και ποίες ακριβώς. Γενικά κρίνεται απαραίτητη η παρακολούθηση της ροής των επισκεπτών στον χρόνο και τον χώρο ώστε να εντοπιστούν τυχόν προβλήματα που παρουσιάζονται από συνωστισμό σε συγκεκριμένα σημεία στάσεων ή διαδρομές, επιπτώσεις στο περιβάλλον, στην ποιότητα της εμπειρίας του επισκέπτη και στις υποδομές. Επίσης η γνώση του τύπου των επισκεπτών που έρχονται, των προτιμήσεών τους, του μορφωτικού και οικονομικού τους επιπέδου, του βαθμού ικανοποίησης που έχουν από τις προσφερόμενες υπηρεσίες και την εν γένει επίσκεψή τους, και άλλων πολύτιμων στοιχείων θα βοηθήσει στη σωστή διαχείριση του τουρισμού. Το Κέντρο Πληροφόρησης στο Πάπιγκο, καθώς βρίσκεται σε νευραλγικό σημείο για την τουριστική κίνηση, μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην καταγραφή και συγκέντρωση πληροφοριών για θέματα τουριστικής κίνησης (market research, βλ.Στάδιο 3, παρ. 6.5).

Συμπεράσματα

- Τα προβλήματα υποδομής σε συνδυασμό με την συγκέντρωση τουριστικής κίνησης στο Πάπιγκο επιβάλλουν την ταχεία εύρεση λύσεων στο θέμα των υποδομών αλλά και την μη ενθάρρυνση περισσοτέρων καταλυμάτων και τουριστικής υποδομής στο χωριό αυτό ωσότου βρεθούν λύσεις.

- Οι περισσότερο γνωστές ορειβατικές διαδρομές γίνονται με αφετηρία το Πάπιγκο. Αυτό, σε συνδυασμό με την ομορφιά του οικισμού προσφέρουν στο Πάπιγκο τα περισσότερα συγκριτικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τους άλλους οικισμούς.

- Η ερμηνευτική υποδομή που υπάρχει στις ορειβατικές και πεζοπορικές διαδρομές αλλά και γενικά στην περιοχή απηχεί την εποχή που ο τουρισμός ήταν κυρίως ορειβατικός. Είναι χαρακτηριστικό ότι η σήμανση στο Πάπιγκο αναφέρει μόνον τις ορειβατικές διαδρομές καθώς απευθύνεται στους πρώτους ορειβάτες που ανακάλυψαν την περιοχή (βλ.φωτ.19-20). Σήμερα το γενικό κοινό αποτελεί την πλειοψηφία των επισκεπτών. Ένα πρόγραμμα ερμηνείας και ανάδειξης της περιοχής θα μπορούσε να αξιοποιήσει τη διαθεσιμότητα του κοινού αυτού για πιο ήπια δραστηριοποίηση (κοντινές και εύκολες διαδρομές), για ομοιόμορφη διάχυση της κίνησης στο χώρο και, μακροπρόθεσμα, για πιο ομοιόμορφη συμμετοχή των οικισμών στα οικονομικά οφέλη που προκύπτουν από τον τουρισμό. Επιπλέον το πρόγραμμα αυτό θα συνέβαλλε στην ανάδειξη του Ζαγορίσιου πολιτισμού, καθώς στους κοντινούς στα χωριά προορισμούς συγκεντρώνονται τα περισσότερα στοιχεία του αγροτικού και παραδοσιακού βίου (προσκυνητάρια, εκκλησάκια, μοναστήρια, αλώνια, κήποι κ.α., βλ. Στάδιο 3, παρ. 6.4.).

- Το Κέντρο Πληροφόρησης στο Πάπιγκο, κυρίως λόγω θέσης και ταχείας διαδικασίας αποπεράτωσής του, αλλά και στο Μαυροβούνι μπορούν να συμβάλουν στη συγκέντρωση πολύτιμων στοιχείων για την τουριστική κίνηση. (βλ. Στάδιο 3, παρ. 6.5.)

ΣΤΑΔΙΟ 2

5. Εκτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτουν οι ακόλουθες εκτιμήσεις:

- Χάρη στον τουρισμό η περιοχή, και ιδιαίτερα το Πάπιγκο, έχει καταφέρει να αναστείλει την τάση μαρασμού και εγκατάλειψης που ξεκίνησε μετά τον πόλεμο. Για τη διατήρηση, όμως, κάποιας μορφής ποικιλίας στην οικονομική δραστηριότητα και την αποφυγή μιας τουριστικής "μονοκαλλιέργειας" χρειάζεται να υποστηριχθεί η γεωργοκτηνοτροφία η οποία παρακμάζει και εγκαταλείπεται παρά τις επιδοτήσεις. **Ο παραδοσιακός χαρακτήρας της πρωτογενούς παραγωγής** διατηρήθηκε εξαιτίας των συνθηκών του περιβάλλοντος. Ο μικρός και κατατεμαχισμένος γεωργικός κλήρος και οι εποχιακές μετακινήσεις των κοπαδιών εξακολουθούν να υπάρχουν. Ευκαιρίες για επιδοτήσεις βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας όπως και για αγροτοτουριστικές επιχειρήσεις που ενισχύουν την παραδοσιακή πρωτογενή παραγωγή υπάρχουν. **Προς αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να προσανατολιστεί μία πολιτική ανάπτυξης του οικοτουρισμού**. **Η υποστήριξη της διατήρησης των κήπων και της κτηνοτροφίας, άλλωστε, υπαγορεύεται και από την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος.** (Τα ανοίγματα στο δάσος ήταν στοιχείο που ενίσχυε την ποικιλία των τοπίων.)

- Οι πιέσεις για οικιστική ανάπτυξη που υπάρχουν στο Πάπιγκο δημιουργούν κινδύνους. Η υποστήριξη οικοτουριστικών επιχειρήσεων ή δραστηριοτήτων θα πρέπει να μην επιβαρύνει την υφιστάμενη κατάσταση. **Όπου είναι δυνατό θα πρέπει να αξιοποιούνται υπάρχοντα κτίρια**.

- Στο Πάπιγκο πρέπει άμεσα να αντιμετωπιστούν τα **θέματα υποδομής** που αφορούν την αποκομιδή και διαχείριση απορριμμάτων, τη διαχείριση λυμάτων, τη διευθέτηση χώρων στάθμευσης και την υδροδότηση.

- Μία **πολιτική ομοιόμορφης οικοτουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή**, που θα αποβεί προς όφελος τόσο των κατοίκων όλων των χωριών όσο και των επισκεπτών, θα πρέπει να δώσει κίνητρα τόσο στους επισκέπτες για να παρατείνουν τη διαμονή τους σε αυτά (με κύριο μήνυμα που θα μεταδίδεται στους επισκέπτες το «υπάρχουν περισσότερα να δείτε στην περιοχή από το Πάπιγκο και το φαράγγι του Βίκου») όσο και στους ντόπιους νέους επιχειρηματίες που θα θελήσουν να εγκατασταθούν στο χωριό και να λειτουργήσουν μικρή επιχείρηση στο πνεύμα του οικοτουρισμού (όπως την περιγράψαμε παραπάνω) ή να βελτιώσουν μία ήδη υπάρχουσα επιχείρηση. Είναι σημαντικό οι ενισχύσεις να δίνονται προς ντόπιους ή πάντως σε ανθρώπους που θα εγκατασταθούν μόνιμα στο χωριό. (βλ. Στάδιο 3, παρ. 6.4.)

- Η προστασία του εξαιρετικού, από οικολογική και αισθητική άποψη, περιβάλλοντος της περιοχής επιβάλλει την αποτελεσματική λειτουργία του Εθνικού Δρυμού Βίκου-Αώου. Η σύσταση φορέα διαχείρισης και η εφαρμογή στρατηγικής προστασίας είναι σημαντικές προϋποθέσεις για την οργάνωση και διαχείριση και του οικοτουρισμού. Η λειτουργία του Κέντρου Πληροφόρησης στο Πάπιγκο μπορεί να αποτελέσει ένα πρότυπο πείραμα σύστασης βιώσιμου, οικονομικά, οργανισμού με εκπροσώπηση από τον κρατικό και μη κρατικό τομέα.

- Ο οικοτουρισμός απαιτεί σχεδιασμό, στοχοθέτηση, συνεχή αξιολόγηση και επανακαθορισμό στόχων. Βασικό εργαλείο για τη διαδικασία αυτή είναι η γνώση της τουριστικής κίνησης, του τουριστικού κοινού και των προβλημάτων που μπορεί να δημιουργηθούν από την πυκνότητα της ροής σε συγκεκριμένα σημεία και σε ημέρες αιχμής. **Με βάση το Κέντρο Πληροφόρησης Παπίγκου και τη στελέχωσή του με εκπαιδευμένους οικοξεναγούς-οδηγούς βουνού** (βλ. Στάδιο 3, παρ. 6.6.) **μπορεί να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός συλλογής στοιχείων για την τουριστική κίνηση και αξιοποίησής τους για την ορθή διαχείριση του τουρισμού.** Τα στοιχεία αυτά θα αξιοποιούνται από την για τη λήψη μέτρων για την ορθή διαχείριση του προγράμματος-πιλότου του οικοτουρισμού.

- **Η ερμηνεία και ανάδειξη του περιβάλλοντος** και του πολιτισμού της περιοχής είναι ελλιπής. Ένα πρόγραμμα ανάδειξης θα πρέπει να στοχεύει στην (α) διάχυση επισκεπτών στον χώρο (β) δραστηριοποίηση των λιγότερο ενεργητικών επισκεπτών (γ) ανάδειξη του τοπίου και το πολιτισμού. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω αξιοποίησης σημείων και θέσεων που προσφέρονται για παρεμβάσεις, ανάδειξης μικρών και προσιτών διαδρομών κοντά στα χωριά για τους επισκέπτες που δεν είναι ορειβάτες ή πεζοπόροι και ενίσχυσης των επισκέψεων στα μικρότερα χωριά. Η ερμηνευτική προσέγγιση θα πρέπει να αξιοποιεί και να αναδεικνύει την αμφίδρομη σχέση φύσης και πολιτισμού που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο Ζαγόρι. Γενικά ένα τέτοιο πρόγραμμα θα είναι επιτυχημένο αν σχεδιαστεί με μία ενιαία λογική και όχι αποσπασματικά. Θα πρέπει να υπάρχει ένας ρυθμός και μία ισορροπία στην κατανομή των σημείων που σταματά ο επισκέπτης για να διαβάσει κάτι, για να ξεκουραστεί, για να θαυμάσει τη θέα κλπ. Αυτό ισχύει ιδίως για τα μονοπάτια αλλά και γενικά για τη συνολική ανάδειξη της περιοχής.

- Υπάρχουν **φορείς** που δραστηριοποιούνται προς της κατεύθυνση της ήπιας ανάπτυξης, όπως το δίκτυο «Των Ελλήνων οι κοινότητες», η συνεργασία με τους οποίους μπορεί να προσφέρει ευκαιρίες για περαιτέρω προβολή και πρωτοβουλίες στον τομέα του οικοτουρισμού.

Στο σημείο αυτό, έχοντας ολοκληρώσει την ανάλυση:

-Της αξίας και των προβλημάτων προστασίας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος

-Της κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης των χωριών της περιοχής

-Των βασικών χαρακτηριστικών της τουριστικής κίνησης και της υπάρχουσας υποδομής για την εξυπηρέτηση και για την πληροφόρηση του επισκέπτη

και έχοντας κάνει την εκτίμηση του ρόλου που μπορεί να παίξει ένα πρόγραμμα σχεδιασμού και διαχείρισης του οικοτουρισμού στην περιοχή ώστε να συμβάλει στη διατήρηση του περιβάλλοντος και την ήπια κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη θα προχωρήσουμε στο στάδιο συγκεκριμένων προτάσεων δράσης. Πρέπει να τονίσουμε, όμως, ότι **τα έργα και οι υποδομές διαχείρισης του οικοτουριστικού προγράμματος που προτείνουμε θα έχουν μεγαλύτερη αξία εάν έχουν συνέχεια**.

Εάν αποτελέσουν την απαρχή μιας ήπιας οικοτουριστικής ανάπτυξης της περιοχής που θα υπόκειται σε συγκεκριμένη στρατηγική. Η στρατηγική αυτή πρέπει να αναθεωρείται με βάση την αξιολόγηση των νέων δεδομένων που διαρκώς προκύπτουν στο φαινόμενο τουρισμός. Το πρόγραμμα-πιλότος θα πρέπει να αξιολογηθεί και να δώσει κατευθύνσεις για περαιτέρω δράσεις. Θα πρέπει να αποφευχθεί αυτό που συνέβη με την υποστήριξη των προγραμμάτων αγροτοτουρισμού. Τα έργα που υποστηρίχθηκαν δεν αξιολογήθηκαν, με αποτέλεσμα να αγνοείται κατά πόσο ο αγροτοτουρισμός πέτυχε τους στόχους του και να χάνονται πολύτιμα διδάγματα που θα μπορούσαν να είχαν αντληθεί. Τα προγράμματα-πιλότοι του οικοτουρισμού, για να λειτουργήσουν πράγματι ως προγράμματα-πιλότοι, πρέπει να υποστηριχθούν από μηχανισμούς παρακολούθησης και αξιολόγησης. Τα διδάγματα πρέπει να γίνουν γνωστά και αξιοποιήσιμα από άλλες περιοχές και φορείς ήπιας τουριστικής ανάπτυξης. Τη μέγιστη αξιοποίησή τους θα είχαν τα προγράμματα πιλότοι αν αποτελούσαν την απαρχή συμμετοχής του ΕΟΤ στους ΦΔΠΠ σε θέματα οικοτουρισμού.

Φέρουσα Ικανότητα

Στο πρώτο μέρος της μελέτης αναλύσαμε σε έκταση την έννοια της φέρουσας ικανότητας και τις προσπάθειες που έχουν γίνει για τον καθορισμό της με διαφορετικές μεθόδους. Γίνεται φανερό από τα προηγούμενα, ότι η έννοια της φέρουσας ικανότητας δεν θα ήταν χρήσιμη παρά εφόσον εξειδικευόταν στον τόπο και τον τύπο των προβλημάτων που θα έλυνε. Έτσι, π.χ., θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για τη φέρουσα ικανότητα του ποταμού Βοϊδομάτη να δεχθεί επισκέψεις με ράφτιγκ. Στην περίπτωση αυτή θα έπρεπε να μελετηθεί η επίδραση που έχει το άθλημα στη βιοποικιλότητα του οικοσυστήματος αλλά και η ποιότητα εμπειρίας του επισκέπτη. Θα μπορούσε να καθοριστεί μία τάξη μεγέθους, ο αριθμός των σκαφών που μπορούν να διέλθουν τον ποταμό σε μία χρονική περίοδο

(ημέρα/μήνα/χρόνο) χωρίς να προκαλείται σημαντική υποβάθμιση στη βιοποικιλότητα του ποταμού και στην εμπειρία του επισκέπτη. Θα καθοριζόταν, έτσι, η φέρουσα ικανότητα του ποταμού για το συγκεκριμένο άθλημα.

Με ανάλογο τρόπο θα μπορούσαμε να σκεφτούμε για τη φέρουσα ικανότητα του Παπίγκου να φιλοξενήσει επισκέπτες. Θα συσχετίζαμε τα προβλήματα υποδομής που δημιουργούνται (τα αναλύσαμε παραπάνω), ίσως την αναλογία μόνιμων κατοίκων και επισκεπτών, τις πιέσεις για επέκταση του οικισμού κλπ. και θα καθορίζαμε ένα μέγιστο αριθμό διανυκτερεύσεων ανά μία χρονική περίοδο. Διαπιστώνουμε, όμως, πόσο υποκειμενικές και εξαρτώμενες από μεταβαλλόμενους παράγοντες είναι αυτές οι εκτιμήσεις. Στο επιχείρημα μιας υγιούς αναλογίας μόνιμων κατοίκων επισκεπτών αντιτάσσεται το επιχείρημα ότι στο Πάπιγκο ίσως δε θα υπήρχαν πια μόνιμοι κάτοικοι αν δεν υπήρχε τουρισμός.

Κατά συνέπεια η φέρουσα ικανότητα καθορίζεται κάθε φορά ανάλογα με το ερώτημα στο οποίο καλείται να απαντήσει και υπόκειται σε αξιολογικές κρίσεις, ιδίως όταν γίνεται λόγος για κοινωνική φέρουσα ικανότητα. Η βιολογική φέρουσα ικανότητα έλκει τα επιχειρήματά της από επιστημονικά δεδομένα. Η κοινωνικοοικονομική όμως είναι πιο ρευστή. Ποίο θα ήταν το μέτρο μιας υγιούς κοινωνίας στο Πάπιγκο; Ο αριθμός των μόνιμων κατοίκων; Η δυνατότητα να διατηρήσει το δημοτικό σχολείο εν λειτουργία; Ποια θα ήταν η ιδανική αναλογία κατοίκων / επισκεπτών; Σε τι βαθμό μπορεί κανείς να επιλύει προβλήματα υποδομής και να διευρύνει τον αριθμό επισκεπτών που δέχεται ένας τόπος; Το γεγονός όμως ότι οι εκτιμήσεις υπόκεινται σε υποκειμενικές αξιολογικές κρίσεις δεν καθιστά την έννοια της φέρουσας ικανότητας άχρηστη. Αντίθετα η χρησιμότητά της έγκειται στο ότι εισάγει τους ανθρώπους που παίρνουν αποφάσεις για την τουριστική ανάπτυξη σε μία λογική εκτιμήσεων και στάθμισης των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων της προώθησης ή της αποθάρρυνσης της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Ολόκληρη η ανάλυση που προηγήθηκε στα δύο στάδια αυτής της μελέτης-περίπτωσης έγινε με τη λογική της φέρουσας ικανότητας. Βασίστηκε σε πολλές επί μέρους αξιολογήσεις δεδομένων και κρίσεις για το τι σημαίνει «υγιής κοινωνία και οικονομία», «ευχάριστη και μεστή νοήματος εμπειρία του επισκέπτη» κλπ. Όταν κληθεί ο ΦΔΠΠ εκπροσώπους όλων των ενδιαφερόμενων μερών να λάβει αποφάσεις μπορεί να προβεί σε διαφορετικές εκτιμήσεις. Προτείνουμε, όμως, έναν τρόπο σκέψης και μία οπτική που υπαγορεύεται από την έννοια της φέρουσας ικανότητας που αποβαίνει χρήσιμη και εφαρμόσιμη σε ένα το σχεδιασμό του οικοτουρισμού σε εθνικό επίπεδο. Η διεθνής πρακτική και θεωρία προσανατολίζεται προς αυτή τη λογική ανάλυσης δεδομένων και στοχοθέτησης για τον οικοτουρισμό που υπαγορεύεται από την έννοια της φέρουσας ικανότητας (βλ. πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης). Τέλος, όπου και όποτε κρίνεται εφικτό και χρήσιμο, η συγκεκριμενοποίηση της φέρουσας με αριθμούς επισκεπτών ανά χρονική περίοδο μπορεί να γίνει. Στην περίπτωση της λίμνης Κερκίνη, που είναι η δεύτερη πρότασή μας για πρόγραμμα-πιλότο, είναι πιο πρόσφορη η μέτρηση της φέρουσας ικανότητας γιατί πρόκειται για ένα συγκεκριμένο και σαφώς προσδιορισμένο οικοσύστημα και τη γύρω περιοχή. Στο σχετικό κεφάλαιο θα γίνει αναφορά στην πρώτη προσπάθεια που έχει γίνει καθορισμού της φέρουσας ικανότητας της λίμνης σε επισκέψεις με βάρκες.

ΣΤΑΔΙΟ 3

6. Διατύπωση προτάσεων για την προώθηση του οικολογικού τουρισμού στην περιοχή μελέτης

6.1. Γενικός στόχος και εξειδικευμένοι στόχοι του προγράμματος πιλότου

Ο γενικός στόχος του προγράμματος – πιλότου ανάπτυξης και διαχείρισης του οικοτουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή μελέτης του δυτικού Ζαγορίου είναι :

- Να προσδώσει στην την ήδη σημαντική τουριστική ανάπτυξη της περιοχής τον χαρακτήρα του οικοτουρισμού προλαμβάνοντας τη δημιουργία μιας τουριστικής μονοκαλλιέργειας και καθιστώντας τον τουρισμό έναν βασικό μεν αλλά όχι τον μοναδικό μοχλό κοινωνικής και οικονομικής αναζωογόνησης της περιοχής . Παράλληλα στόχος του προγράμματος είναι να δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις και υποδομές διαχείρισης ώστε ο τουρισμός όχι μόνο να μην υποβαθμίζει αλλά και να συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος.

Επιμέρους στόχοι είναι:

- Τόνωση της φθίνουσας γεωργοκτηνοτροφικής δραστηριότητας ώστε να αποτελέσει συμπληρωματική, του τουρισμού, οικονομική δραστηριότητα για την τοπική κοινωνία και να βελτιώσει την εμπειρία του επισκέπτη σε σχέση με την πρόσληψη του παραδοσιακού αγροτικού βίου της περιοχής. Ο στόχος αυτός ταυτίζεται απόλυτα με μία στρατηγική συνδυαστικής δράσης οικοτουρισμού-αγροτοτουρισμού.

- Συμβολή στην ομοιόμορφη, κατά το δυνατό, διάχυση των τουριστικών υποδομών στους οικισμούς της περιοχής ώστε να συμμετάσχουν περισσότερο στην κοινωνικοοικονομική αναζωογόνηση και οι μικροί οικισμοί και παράλληλα να αντιμετωπιστούν προβλήματα συνωστισμού σε περιόδους αιχμής.

- Πρόγραμμα ερμηνείας και ανάδειξης του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος ώστε να βελτιωθεί η πρόσληψη από τον επισκέπτη των επί μέρους στοιχείων της περιοχής που βρίσκονται σε δυναμική αλληλεξάρτηση. Παράλληλα το πρόγραμμα αυτό θα συμβάλει στη διάχυση των επισκεπτών στον χώρο και, πιθανόν, στην παράταση της διαμονής στους μικρότερους οικισμούς. Θα αναδείξει, επίσης, τις μικρότερες διαδρομές γύρω από τους οικισμούς που ενδείκνυνται για οικογένειες και γενικά τους λιγότερο δραστήριους επισκέπτες.

- Επίλυση ή άσκηση πίεσης για επίλυση προβλημάτων υποδομής. Προώθηση παραδειγμάτων υποδειγματικής λειτουργίας οικοτουριστικού και αγροτοτουριστικού ξενώνα.
- Δημιουργία υποδομής συλλογής πληροφοριών και διαχείρισης της τουριστικής κίνησης.
- Δημιουργία υποδομής για την παρακολούθηση της οικοτουριστικής ανάπτυξης. Δημιουργία υποδομής συλλογής πληροφοριών και διαχείρισης της τουριστικής κίνησης.
- Κατάρτιση της τοπικής κοινωνίας στην έννοια και τα επί μέρους ζητήματα που σχετίζονται με τον οικοτουρισμό (λειτουργία καταλυμάτων, οικοξεναγήσεις, διαχείριση τουριστικής κίνησης κλπ.)

6.2. Δράσεις διασύνδεσης οικοτουρισμού και οικοτουρισμού

Με στόχους (α) την ενίσχυση της γεωργοκτηνοτροφικής δραστηριότητας, για λόγους διατήρησης της ταυτότητας της περιοχής, (β) τη διάσπαση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε περισσότερους τομείς από αυτόν του τουρισμού (γ) τον εμπλουτισμό της εμπειρίας του επισκέπτη με δράσεις οικολογικού και αγροτικού χαρακτήρα και (δ) την εν γένει εναρμόνιση του τουρισμού της περιοχής με το πνεύμα και το ύφος του οικοτουρισμού προτείνεται σειρά δράσεων που εμπίπτουν στις ακόλουθες κατηγορίες: (1) έρευνα-μελέτη εφαρμοσιμότητας αγροτοτουριστικών προγραμμάτων (2) κατάρτιση ενδιαφερομένων (3) ενίσχυση επιχειρηματικών δράσεων (δ) δράσεις ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης του κοινού.

Έρευνα και μελέτη εφαρμοσιμότητας προγραμμάτων αγροτοτουρισμού και άλλων προγραμμάτων που ενισχύουν την παραδοσιακή αγροτική δραστηριότητα.

Στόχοι-σκεπτικό: Με στόχο τον εντοπισμό προγραμμάτων ενίσχυσης της αγροτικής παραγωγής, διατήρησης του αγροτικού τοπίου και προώθησης του αγροτοτουρισμού, τη διερεύνηση της εφαρμοσιμότητάς τους στις συγκεκριμένες συνθήκες της περιοχής και την ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας, προτείνεται η έρευνα και η εκπόνηση σχετικής μελέτης εφαρμοσιμότητας καθώς και η οργάνωση ενημερωτικής ημερίδας.

Να προκηρυχθεί η εκπόνηση έρευνας και μελέτης εφαρμοσιμότητας προγραμμάτων ενίσχυσης της αγροτικής παραγωγής, διατήρησης του αγροτικού τοπίου και αγροτοτουρισμού.

Προδιαγραφές:

(α) Έρευνα για προγράμματα αγροτοτουρισμού, προώθησης της βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας και εν γένει προγραμμάτων της Ε.Ε. ή άλλων φορέων (π.χ. Υπουργείο Γεωργίας) που ενισχύουν την αγροτική δραστηριότητα. Η έρευνα πρέπει να συμπεριλάβει και προγράμματα που ενισχύουν γενικά τη διατήρηση του αγροτικού τοπίου (αναφέρονται ενδεικτικά προγράμματα ανακατασκευής αναβαθμίδων που εξυπηρετούν τη γεωργία) και της βιοποικιλότητας που συνδέεται με αυτό. (Αναφέρεται το παράδειγμα της βραχυκέρατης αγελάδας που ενδημεί στην περιοχή της Πρέσπας, τελεί υπό εξαφάνιση, και η προστασία της ενισχύθηκε από την Ε.Ε. Να διερευνηθούν οι παλιές ποικιλίες κηπευτικών, αμπελιών και οπωροφόρων που υπάρχουν στην περιοχή). Η έρευνα θα πρέπει να περιλαμβάνει επίσης προγράμματα που στον τίτλο ή την περιγραφή τους δεν αναφέρουν την αγροτική παραγωγή αλλά μπορούν να αξιοποιηθούν προς την κατεύθυνση αυτή (π.χ. προγράμματα ισότητας ευκαιριών, ενίσχυσης της θέσης της γυναίκας, κλπ.). Θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει προγράμματα που έχουν σχέση με τη μεταποίηση αγροτικών προϊόντων. Διερεύνηση δυνατοτήτων καθιέρωσης κτηνοτροφικών προϊόντων με ονομασία προέλευσης.

(β) Μελέτη εφαρμοσιμότητας των προγραμμάτων αυτών στη συγκεκριμένη περιοχή από τεχνική, και κοινωνικοοικονομική άποψη. Η μελέτη πρέπει να διερευνά τις πραγματικές δυνατότητες της περιοχής να εκμεταλλευτεί αυτά τα προγράμματα. Πρέπει να οδηγεί σε συγκεκριμένες υποδείξεις. Η μελέτη, κατά συνέπεια, προϋποθέτει «έρευνα πεδίου» και εξοικείωση με τα πραγματικά δεδομένα της περιοχής ώστε να οδηγήσει σε εφικτές προτάσεις.

(γ) Δημοσιοποίηση. Διεξαγωγή ενημερωτικών ημερίδων για την τοπική κοινωνία. Η παρουσίαση θα πρέπει:

- Να καθιστά κατανοητά, από την τοπική κοινωνία, τα προγράμματα που υπάρχουν και τις δυνατότητες αξιοποίησής τους
- Να παρέχει τεχνικές και οικονομικές συμβουλές για τη βιωσιμότητα των πρωτοβουλιών μετά το πέρας της χρηματοδότησής τους
- Να δίνει συγκεκριμένα παραδείγματα εφαρμογών ή πιθανά σενάρια εφαρμογών
- Να υποδεικνύει άλλες περιοχές της Ελλάδας ή του εξωτερικού που έχουν εφαρμοστεί προγράμματα ανάλογα με αυτά που προτείνονται και τα οποία θα μπορούσαν να επισκεφτούν οι ενδιαφερόμενοι.
- Να καλύπτει πρακτικά ζητήματα όπως οι διαδικασίες υποβολής προτάσεων και λήψης χρηματοδότησης καθώς και προτάσεις για την επίσπευση και διευκόλυνση των διαδικασιών.

Ζητείται επίσης να παραχθεί ένα εγχειρίδιο οδηγιών προς τους ενδιαφερομένους να συμμετάσχουν στα προτεινόμενα προγράμματα.

Δικαιούχοι: Επαγγελματίες, ιδιωτικά γραφεία, κλπ. με εμπειρία σε ευρωπαϊκά προγράμματα υποστήριξης αγροτικής δραστηριότητας. Χρειάζεται γνώση της οικονομοτεχνικής και επιστημονικής όψης του θέματος.

Παραγόμενο αποτέλεσμα: Έρευνα και μελέτη εφαρμοσιμότητας, Ημερίδες, Εγχειρίδιο οδηγιών.

Κόστος: Αμοιβές, ταξίδια, κόστος σεμιναρίου κλπ.

Χρόνος ολοκλήρωσης: Πέντε μήνες

Ενημερωτικές επισκέψεις σε πρότυπες αγροτοτουριστικές εγκαταστάσεις (ή άλλα προγράμματα διατήρησης της αγροτικής δραστηριότητας) στην Ελλάδα ή το εξωτερικό.

Στόχος-σκεπτικό: Σε συνέχεια της παραπάνω μελέτης, και εφόσον δημιουργηθεί μία ζήτηση για συμμετοχή σε προγράμματα ενίσχυσης της αγροτοκτηνοτροφικής παραγωγής και του αγροτοτουρισμού, προτείνεται να υποστηριχθεί μία επίσκεψη των ενδιαφερομένων από την τοπική κοινωνία ή των εκπροσώπων της σε επιλεγμένα προγράμματα υποδειγματικών αγροτοτουριστικών εγκαταστάσεων στην Ελλάδα ή και στο εξωτερικό για ενημέρωση και κατάρτιση σε λειτουργία αγροτοτουριστικών επιχειρήσεων ή στην εφαρμογή προγραμμάτων διατήρησης του αγροτικού τοπίου και των παραδοσιακών αγροτικών δραστηριοτήτων.

Να υποστηριχθούν ενημερωτικές επισκέψεις σε υποδειγματικές αγροτοτουριστικές επιχειρήσεις ή προγράμματα προώθησης της παραδοσιακής αγροτικής παραγωγής.

Προδιαγραφές: Για τη μεγιστοποίηση του οφέλους από τις επισκέψεις, πρέπει να γίνει καλή προετοιμασία που να περιλαμβάνει συλλογή στοιχείων και πληροφοριών, αξιοποίηση όλων των όψεων της λειτουργίας μιας αγροτοτουριστικής εγκατάστασης (θέματα παραγωγής, οικονομικής βιωσιμότητας, ποιότητας υπηρεσιών, μάρκετινγκ κλπ.). Οι επισκέψεις αυτές θα πρέπει να οδηγήσουν στην παραγωγή μιας αναφοράς με οπτικό υλικό και αναλυτική περιγραφή της λειτουργίας των εγκαταστάσεων με στόχο τη δυνατότητα παρουσίασης στην τοπική κοινωνία. Να ζητηθεί από τον δικαιούχο η υποβολή πλήρους προγράμματος και στόχων της επίσκεψης. Να ζητηθεί επίσης ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η επίσκεψη και κατάρτιση στο συγκεκριμένο θέμα θα ενισχύσει τον οικοτουρισμό.

Δικαιούχοι: Εκπρόσωποι τοπικής αυτοδιοίκησης, τοπικών φορέων

Παραγόμενο αποτέλεσμα: Εμπειρία σε θέματα διαχείρισης αγροτοτουριστικών εγκαταστάσεων, αναφορά, παρουσίαση στην τοπική κοινωνία

Κόστος: Έξοδα ταξιδιών, υλικού, παρουσίασης.

Χρόνος: Τέσσερις μήνες.

Υποστήριξη πρωτοβουλιών για λειτουργία αγροτοτουριστικών εγκαταστάσεων ή ενίσχυσης της αγροτοκτηνοτροφικής παραγωγής με παράλληλη σύνδεση με τον τουρισμό.

Στόχοι-σκεπτικό: Με στόχο την *ενίσχυση μικρών αγροτοτουριστικών επιχειρήσεων* που να συνδέουν την πρωτογενή παραγωγή με τον τουρισμό κατά τρόπο ουσιαστικό και όχι επιφανειακό, προτείνεται η υποστήριξη πρωτοβουλιών ανάπτυξης της αγροτοκτηνοτροφικής παραγωγής που συνδυάζονται με τον τουρισμό.

Να γίνει πρόσκληση ενδιαφέροντος για σειρά έργων με ενδεικτική αναφορά ή να γίνει προκήρυξη για κάθε έργο χωριστά μετά από σχετική μελέτη.

Προδιαγραφές: Οι προτάσεις αυτές που θα πρέπει να γίνονται, κατά προτίμηση από μόνιμους κατοίκους των οικισμών, μπορεί να είναι επιλέξιμες για χρηματοδότηση και από την Ε.Ε. ή άλλο φορέα (βλ.6.1.) ή να είναι ανεξάρτητες. Θα πρέπει να εξασφαλίζουν ουσιαστική σύνδεση της αγροτικής παραγωγής με τον τουρισμό. Αυτό σημαίνει ότι ο επισκέπτης θα έχει την ευκαιρία να βλέπει, να συμμετέχει και γενικά να αποκτά άμεση εμπειρία της αγροτικής δραστηριότητας.

Ενδεικτικά αναφέρονται επιλέξιμες δράσεις:

- Μετατροπή τουριστικών εγκαστάσεων σε εγκαταστάσεις αγροτοτουριστικού χαρακτήρα. Ξενώνες, ξενοδοχεία, δωμάτια, εστιατόρια ή άλλες τουριστικές επιχειρήσεις που λειτουργούν ήδη και επιθυμούν να συνδεθούν με την αγροτική παραγωγή. Μία τέτοια πρόταση μπορεί να περιλαμβάνει:
    - την καλλιέργεια κήπου και οπωρώνα με εποχικά είδη που να προσφέρονται στους πελάτες,
    - την προβολή του αγροτικού χαρακτήρα της εγκατάστασης στον επισκέπτη,
    - τη δυνατότητα του επισκέπτη να δει ή να συμμετέχει στις αγροτικές δραστηριότητες
    - δράσεις μεταποίησης και διάθεσης αγροτικών προϊόντων από το κατάλυμα, κλπ.

- Δημιουργία νέων καταλυμάτων και εστιατορίων με αγροτοτουριστικό χαρακτήρα,

  Προτιμώνται οι προτάσεις που υποβάλλονται από επιχειρηματίες στα μικρά χωριά. Περιλαμβάνουν δράσεις ανάλογες με αυτές που αναφέρονται παραπάνω. Ελέγχεται επίσης η προοπτική βιωσιμότητας νέων καταλυμάτων, η ένταξή τους στο περιβάλλον από αρχιτεκτονική και πολεοδομική άποψη και ο βαθμός στον οποίο ενισχύουν την τοπική οικονομία (ντόπιοι επιχειρηματίες, κλπ.). Ελέγχεται επίσης ο οικολογικός χαρακτήρας του καταλύματος από άποψη υποδομών (νερό, λύματα, κατανάλωση ενέργειας κλπ.). Ανάλογα κριτήρια εφαρμόζονται και για τα εστιατόρια.

- Καλλιέργεια κήπων, αμπελιών και οπωρώνων που δίνουν τη δυνατότητα δραστηριοποίησης των επισκεπτών.

  Πρέπει να δίνεται στο επισκέπτη η ευκαιρία να συμμετέχει σε κάποιο στάδιο της παραγωγής.

- Αξιοποίηση του κήπου στο υπό διαμόρφωση Κέντρο Πληροφόρησης Παπίγκου για δημιουργία ενός τυπικού «Παπιγκιώτικου κήπου» Ενδείκνυται και για εκπαιδευτικά προγράμματα, οικογενειακά ή σχολικά. Μπορεί να συνδυαστεί με την επίσκεψη στο Κέντρο Πληροφόρησης Πάπιγκου και δημιουργία σειράς εκπαιδευτικών προγραμμάτων με θέμα την αγροτική παραγωγή.

- Παραγωγή, συσκευασία, και διάθεση προϊόντων αγροτικής παραγωγής στην τουριστική αγορά. Σήμερα τέσσερις μόνον οικογένειες στο Πάπιγκο διαθέτουν τυρί στους επισκέπτες. Η προβολή τους είναι στοιχειώδης. Μπορούν να υποστηριχθούν δράσεις συστηματοποίησης της διάθεσης και προβολής των προϊόντων στην τουριστική αγορά.

- Παραγωγή προϊόντων με επίδειξη – δυνατότητας συμμετοχής στους επισκέπτες της παραδοσιακής διαδικασίας παραγωγής. (Προϊόντα όπως το κρασί, το ρακί, το ψωμί, το μέλι, το τυρί).

- Καλλιέργεια και διάθεση αρωματικών φυτών. (Ενδείκνυται η σύνδεση με τα φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά του Βίκου)

- Διατήρηση , ανάπλαση κτισμάτων ή οικιστικών συνόλων μικρής οικογενειακής αγροκτηνοτροφικής εκμετάλλευσης (π.χ. σπίτια με όλους τους βοηθητικούς χώρους αγροτικής παραγωγής , μεταποίησης και αποθήκευσης προϊόντων) για λειτουργία και έκθεση στο κοινό.

- Λειτουργία καταστήματος με ντόπια είδη.

Δικαιούχοι: Ιδιώτες μόνιμοι κάτοικοι των οικισμών.

Παραγόμενα αποτελέσματα: Λειτουργία αγροτοτουριστικής εγκατάστασης-επιχείρησης.

Κόστος: Υποβάλλεται από τον αιτούντα

Χρόνος: Ανάλογα με την πρόταση.

Πρωτοβουλίες διατήρησης του ζωικού κεφαλαίου της περιοχής σε συνδυασμό με τον τουρισμό.

Στόχοι-σκεπτικό: *Με στόχο την ενίσχυση του αγροτικού και οικολογικού χαρακτήρα του τουρισμού* προτείνεται η υποστήριξη πρωτοβουλιών διατήρησης του ζωικού κεφαλαίου και αξιοποίησής του στα πλαίσια του οικοτουρισμού.

Να προκηρυχθεί η σύσταση μικρής επιχείρησης τουριστικής εκμετάλλευσης των αλόγων στο Πάπιγκο

Προδιαγραφές: Σύσταση μικρής επιχείρησης με στόχο την αξιοποίηση των αλόγων που υπάρχουν (60 περίπου) στην περιοχή για μεταφορά επισκεπτών, περίπατο κλπ. Να συνδυαστεί με εκπαίδευση στη λειτουργία ανάλογων μικρών επιχειρήσεων σε άλλες περιοχές της Ελλάδας (φωτ.35).

Να γίνει γενική πρόσκληση ενδιαφέροντος για άλλες δράσεις διατήρησης του ζωικού κεφαλαίου με ενδεικτική αναφορά σε:

-Διατήρηση μελισσιών ελληνικής φυλής και τοπικής προέλευσης και παραγωγή μελιού για διάθεση προϊόντων στην τουριστική αγορά και συμμετοχή-επίδειξη της διαδικασίας στο στάδιο που είναι εφικτό.

-Διατήρηση τοπικών φυλών άλλων οικόσιτων ζώων (π.χ. γίδια) και παραγωγή ανάλογων προϊόντων.

Δικαιούχοι: Ιδιώτες, τοπικοί φορείς.

Παραγόμενα αποτελέσματα, κόστος, χρόνος: ανάλογα με την πρόταση.

Ενίσχυση του γοήτρου της αγροτοκτηνοτροφικής δραστηριότητας.

Στόχοι-σκεπτικό: Ένας από τους λόγους εγκατάλειψης των αγροτικών δραστηριοτήτων και πέρα από την οικονομική διάσταση του θέματος, είναι η χαμηλή εκτίμηση που υπάρχει για τα αγροτικά επαγγέλματα. Με στόχο την *προβολή της αξίας της αγροτικής απασχόλησης* προτείνεται η υποστήριξη πρωτοβουλιών που συμβάλλουν στην ανάδειξη της αξίας και του γοήτρου των

αγροτικών επαγγελμάτων. Επίσης δράσεις που συμβάλλουν στην κατανόηση από τον επισκέπτη της σχέσης της αγροτικής δραστηριότητας με την ταυτότητα του τόπου (περιβάλλον, πολιτισμός).

Να γίνει γενική πρόσκληση ενδιαφέροντος για τέτοιες πρωτοβουλίες. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Λειτουργία μικρού τυροκομείου επισκέψιμου από τους τουρίστες.
- Δράσεις προβολής της τυροκομικής παραγωγής (καθιέρωση Ημέρας Γαλακτοκομικών Προϊόντων, προβολή της διάστασης «υγιεινή διατροφή» μέσω της σύγκρισης του τρόπου παραγωγής τυριού στις μονάδες του εξωτερικού με την παραδοσιακή παραγωγή, δικαιολόγηση της υψηλής τιμής, κλπ.)
- Συλλογή και έκθεση παραδοσιακών αγροτοκτηνοτροφικών εργαλείων (φωτ. 7-11), φωτογραφιών και άλλων τεκμηρίων της αγροτικής δραστηριότητας.
- Κατασκευή και διάθεση εργαλείων, εξαρτημάτων κλπ που μπορεί να παρουσιάζουν αγοραστικό ενδιαφέρον για το τουριστικό κοινό (π.χ. η γκλίτσα του κτηνοτρόφου που ήδη πωλείται σε κάποιους χώρους έναντι υψηλής τιμής). Τα προϊόντα να συνοδεύονται από μικρή επεξηγηματική καρτέλα για τη λειτουργία των αντικειμένων και του τρόπου κατασκευής τους.
- Παραγωγή σειράς κάρτ ποστάλ με θέμα την αγροτοκτηνοτροφική δραστηριότητα.
- Παραγωγή ντοκυμαντέρ με θέμα την αγροτοκτηνοτροφική δραστηριότητα στην περιοχή και προβολή των προοπτικών που διανοίγονται σήμερα. Παραδείγματα και αναφορές από νέους ανθρώπους που αποφασίζουν να ασχοληθούν με την αγροτική παραγωγή. Να αποσυνδεθεί το επάγγελμα του κτηνοτρόφου από την εικότα του «γραφικού παραδοσιακού γέροντα» και να συνδεθεί με δυναμικές πρωτοβουλίες νέων.

Δικαιούχοι: Ιδιώτες, τοπικοί φορείς.

Παραγόμενα αποτελέσματα, κόστος, χρόνος: ανάλογα με το έργο.

Να γίνει προκήρυξη για:

<u>Συντήρηση ή ανακατασκευή κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων στο βουνό</u> που ενδείκνυνται, λόγω θέσης τους σε περάσματα επισκεπτών, για ανάδειξη της κτηνοτροφίας.

Προδιαγραφές: Ενδείκνυνται οι στάνες που υπάρχουν στον δρόμο προς τη Δρακολίμνη (υπάρχουν τρεις). Χρειάζεται μελέτη για την οριστική επιλογή της κατάλληλης θέσης και τον τρόπο ανάδειξης. Επίσης μελέτης κατασκευής (ή συντήρησης).

Δικαιούχοι: Φορείς με εμπειρία στην ανάδειξη, για τη μελέτη ανάδειξης, και τεχνικές εταιρείες για την κατασκευή.

Παραγόμενα αποτελέσματα: Ανακατασκευασμένες στάνες στο βουνό.

Κόστος και χρόνος: Κατόπιν μελέτης.

Έρευνα και ανάδειξη για το ρόλο των κήπων, των οπωρώνων, των χωραφιών και των βοσκοτοπιών στην οικολογική σημασία της περιοχής αλλά και για τον αγροτικό κύκλο εργασιών και τον πολιτισμό που συνδέεται με αυτόν.

Στόχοι-σκεπτικό: όπως παραπάνω.

Να προκηρυχθεί η έρευνα και ανάδειξη του ρόλου των κήπων, των οπωρώνων, των χωραφιών και των βοσκοτοπιών στην οικολογική σημασία της περιοχής αλλά και για τον αγροτικό κύκλο εργασιών και τον πολιτισμό που συνδέεται με αυτόν.

Προδιαγραφές: Έρευνα και σχεδιασμός ενός "αγροτικού περιπάτου" σε κατάλληλη περιοχή. Πρέπει να περιλαμβάνει στοιχεία για τον οικολογικό ρόλο των κήπων και των βοσκοτοπιών, για το ρόλο της νομαδικής κτηνοτροφίας στον πολιτισμό, τους Σαρακατσάνους, τα «περάσματα», γεωφυσικά και πολιτισμικά, τον κύκλο αγροτικών εργασιών, τις γιορτές και τα πανηγύρια κλπ. Ο περίπατος μπορεί να συνδυάζεται με έντυπο υλικό και άλλα μέσα ανάδειξης.

Δικαιούχοι: Φορείς με ανάλογη εμπειρία.

Παραγόμενα αποτελέσματα: Σχεδιασμός και υλοποίηση ανάδειξης του αγροτικού πολιτισμού μέσω περιπάτου.

Κόστος: Αμοιβές για τον σχεδιασμό, κόστος υλοποίησης.

Χρόνος: Ο σχεδιασμός εντός πέντε μηνών, η υλοποίηση ανάλογα με το περιεχόμενο της πρότασης.

6.3. Έργα υποδομής

Η μελέτη και εφαρμογή λύσεων στα ζητήματα της *αποκομιδής και διαχείρισης απορριμμάτων - διαχείρισης λυμάτων, βιολογικού καθαρισμού, υδροδότησης και κίνησης και στάθμευσης οχημάτων* βρίσκονται στη δικαιοδοσία άλλων κρατικών φορέων και δεν είναι αντικείμενο ενός προγράμματος οικοτουρισμού που προωθείται από τον ΕΟΤ. Ωστόσο τονίζεται η σημασία επίλυσης αυτών των ζητημάτων. Στα πλαίσια του προγράμματος-πιλότου μπορεί να γίνει ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και της τοπικής αυτοδιοίκησης για προώθηση λύσεων και

εφαρμογής των μελετών που έχουν ήδη γίνει στα θέματα διαχείρισης απορριμμάτων και λυμάτων. Επίσης μπορεί να γίνει υπόδειξη για χρηματοδοτικά μέσα που υπάρχουν γι αυτά τα έργα . Αυτό μπορεί να γίνει στα πλαίσια της παρουσίασης των αποτελεσμάτων της παρούσας μελέτης (πρόταση που αναφέρεται στη συνέχεια) στην τοπική κοινωνία. Επίσης να υποστηριχθεί:

Διερεύνηση εναλλακτικών λύσεων στα θέματα υποδομής και συστημάτων ελέγχου επιπτώσεων του τουρισμού (EIAs). Διερεύνηση συστημάτων πιστοποίησης

Στόχοι-σκεπτικό: Αν και πολλοί τουριστικοί προορισμοί και επιχειρήσεις χρησιμοποιούν τον όρο οικοτουρισμό, ωστόσο λίγες είναι οι πρωτοβουλίες ελέγχου των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον, από άποψη λυμάτων, απορριμμάτων, υδροδότησης, ενέργειας και κυκλοφορίας /στάθμευσης οχημάτων, που είναι τα πιο συνηθισμένα προβλήματα που συνδέονται με την τουριστική ανάπτυξη. Με στόχο την *προώθηση λύσεων για θέματα υποδομής* και τη διερεύνηση δυνατοτήτων ένταξης σε συστήματα πιστοποίησης, προτείνεται η ανάθεση σχετικής μελέτης.

Να γίνει προκήρυξη για μελέτη και εφαρμογή συστήματος EIA και για ένταξη σε σύστημα πιστοποίησης

Προδιαγραφές: Η μελέτη πρέπει να διερευνά συστήματα αντιμετώπισης θεμάτων υποδομής σε τουριστικές περιοχές, διαφορετικά συστήματα πιστοποίησης και να καταλήγει σε προτάσεις για εφαρμογή στη συγκεκριμένη περιοχή. Μελέτη, επιλογή και παρουσίαση ενός παραδείγματος περιοχής στην Ελλάδα ή το εξωτερικό που έχει εφαρμόσει λύσεις στα θέματα υποδομής.(Από τη βιβλιογραφία γνωρίζουμε ότι στη Μήθυμνα Λέσβου εφαρμόζεται σύστημα EIA, Environmental Impact Assessment του τουρισμού που αντιμετωπίζει τα θέματα των επιπτώσεων της τουριστικής κίνησης στη διαχείριση απορριμμάτων, λυμάτων, υδροδότησης, κυκλοφορίας και στάθμευσης οχημάτων κλπ.).
Εφόσον προκύψει μία εφικτή λύση από τη μελέτη, μπορεί να υποστηριχθεί η εφαρμογή της και η προώθηση συστήματος πιστοποίησης.

Δικαιούχοι: Εταιρείες, γραφεία, ερευνητικοί φορείς κλπ. με εμπειρία στο θέμα.

Αποτελέσματα: Μελέτη, παρουσίαση περιοχής-υποδείγματος, συγκεκριμένες προτάσεις για την περιοχή. Εφαρμογή προτεινόμενης λύσης.

Κόστος: Για τη μελέτη και την εφαρμογή της.

Χρόνος: Για την παράδοση μελέτης: Έξι – εννέα μήνες. Για την εφαρμογή της: θα προκύπτει από τη μελέτη.

Δημιουργία πρότυπου οικοτουριστικού καταλύματος (ecolodge).

Στόχοι-σκεπτικό: Όπως και παραπάνω και στόχος *είναι η προώθηση λύσεων και η πρόληψη επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης,* και ιδίως της λειτουργίας καταλυμάτων, στο περιβάλλον. Επίσης η δημιουργία προϋποθέσεων για ένταξη σε συστήματα πιστοποίησης.

Να γίνει προκήρυξη για μελέτη λειτουργίας πρότυπου οικολογικού καταλύματος

Προδιαγραφές: Μελέτη που να αξιοποιεί την πλούσια βιβλιογραφία και τη διεθνή εμπειρία σε κατασκευή και λειτουργία οικολογικών καταλυμάτων και να προτείνει παρεμβάσεις σε κάποιο κατάλυμα της περιοχής που να λειτουργήσει ως πρότυπο οικοτουριστικό κατάλυμα (ecolodge). Ένα πρότυπο οικολογικό κατάλυμα πρέπει να θέτει σε εφαρμογή λύσεις εξοικονόμησης ενέργειας και νερού, να προβλέπει σύστημα διάθεσης λυμάτων, ανακύκλωσης απορριμμάτων και εν γένει να χρησιμοποιεί την ενδεδειγμένη αρχιτεκτονική και τεχνολογία ώστε να ελαχιστοποιεί τις επιπτώσεις από τη λειτουργία του στο περιβάλλον. Αξιοποιεί τις αρχές της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής αλλά και λύσεις που προσφέρει η τεχνολογία. Σε επίπεδο εξυπηρέτησης πελατών, υπηρεσιών, διακόσμησης, εξοπλισμού και εν γένει λειτουργίας εξασφαλίζει οικολογικό και ήπιο χαρακτήρα (ποιότητα χωρίς πολυτέλεια, γούστο και ύφος ανάλογο με τον τοπικό πολιτισμό, προμήθεια ειδών διατροφής και εξοπλισμού από την περιοχή κλπ). Εφαρμογή λύσης.

Δικαιούχοι: Αρχιτεκτονικά γραφεία με εμπειρία στο θέμα.

Αποτέλεσμα: Μελέτη και λειτουργία οικοτουριστικού καταλύματος

Κόστος και χρόνος: Να υπολογισθεί σε δύο επίπεδα, για τη μελέτη και εφαρμογή της.

Προώθηση Εθελοντικής Εργασίας για ευαισθητοποίηση του κοινού

Στόχοι-σκεπτικό: Με στόχο την *ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας* αλλά και του τουριστικού κοινού σε θέματα χρηστής συμπεριφοράς στη φύση και καθαριότητας προτείνεται η καθιέρωση προγραμμάτων εθελοντικής εργασίας. Η πρωτοβουλία αυτή μπορεί να αποτελέσει την αρχή για διεύρυνση των προγραμμάτων εθελοντικής εργασίας σε ποικίλους τομείς δράσης. Επί πλέον στόχος είναι η *τόνωση και ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας στα μικρά χωριά*.

Να γίνει προκήρυξη για τη διοργάνωση Προγραμμάτων Εθελοντικής Εργασίας.

Προδιαγραφές: Πρέπει να προβλεφθεί η φιλοξενία εθελοντών σε κατάλυμα που να πληροί βασικές προϋποθέσεις για τη διαβίωση των εθελοντών. Επίσης να προβλεφθεί ακριβές πρόγραμμα εργασίας, συντονιστής της ομάδας, πρόγραμμα κατάρτισης και ψυχαγωγίας κ.α. Πιο

συγκεκριμένα: Οι εθελοντές, μετά από ταχεία εκπαίδευση, θα αναλάβουν να ενημερώνουν το τουριστικό κοινό αλλά και την τοπική κοινωνία για θέματα χρηστής συμπεριφοράς κατά την περιήγηση και παραμονή τους στον Εθνικό Δρυμό. Οι εθελοντές μπορεί να λειτουργούν ως ένα είδος «φυλάκων» του Δρυμού. Εφόσον φέρουν ένα διακριτικό σήμα (σε κονκάρδα, μπλούζα, ή καπέλο), και επιτελούν το έργο της ενημέρωσης, θα ενισχύουν στους επισκέπτες την αίσθηση ότι βρίσκονται σε προστατευόμενη περιοχή. (Κατ' αναλογία με τους «rangers» στα εθνικά πάρκα του εξωτερικού). Η πρωτοβουλία αυτή μπορεί να επεκταθεί στην απασχόληση των εθελοντών και σε άλλες εργασίες (π.χ. αγροτική παραγωγή, συντήρηση, σήμανση μονοπατιών) ανάλογα με τις ανάγκες που προκύπτουν στα χωριά της περιοχής και να συμβάλουν στην τόνωση των μικρότερων χωριών. Έργα διατήρησης του παραδοσιακού χαρακτήρα των οικισμών στα μικρά χωριά είναι ενδεδειγμένα για εθελοντική εργασία (συντήρηση λιθόστρωτων, αποκάλυψη πέτρας σε παραδοσιακά κτίρια κλπ). Το φυλάκιο του δασαρχείου στον Βοϊδομάτη, που παραμένει κλειστό, μπορεί να αξιοποιηθεί ως βάση για τα προγράμματα εθελοντικής εργασίας. Τα προγράμματα εθελοντικής εργασίας έχουν αποδείξει, σε άλλες περιοχές, τη συμβολή τους στην αναζωογόνηση της κοινωνικής ζωής σε χωριά που την έχουν ανάγκη.

Δικαιούχοι: Τοπικοί φορείς, ΜΚΟ, ιδιώτες.

Παραγόμενα αποτελέσματα: Προγράμματα εθελοντικής εργασίας

Κόστος: Ανάλογα με την πρόταση

Χρόνος: Ανάλογα με την πρόταση.

6.4. Δράσεις ανάδειξη και ερμηνείας της περιοχής.

Πλήρες ερμηνευτικό πρόγραμμα για τη φύση και τον πολιτισμό της περιοχής

Στόχοι-σκεπτικό: Από τη μελέτη αυτή προέκυψε με σαφήνεια ο πολλαπλός ρόλος που καλείται να παίξει ένα πλήρες πρόγραμμα ανάδειξης και ερμηνείας του περιβάλλοντος. Η κάλυψη των κενών που υπάρχουν στην πρόσληψη της αξίας του τοπίου από τον επισκέπτη, η διάχυση στον χώρο των επισκεπτών, η προώθηση της ομοιόμορφης –κατά το δυνατό- ανάπτυξης σε όλα τα χωριά της περιοχής, η αντιμετώπιση προβλημάτων που προκύπτουν σε σημεία συγκέντρωσης πολλών επισκεπτών και τέλος η ανταπόκριση στις ανάγκες των λιγότερο ενεργητικών επισκεπτών -που αποτελούν σήμερα την πλειοψηφία των τουριστών- συνιστούν βασικούς στόχους του προγράμματος ερμηνείας.

Οι δράσεις ερμηνείας και ανάδειξης πρέπει να υποστηρίζονται από μία ενιαία λογική και προγραμματισμό σε επίπεδο περιοχής. Γι αυτό προτείνεται η εκπόνηση συνολικής μελέτης για την ανάδειξη της περιοχής.

Να γίνει προκήρυξη για μελέτη με θέμα «Δράσεις ανάδειξης του περιβάλλοντος στην περιοχή του Δυτικού Ζαγορίου που ορίζεται από τους οικισμούς: Μεσοβούνι, Άγιος Μηνάς, Αρίστη, Βίκος, Πάπιγκο».

Προδιαγραφές: Η μελέτη πρέπει να ανταποκρίνεται στους ακόλουθους στόχους:

- Ανάδειξη του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος σε σχέση με τον πολιτισμό της περιοχής.
- - Ομοιόμορφη –κατά το δυνατό-- διασπορά των πόλων έλξης και ερμηνείας στους οικισμούς και στην ύπαιθρο με βάση μία ενιαία σύλληψη της περιοχής. Κεντρικό μήνυμα προς μετάδοση στους επισκέπτες επισκέπτες: «υπάρχουν περισσότερα να δείτε στην περιοχή από το Πάπιγκο και το φαράγγι του Βίκου».

-Ανάδειξη της ταυτότητας του κάθε οικισμού και διαδρομών-περιπάτων εντός του οικισμού και στη γύρω περιοχή .

-Αξιοποίηση υπάρχουσας υποδομής που μένει ανεκμετάλλευτη ή που χρήζει βελτιώσεων. (π.χ. στέγαστρα, κιόσκια, χώροι ανάπαυσης κλπ, φωτ. 23-24.) Διαμόρφωση θέσεων θέας σε τοποθεσίες που προσφέρονται για ερμηνεία (π.χ. σε πλάτωμα που δημιουργείται στη διαδρομή προς το Πάπιγκο, στη θέση Βοτονάρια, όταν για πρώτη φορά αντικρίζει ο επισκέπτης τα βουνά του Παπίγκου και το γύρω τοπίο, φωτ. 25)

- Αξιοποίηση των ντοκιμαντέρ που υπάρχουν για το Ζαγόρι και το Πάπιγκο και προβολή τους σε βίντεο στο Κέντρο Πληροφόρησης. Διανομή αντιγράφων των ταινιών για προβολή στα εστιατόρια, καταλύματα.

- Αξιοποίηση των ερευνών και μελετών που έχουν γίνει και διαρκώς γίνονται από νέους επιστήμονες για δημιουργία αρχείου-βιβλιοθήκης. Προσδίδει στον τόπο τον χαρακτήρα του «ερευνητικού κέντρου» και ικανοποιεί τις απαιτήσεις του απαιτητικού σε πληροφόρηση επισκέπτη. Να ενισχυθεί ο ρόλος του Κέντρου Πληροφόρησης στον τομέα αυτόν. Να ζητείται από τους νέους επιστήμονες που έρχονται να μελετήσουν την περιοχή να στέλνουν αντίτυπο της μελέτης τους.

- Εντοπισμός ελλείψεων στη σήμανση-πληροφόρηση και προτάσεις για κάλυψη των ελλείψεων. Συνεχής παρακολούθηση της ποιότητας σήμανσης, ανανέωση σε διετή βάση.

-Εντοπισμός των σημείων που προκαλείται συνωστισμός και προτάσεις για αντιμετώπισή της (π.χ. στη γέφυρα του Βοϊδομάτη, μετά την Αρίστη, όπου σταθμεύουν τα αυτοκίνητα και ο

κόσμος κάθεται στις όχθες του ποταμού, φωτ. 22). Μπορεί να γίνει προτροπή προς τους επισκέπτες να περπατήσουν λίγο σε επιλεγμένα μονοπάτια που υπάρχουν κοντά και δεν είναι εμφανή. Στη θέση Ρογκοβό (κολυμβητήριο Παπίγκου) στην είσοδο του Μικρού Πάπιγκου επίσης παρατηρείται μεγάλη συγκέντρωση επισκεπτών.)

- Ανάδειξη των λιγότερο γνωστών και σχετικά εύκολων και σύντομων διαδρομών γύρω από τους οικισμούς –κατόπιν μελέτης για να εξασφαλίζεται η ελαχιστοποίηση επιβάρυνσης στο περιβάλλον- που (α) προσφέρονται για τις οικογένειες και άτομα που δεν επιθυμούν έντονη σωματική άσκηση (β) προσφέρονται για ανάδειξη του τοπικού πολιτισμού (γ) μπορούν να συμβάλουν στη διαρκέστερη παραμονή των επισκεπτών στα μικρότερα χωριά της περιοχής. Αναφέρονται ενδεικτικά:

-- Διαδρομή Μεγάλο Πάπιγκο –Μικρό Πάπιγκο δια μέσου του Μύλου –προσφέρεται για Ερμηνεία της χρήσης του νερού στις παραδοσιακές καλλιέργειες—και Παναγίας Παλιουρή, στη θέση «Λάκκος» , 60λ.

--Βίκος-πηγές Βοϊδομάτη 30λ

--Μικρές διαδρομές προς την εκκλησία της Παναγίας του Βίκου, στον Αϊ Γιάννη, στο Καστράκι, κ.α.

--Περίπατος μέσα στον οικισμό της Αρίστης. Θέση θέας στα πάνω σπίτια.

--Αγιος Μηνάς-Καστράκι-Βοϊδομάτης, 1ω30λ

--Περίπατος στο Ελληνοϊταλικό νεκροταφείο, στο Μεσοβούνι.

--Μικρό Πάπιγκο-Κόκκινο Λιθάρι από όπου θέα στις πηγές του Βοϊδομάτη, 1ω30λ.

--Μεγάλο Πάπιγκο-κορυφή Κούλας, ελαφρά ανάβαση,

--Μικρό Πάπιγκο-Άγιος Χριστόφορος, 5λ. από το δρόμο. Θέση θέας. Φωτ. 41-42

-- Διερεύνηση της δυνατότητας σχεδιασμού και ανάδειξης περιπάτου στις εκκλησίες και στα εικονίσματα της περιοχής, με έμφαση στην Παναγία Σπηλιώτισσα, σημαντικό μνημείο του 17ου αι. που βρίσκεται σε τοποθεσία που προσφέρεται ως στάση ανάπαυσης, και αναφορά στα τοπικά πανηγύρια (8/9 στην Παναγία Παλιουρί, 7/7 στην Αγία Κυριακή, 20/7 στον Προφήτη Ηλία και 27/7 στον Άγιο Παντελεήμονα).

- Σχεδιασμός εντύπου (περιεχόμενο και μορφή) με χάρτη και αναγραφή των βασικών μονοπατιών και διαδρομών της περιοχής, με σύντομη και περιεκτική αναφορά στις φυσικές και πολιτισμικές αξίες του τοπίου της κάθε διαδρομής. Για την παραγωγή του εντύπου πρέπει να αξιοποιηθεί η παραγωγή χαρτών που έχει ήδη γίνει από τον ΕΟΤ. Σύντομη αναφορά στα χωριά. Ενθάρρυνση στους επισκέπτες να παρατείνουν τη διαμονή τους και να ακολουθήσουν τις λιγότερο γνωστές διαδρομές. Προτροπή για σωστή συμπεριφορά στη φύση.

- Ευαισθητοποίηση των επισκεπτών (αλλά και της τοπικής κοινωνίας) για το ρόλο του οικοτουρισμού στην περιοχής (μπορεί να αξιοποιηθεί το Κέντρο Πληροφόρησης του Παπίγκου για το σκοπό αυτό).

- Ανάδειξη τοπικών προϊόντων και τοπικής κουζίνας, με αναφορά στα καταλύματα-εστιατόρια που προσφέρονται ντόπια προϊόντα και πιάτα.

- Εξεύρεση αποτελεσματικών συνθηματικών εκφράσεων (slogan) για τη μετάδοση μηνυμάτων-κλειδιών στο τουριστικό κοινό.

Δικαιούχοι: Φορείς-ιδιώτες με εμπειρία σε προγράμματα ανάδειξης του περιβάλλοντος.

Αποτέλεσμα: Μελέτη και εφαρμογή προγράμματος ανάδειξης της περιοχής.

Κόστος – χρόνος: Για τη μελέτη και την υλοποίησή της.

6.5. Δράσεις διαχείρισης

Σχεδιασμός και λειτουργία συστήματος συγκέντρωσης στοιχείων για τους επισκέπτες

Στόχοι-σκεπτικό: Για τη σωστή διαχείριση του οικοτουρισμού και τη λήψη αποφάσεων χρειάζεται γνώση των δεδομένων της τουριστικής κίνησης και των προβλημάτων που τυχόν προκύπτουν σε σχέση με τη διατήρηση του περιβάλλοντος και σε σχέση με την ποιότητα της εμπειρίας τους. Προτείνεται ο σχεδιασμός και λειτουργία συστήματος συγκέντρωσης στοιχείων για την τουριστική κίνηση.

Να προκηρυχθεί μελέτη συστήματος συγκέντρωσης στοιχείων για την τουριστική κίνηση.

Προδιαγραφές: Για την εργασία αυτή απαιτείται ολοκληρωμένος σχεδιασμός και υποστήριξη από σύστημα διαχείρισης πληροφοριών σε ηλεκτρονικό υπολογιστή. Κυρίως όμως απαιτείται κάποια γνώση για διαχείριση τουριστικού κοινού (marketing). Δεν αρκεί μία απλή τοποθέτηση ερωτηματολογίων με στοιχειώδεις πληροφορίες για την προέλευσή τους, την ηλικία τους κλπ. Οι πληροφορίες που συλλέγονται πρέπει να βοηθούν στην επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων. Η εταιρεία που θα αναλάβει τον σχεδιασμό του συστήματος πρέπει να βρίσκεται σε συνεργασία με τον ΦΔΠΠ για τον ακριβή καθορισμό των πληροφοριών που ζητάμε να συγκεντρώσουμε. Το Κέντρο Πληροφόρησης του Παπίγκου μπορεί να αποτελέσει τη βάση για τη συλλογή στοιχείων και πληροφοριών.

Δικαιούχοι: Εταιρεία έρευνας αγοράς (για τον σχεδιασμό), Κέντρο Πληροφόρησης Παπίγκου (για την εφαρμογή)

Αποτέλεσμα: Σύστημα συλλογής και επεξεργασίας στοιχείων για το τουριστικό κοινό.

Κόστος: Για τη μελέτη, την αγορά και εγκατάσταση λογισμικού, την εκπαίδευση χρηστών

Χρόνος: Τρεις-τέσσερις μήνες.

6.6. Ενημέρωση - εκπαίδευση

Εκπαίδευση οικοξεναγών - οδηγών βουνού

Στόχος-σκεπτικό: Με στόχο την εξασφάλιση επικοινωνίας με το τουριστικό κοινό και την βελτίωση της ανάδειξης των ορειβατικών και πεζοπορικών διαδρομών προτείνεται η εκπαίδευση οικοξεναγών-οδηγών βουνού.

Να υποστηριχθεί οικονομικά η εκπαίδευση.

Προδιαγραφές: Εκπαίδευση ντόπιων οικοξεναγών-οδηγών βουνού οι οποίοι θα συνοδεύουν τους επισκέπτες που επιθυμούν να περπατήσουν σε επιλεγμένες ορειβατικές διαδρομές αλλά και σε λιγότερο γνωστές που θα προτείνει το πρόγραμμα. Επίσης μπορούν να προσφέρουν ξεναγήσεις στον οικισμό του Παπίγκου. Θα αποκτήσουν, έτσι, γνώση για τα προβλήματα που αφορούν τη διακίνηση και τις προτιμήσεις και απαιτήσεις των επισκεπτών. Θα βοηθήσουν στην αξιολόγηση των πρωτοβουλιών του οικοτουριστικού προγράμματος και στον σχεδιασμό νέων παρεμβάσεων.

Δικαιούχοι: Κέντρο Πληροφόρησης Παπίγκου (για την εκπαίδευση).

Αποτέλεσμα: Εκπαιδευμένοι οικοξεναγοί.

Κόστος: Περιλαμβάνει αμοιβές εκπαιδευτών και ξεναγών.

Χρόνος: Για την εκπαίδευση: δύο μήνες.

Δράσεις Ενημέρωσης-κατάρτισης.

Ενημέρωση – συνάντηση με την τοπική κοινωνία για παρουσίαση των αποτελεσμάτων της παρούσας μελέτης

Στόχος-σκεπτικό: Η συνάντηση αυτή θα αποτελέσει μία αρχή διαλόγου με την τοπική κοινωνία για τον οικοτουρισμό και μία εισαγωγή στην έννοια και το περιεχόμενο του οικοτουρισμού.

Να υποστηριχθεί οικονομικά η συνάντηση.

Προδιαγραφές: Συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, παρουσίαση περιεχομένου μελέτης.

Δικαιούχοι: ΕΟΤ-WWF-Τοπική αυτοδιοίκηση.

Αποτέλεσμα: Πρώτη συνάντηση για τον οικοτουρισμό.

Κόστος: Κόστος συνάντησης.

Χρόνος: Δύο εβδομάδες (με την προετοιμασία και τις εργασίες που έπονται της συνάντησης).

Εκπαίδευση-υποτροφίες

Στόχος-σκεπτικό: Με στόχο την *προώθηση της γνώσης γύρω από τον οικοτουρισμό και τον αγροτοτουρισμό* αλλά και την *ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας* μέσω της εκπαίδευσης, προτείνεται η διερεύνηση της δυνατότητας διάθεσης κονδυλίων από τοπικά κληροδοτήματα για την εκπαίδευση νέων της περιοχής --ή με καταγωγή από την περιοχή-- για εκπαίδευση σε θέματα οικοτουρισμού και αγροτοτουρισμού.

Να προκηρυχθούν οι υποτροφίες σε συνεργασία με κληροδοτήματα

Προδιαγραφές: Πρόγραμμα ευκαιριών εκπαίδευσης σε επίπεδο κατάρτισης ή και σε επίπεδο μεταπτυχιακών σπουδών με δέσμευση απασχόλησης των νέων, μετά το πέρας των σπουδών, στην περιοχή. Το παρόν πρόγραμμα μπορεί να συνεισφέρει ένα ποσοστό για την κάλυψη των εξόδων. Το περιεχόμενο σπουδών μπορεί να περιλαμβάνει τόσο ζητήματα οικοτουρισμού (προστασία περιβάλλοντος και τουρισμός, διαχείριση οικοσυστημάτων και τουρισμός, διαχείριση οικοτουριστικών επιχειρήσεων, κλπ.) όσο και ζητήματα ήπιας γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής (βιολογική κτηνοτροφία και γεωργία, οικολογικές μέθοδοι μεταποίησης προϊόντων κ.α.) που ο εκπαιδευόμενος θα συνδυάσει με τον τουρισμό.

Δικαιούχοι: Νέοι κάτοικοι ή με καταγωγή από την περιοχή.

Α*ποτέλεσμα:* Ανθρώπινο δυναμικό ειδικευμένο σε θέματα οικοτουρισμού.

Κόστος: Ανάλογα του τύπου σπουδών.

Χρόνος: Ανάλογα του τύπου σπουδών.

Κλείνοντας και το στάδιο των προτάσεων, θα θέλαμε να εκφράσουμε την πεποίθηση ότι οι παρεμβάσεις που έκανε ο ΕΟΤ τη δεκαετία του 1980 με τη λειτουργία πέντε ξενώνων στο Πάπιγκο

βοήθησαν σημαντικά να γίνει η αρχή της ανάπτυξης. Έστω και εάν σήμερα λειτουργούν οι τρεις από τους πέντε ξενώνες, οι κάτοικοι εκτιμούν ότι η πρωτοβουλία του ΕΟΤ έδωσε το έναυσμα. Στο ίδιο πνεύμα, θα έπρεπε και τώρα ο ΕΟΤ να υποστηρίξει έργα και παρεμβάσεις εκεί που η ιδιωτική πρωτοβουλία χρειάζεται ώθηση και βοήθεια. Έτσι θα δοθεί συνέχεια σε ένα ξεκίνημα που είχε γίνει πριν από δύο δεκαετίες. Οι εκτιμήσεις του ΕΟΤ τότε αποδείχθηκαν πρωτοποριακές και εύστοχες. Σήμερα καλείται να παίξει τον ίδιο ρόλο στην περιοχή αξιοποιώντας μία σύγχρονη έννοια και φαινόμενο, τον οικοτουρισμό.

6.7. Δώδεκα ερωτήματα-κριτήρια για αξιολόγηση προτάσεων οικοτουριστικής ανάπτυξης στο Ζαγόρι.

Για την περίπτωση που ιδιώτες ή φορείς υποβάλλουν στον ΕΟΤ προτάσεις για οικονομική υποστήριξη πρωτοβουλιών οικοτουρισμού στο Ζαγόρι, προτείνουμε να εξετάζονται τα ακόλουθα:

- Συμβάλλει η πρόταση στην ομοιόμορφη διάχυση της τουριστικής κίνησης στον χώρο και τον χρόνο;
- Συμβάλλει στην ενίσχυση του πρωτογενούς τομέα συνδέοντάς τον με τον τουρισμό; Ανταποκρίνεται στο πνεύμα του αγροτοτουρισμού;
- Συμβάλλει στον εμπλουτισμό της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα με άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες πλην καταλυμάτων και εστιατορίων;
- Συμβάλλει στην αύξηση του μόνιμα εγκατεστημένου πληθυσμού στους οικισμούς;
- Περιλαμβάνει προβλέψεις για ελαχιστοποίηση επιβάρυνσης στις υποδομές του οικισμού; (νερό, λύματα, απορρίμματα, κλπ.)
- Προτείνει λύσεις για προβλήματα υποδομής που μπορεί να έχουν ευρύτερη εφαρμογή στον οικισμό ή στο σύνολο οικισμών;
- Αξιοποιεί υπάρχουσες υποδομές ή δημιουργεί πιέσεις για οικιστική επέκταση ή αλλαγή χρήσεων γης;
- Συμβάλλει στην ερμηνεία και ανάδειξη του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος και του τοπικού πολιτισμού;
- Λαμβάνει υπόψη της τον χαρακτήρα και τις ανάγκες των λιγότερο ενεργητικών επισκεπτών;

- Συμβάλλει στην συγκέντρωση στοιχείων για την τουριστική κίνηση και στην εγκατάσταση και λειτουργία συστημάτων διαχείρισης του τουρισμού;
- Κάνει πρόβλεψη για τη συνέχεια και την οικονομική βιωσιμότητα της δραστηριότητας;
- Συμβάλλει στην κατάρτιση της τοπικής κοινωνίας σε θέματα οικοτουρισμού;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΠΙΛΟΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΙΜΝΗΣ ΚΕΡΚΙΝΗΣ

7. Εισαγωγή 56

8. Οριοθέτηση της περιοχής μελέτης-παρέμβασης 57

9. Καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης στον υγρότοπο και την ευρύτερη περιοχή παρέμβασης 59

9.1. Περιγραφή και οικολογική άξια του υγροτόπου. 59

9.2. Προβλήματα και απειλές του υγροτόπου –επιπτώσεις για τον οικοτουρισμό 61

9.3. Καθεστώς προστασίας και οικοτουριστική ανάπτυξη 62

9.4. Κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά 65

9.5. Η τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή 666

9.5.1. Υποδομές ερμηνείας περιβάλλοντος 66
9.5.2. Διαμονή 68
9.5.3. Τουριστικοί προορισμοί και δραστηριότητες 69
9.5.4. Προβολή του υγροτόπου 70
9.5.5. Κατηγορίες επισκεπτών 70
9.5.6. Εποχικότητα-ζήτηση 71

10. Εκτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης του οικοτουρισμού στην περιοχή παρέμβασης. . 72

10.1. Συγκριτικά πλεονεκτήματα 72

10.2. Αδυναμίες και προβλήματα 74

10.3. Παρατηρήσεις , επισημάνσεις, εκτιμήσεις 76

11. Διατύπωση προτάσεων για την προώθηση του οικολογικού τουρισμού στην περιοχή μελέτης 80

11.1. Γενικός στόχος και εξειδικευμένοι στόχοι του προγράμματος πιλότου 80

11.2. Δράσεις ανάδειξης και ερμηνείας του υγροτόπου 81

11.3. Δράσεις εκπαίδευσης- κατάρτισης-ευαισθητοποίησης 90

11.4. Δράσεις διαχείρισης 91

7. Εισαγωγή

Ο υγρότοπος της Κερκίνης, στα βορειοδυτικά του νομού Σερρών, αποτελεί ένα πολύτιμο οικοσύστημα καθώς φιλοξενεί μοναδικούς οικοτόπους και σπάνια είδη. Είναι ένας από τους σημαντικότερους υγροτόπους της Ελλάδας αλλά και ένα σημαντικό οικοσύστημα σε παγκόσμιο επίπεδο. Για το λόγο αυτό προστατεύεται από την εθνική νομοθεσία και διεθνείς συμβάσεις.

Η μοναδικότητα της Κερκίνης συνίσταται αφενός στη μεγάλη ποικιλία ειδών ορνιθοπανίδας που απαντούν, σε σχέση με την έκτασή της, και ταυτόχρονα στην ύπαρξη μεικτών αποικιών πελαργόμορφων πουλιών. Οι ιδιότητες αυτές καθιστούν τον υγρότοπο ιδανικό για επίσκεψη και παρατήρηση. Η λίμνη Κερκίνη, όμως, δεν αποτελεί μόνον ένα πολύτιμο οικοσύστημα. Συνδέεται άμεσα με την οικονομική δραστηριότητα που ασκείται στη γύρω περιοχή. Η ιστορία και η οικολογική αλλά και οικονομική σημασία της λίμνης θέτουν δύσκολα και ενδιαφέροντα (από άποψη οικοτουριστικής ανάδειξης) ζητήματα διαχείρισης, όπως θα διαφανεί από την ανάλυση στο σχετικό κεφάλαιο.

Τα τελευταία χρόνια αυξάνεται ολοένα ο αριθμός των ατόμων που επισκέπτονται τη λίμνη για να απολαύσουν τη φυσική ομορφιά και τη γαλήνη του τοπίου, να παρατηρήσουν τα πουλιά και να γνωρίσουν το οικοσύστημα. Παράλληλα, η Κερκίνη προσελκύει και έναν αριθμό επισκεπτών, κυρίως από τις Σέρρες, που την επισκέπτονται για τις ψαροταβέρνες της. Παρ' ολ'αυτά η Κερκίνη εισήλθε στον χάρτη των «οικολογικών εκδρομών» και στα προγράμματα των τουριστικών πρακτορείων μετά από τη φήμη που απέκτησε ως υγρότοπος. Το κοινό, λοιπόν, που την επισκέπτεται είναι ένα κοινό που έρχεται, κατά κύριο λόγο, για τη φύση. Το είδος της τουριστικής δραστηριότητας με επίκεντρο τον υγρότοπο προσεγγίζει την έννοια του τουρισμού στη φύση. Ως σύνολο όμως ο τουρισμός στην Κερκίνη απέχει από την έννοια του οικοτουρισμού[1].

Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι η υποβολή προτάσεων πιλοτικού χαρακτήρα για τη ρύθμιση και περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού με τρόπο που να συνάδει με τις αρχές και την έννοια του οικοτουρισμού[2].

Η υποβολή προτάσεων οικοτουριστικής ανάπτυξης για μια περιοχή που παρουσιάζει οικολογικό ενδιαφέρον είναι το τελευταίο **από τρία διαδοχικά σταδία** που πρέπει να ακολουθούνται στη διαδικασία μελέτης. Πρέπει να προηγηθεί η αξιολόγηση των πραγματικών δεδομένων (οικολογικά, κοινωνικό-οικονομικά, θέματα τουριστικής ανάπτυξης) που θα οδηγήσουν στον καθορισμό του *ρόλου* του οικοτουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή. Οι προτεινόμενες ενέργειες πρέπει να

[1] Για τον ορισμό του οικοτουρισμού βλέπε κεφάλαιο 1 μέρος 1
[2] Για οριοθέτηση περιοχής παρέμβασης βλέπε παράγραφο 2.

συνδυάζουν τους αναπτυξιακούς (στον τουρισμό) στόχους με την προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Ήδη από την γενική εισαγωγή του δεύτερου μέρους της μελέτης μας αναφερθήκαμε στον ρόλο του οικοτουρισμού στην Κερκίνη σε σύγκριση με τον αντίστοιχο ρόλο του στην περιοχή του Ζαγορίου. Αναφερθήκαμε επίσης στα κριτήρια επιλεξιμότητας της περιοχής. Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει η αναλυτική παρουσίαση της διαδικασίας που ακολουθήσαμε στη μελέτη μας.

Τα τρία στάδια μελέτης είναι τα ίδια με αυτά που ακολουθήθηκαν και στην περίπτωση του Ζαγορίου και είναι τα ακόλουθα:

ΣΤΑΔΙΟ 1: Καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης στον υγρότοπο και την ευρύτερη περιοχή,

ΣΤΑΔΙΟ 2: Εκτίμηση της κατάστασης και προσδιορισμός της επιθυμητής μορφής οικοτουρισμού στην περιοχή,

ΣΤΑΔΙΟ 3: Υποβολή προτάσεων για την επίτευξη της επιθυμητής μορφής οικοτουρισμού.

8. Οριοθέτηση της περιοχής μελέτης-παρέμβασης

Η περιοχή που έχει επιλεγεί περιλαμβάνει τον υγρότοπο της Κερκίνης που καταλαμβάνει έκταση 98.600 στρεμμάτων, και τους εξής οικισμούς που τον περιβάλλουν: το Νεοχώριο, τη Λιβαδιά, και την Κερκίνη που ανήκουν στο δήμο Κερκίνης, το Λιθότοπο, τα Χρυσοχώραφα και το Λιμνοχώρι που ανήκουν στο δήμο Ηράκλειας, και το Νέο Πετρίτσι, τη Βυρώνεια, τον Ομαλό, το Θρακικό, το Ακριτοχώρι, το Μανδράκι, το Γόνιμο και το Μεγαλοχώρι που ανήκουν στο δήμο Πετριτσίου, τέλος στην περιοχή μελέτης εντάσσεται και η κοινότητα Προμαχώνα που βρίσκεται κοντά στις όχθες του Στρυμόνα[3].

Κριτήριο για την οριοθέτηση της περιοχής αποτέλεσε το γεγονός ότι αποτελεί μία γεωγραφική ενότητα που λειτουργεί ως αυτόνομος προορισμός επίσκεψης με επίκεντρο τον υγρότοπο. Όλοι οι οικισμοί που έχουν ενταχθεί στην περιοχή μελέτης έχουν πρόσβαση στη λίμνη. Επίσης η περιοχή παρουσιάζει ενότητα από οικονομική και κοινωνική άποψη. Οι παραγωγικές δραστηριότητες των κατοίκων τους (γεωργία, κτηνοτροφία και αλιεία) συχνά σχετίζονται με τη ύπαρξη στάσιμων υδάτων και λιμνών στην περιοχή. Η ίδια η δημιουργία της λίμνης Κερκίνης, στη σημερινή της

[3] Βλέπε χάρτη της περιοχής στο παράρτημα

μορφή, προέκυψε ως αρδευτικό έργο. Η διαχείριση και προστασία της και, κατά συνέπεια, η τουριστική της ανάπτυξη, αφορά άμεσα τους κατοίκους των οικισμών.

Ένας άλλος λόγος για τον οποίο εντάχθηκαν οι συγκεκριμένοι οικισμοί στην περιοχή μελέτης είναι το γεγονός ότι συμμετέχουν στον «Σύνδεσμο για την Προστασία και Ανάδειξη της Περιοχής Λίμνης Κερκίνης (ΣΠΑΛΚ)». Ο διαδημοτικός αυτός φορέας θα κληθεί να συμμετάσχει στη διαχείριση των πιλοτικών δράσεων και υποδομών προώθησης του οικοτουρισμού που θα προταθούν στο τρίτο στάδιο του κεφαλαίου αυτού, αφού δεν έχει συσταθεί ακόμη φορέας διαχείρισης για την προστατευόμενη περιοχή του υγροτόπου.(βλ. παραγρ. 9.3) Στις αρμοδιότητες του ΣΠΑΛΚ σήμερα εντάσσεται και η λειτουργία Κέντρου Πληροφόρησης (ΚΠ) για τη φύση το οποίο ήδη τελεί έργο στον τομέα του οικοτουρισμού.

Η περιοχή παρέμβασης, ανήκει στη Ζώνη Οικοανάπτυξης Α σύμφωνα με το σχέδιο της Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης, ενώ περιβάλλει τη ζώνη απόλυτης προστασίας και τη ζώνη προστασίας της φύσης[4] στο σύνολό τους.

[4] Χάρτης της προστατευόμενης περιοχής και ζωνών προστασίας, αλλά και οι όροι που ισχύουν για την κάθε ζώνη περιλαμβάνονται στο παράρτημα.

ΣΤΑΔΙΟ 1

9. Καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης στον υγρότοπο και την ευρύτερη περιοχή παρέμβασης.

9.1. Περιγραφή και οικολογική άξια του υγροτόπου.

Δημιουργία της λίμνης Κερκίνης

Στην περιοχή όπου σήμερα βρίσκεται η λίμνη Κερκίνη και οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις που την περιβάλλουν προϋπήρχαν βαλτοτόπια, μια μεγάλη λίμνη, η Κερκίνη και άλλες μικρότερες που δημιουργούσαν ποικίλους σημαντικούς βιότοπους για εκατοντάδες είδη πανίδας.

Η λίμνη Κερκίνη στη σημερινή της μορφή δημιουργήθηκε τεχνητά το 1932 με την ανύψωση αναχωμάτων στην κοίτη του ποταμού Στρυμόνα και την κατασκευή φράγματος κοντά στο χωριό Λιθότοπος, με σκοπό αρχικά την αντιπλημμυρική προστασία. Στη συνέχεια η λίμνη αποδείχθηκε πολύτιμη πηγή άρδευσης της γεωργικής γης. Η Κερκίνη, κατά συνέπεια, αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση υγροτόπου καθώς προήλθε από ένα τεχνητό έργο σε περιοχή όπου ήδη υπήρχαν μικροί υδάτινοι σχηματισμοί που φιλοξενούσαν ποικιλία πουλιών. Η οικολογική σημασία της περιοχής δε μεταβλήθηκε εξαιτίας της θέσης της λίμνης στον μεταναστευτικό ρου των πουλιών και των ήπιων κλίσεων που έχουν οι όχθες της, όπου φύεται πλούσια παρόχθια βλάστηση, τόπος φωλεοποίησης των πουλιών. Η υπερβολική συσσώρευση, στη συνέχεια, φερτών υλικών από τον Στρυμόνα οδήγησε σε νέα ανύψωση των αναχωμάτων και την κατασκευή νέου φράγματος το 1982. Ταυτόχρονα αποτέλεσε και πόλο τουριστικής έλξης ώστε *σήμερα η λίμνη επιτελεί πολλαπλούς ρόλους ως βιότοπος για τη χλωρίδα και την πανίδα, ταμιευτήρας αρδευτικού νερού, αλιευτικό πεδίο, αντιπλημμυρικό έργο, και πόλος τουριστικής έλξης.*

Χλωρίδα

Η λίμνη έχει πλούσια βλάστηση με χαρακτηριστικότερα στοιχεία τα νούφαρα και άλλα πλευστόφυτα κυρίως στα βορειοδυτικά άκρα της. Στο ΒΑ τμήμα της λίμνης στις εκβολές του Στρυμόνα εκτείνεται το **παραποτάμιο δάσος,** χώρος τροφοληψίας και φωλεοποίησης πολλών σπάνιων πουλιών. Επίσης χαρακτηριστικό στοιχείο της χλωρίδας του υγροτόπου υπήρξαν οι **καλαμιώνες** που όμως έχουν σχεδόν εξαφανιστεί. Η ομορφιά και η ποικιλομορφία της βλάστησης του υγροτόπου (ιδίως το παρόχθιο δάσος και τα νούφαρα) και της ευρύτερης περιοχής είναι ένα από τα στοιχεία που έλκουν τους επισκέπτες.

Πανίδα

Στη λίμνη και τα γύρω βουνά έχουν καταγράφει 300 και πλέον είδη **πουλιών**. Από αυτά, ο αργυροπελεκάνος, η λαγγόνα, η βαλτόπαπια, ο θαλασσαετός, ο στακτοτσικνιάς ο λευκοτσικνιάς ο κρυπτοτσικνιάς ο νυχτοκόρακας ο αργυροτσικνιάς και ο πορφυριτσικνιάς είναι είδη προστατευτέα υψηλής προτεραιότητας. Στο υγρότοπο φιλοξενούνται επίσης σημαντικές αποικίες από κορμοράνους, χουλιαρομύτες και χαλκόκοτες ενώ τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκαν νέα είδη στην περιοχή όπως η νανόχηνα, το φοινικόπτερο ο κυνηγογέρακας και ο νανόκυκνος. Απαντώνται επίσης σπάνια αρπακτικά πουλιά όπως ο βασιλαετός και ο χρυσαετός.

Στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης Κερκίνης διαβιούν πολλά είδη **θηλαστικών** εκ των οποίων κάποια είναι απειλούμενα με εξαφάνιση, όπως, η βίδρα, το τσακάλι και ο λύκος. Στο παρόχθιο δάσος και τις γύρω από τη λίμνη υγρές περιοχές συναντώνται 10 περίπου είδη **αμφιβίων** και περισσότερα από 20 είδη **ερπετών**.

Εξέχον στοιχείο της πανίδας είναι και τα νεροβούβαλα που σχηματίζουν τον μεγαλύτερο πληθυσμό νεροβούβαλων που απέμειναν στην Ελλάδα. Άλλοτε τα βουβάλια ήταν χαρακτηριστικό είδος των περισσότερων ελληνικών υγροτόπων. Επί πλέον, ο νεροβούβαλος της Κερκίνης αποτελεί τοπικό είδος γενετικής ποικιλομορφίας υψηλής σπανιότητας. Ως προς την **ιχθυοπανίδα,** στο ευρύτερο σύστημα Κερκίνης-Στρυμόνα έχουν καταγραφεί πάνω από 30 είδη ψαριών ορισμένα από τα οποία με εμπορική αξία.

Κλίμα

Το κλίμα της περιοχής είναι ηπειρωτικό ημίξηρο. Τα καλοκαίρια είναι ζεστά και οι χειμώνες ψυχροί με θερμοκρασία να κατεβαίνει συχνά κάτω από το μηδέν. Το καλοκαίρι σημειώνονται σπάνιες αλλά έντονες βροχοπτώσεις.

Συμπεράσματα

Από τα παραπάνω, συνάγονται τα ακόλουθα σε σχέση με τον οικοτουρισμό:

- Ο υγρότοπος της Κερκίνης δεν είναι μόνον ένας σημαντικός βιότοπος και πόλος τουριστικής έλξης αλλά και απαραίτητος «όρος ζωής» για την τοπική οικονομία.

- Η ορνιθοπανίδα αποτελεί τον κυριότερο πόλο έλξης. Στην Κερκίνη ο επισκέπτης μπορεί να παρατηρήσει πολλά είδη πουλιών μαζί, όλες τις εποχές του χρόνου.

- Τα προβλήματα και οι απειλές που αντιμετωπίζει το οικοσύστημα (π.χ. στη διατήρηση της χλωρίδας) σχετίζονται, σε ορισμένες περιπτώσεις, άμεσα με την υποβάθμιση του τουριστικού ενδιαφέροντος του τόπου.

- Το κλίμα στους οικισμούς που περιβάλλουν τον υγρότοπο- σε αντίθεση με το κλίμα ορεινών οικισμών, όπως τα Άνω Πορόια- δεν είναι ιδιαίτερα ευχάριστο ώστε να ευνοεί την παρατεταμένη διαμονή. Το γεγονός αυτό δεν έχει επηρεάσει αρνητικά τη ζήτηση για διανυκτερεύσεις στα λίγα καταλύματα που την τελευταία πενταετία άρχισαν να λειτουργούν στους οικισμούς αυτούς. Τα καταλύματα παρουσιάζουν ικανοποιητικά ποσοστά πληρότητας πράγμα που δείχνει ότι καθοριστικό κριτήριο για την επιλογή τόπου διαμονής είναι η απόσταση από τον υγρότοπο και όχι τόσο το κλίμα.

9.2. Προβλήματα και απειλές του υγροτόπου –επιπτώσεις για τον οικοτουρισμό

Τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο υγρότοπος της Κερκίνης σήμερα σχετίζονται με τη λειτουργία του ως ταμιευτήρια νερού για άρδευση. Οι έντονες αυξομειώσεις της στάθμης του νερού και η παρατεταμένη χρονική περίοδος κατά την οποία η στάθμη διατηρείται υπερβολικά υψηλή (για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες άρδευσης) προκαλούν προβλήματα στον βιότοπο. Ο τρόπος αυτός διαχείρισης των υδάτων έχει ως συνέπεια την υποβάθμιση σημαντικών βιότοπων της λίμνης. Συγκεκριμένα:

- Αραιώνει και σιγά-σιγά εξαφανίζεται το *παραποτάμιο δάσος* γιατί βρίσκεται για πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα βυθισμένο στο νερό.
- Περιορίζεται, σταδιακά, η *έκταση με τα νούφαρα*, που δεν μπορούν να προσαρμοσθούν στις αυξομειώσεις της στάθμης του νερού,
- Έχουν σχεδόν εξαφανισθεί οι εκτάσεις με τους *καλαμιώνες*..

Προβλήματα επίσης συνιστούν:

- Η μείωση της χωρητικότητας της λίμνης εξαιτίας μεγάλης συσσώρευσης φερτών υλικών
- Οι ενδείξεις ρύπανσης των υδάτων από απορρυπαντικά, λιπάσματα και γεωργικά φάρμακα,
- Η παράνομη υλοτομία
- Το παράνομο κυνήγι και
- Η λαθραλιεία.

Τα παραπάνω υποβαθμίζουν όχι μόνο τη βιολογική αξία αλλά και το τουριστικό ενδιαφέρον της λίμνης. Περιορίζονται και σταδιακά οδηγούνται σε εξαφάνιση τα κυριότερα σημεία οικοτουριστικού ενδιαφέροντος: η περιοχή με τα νούφαρα και το υδροχαρές δάσος, όπου συγκεντρώνονται οι αποικίες των πουλιών. Η καταστροφή των βιότοπων και η λαθροθηρία οδηγούν σε μείωση της ορνιθοπανίδας, του κυριότερου πόλου έλξης επισκεπτών.

Ο τουρισμός, στη σημερινή του κλίμακα, δε φαίνεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην προστατευόμενη περιοχή, αν και παρουσιάζεται κι εδώ, όπως και στο Ζαγόρι, το πρόβλημα της άγνοιας. Δεν έχει μελετηθεί συστηματικά το ζήτημα των επιπτώσεων του τουρισμού. Εκτιμάται πάντως ότι δεν υφίστανται σοβαρά προβλήματα. Μόνη εμφανής επίπτωση είναι η ρίψη σκουπιδιών και ο κίνδυνος να προκληθεί όχληση στα πουλιά από τις βάρκες που χρησιμοποιούνται για τη μεταφορά και ξενάγηση των επισκεπτών. Ο κίνδυνος όχλησης εντείνεται στις περιόδους τουριστικής αιχμής, οπότε αυξάνεται η συχνότητα διέλευσης των πλεούμενων. Επί πλέον οι ξεναγοί δε διαθέτουν πάντα την απαραίτητη γνώση ή και ευαισθησία ώστε να μην προσεγγίζουν τις αποικίες των πουλιών. Όπως συμβαίνει συνήθως σε αυτές τις περιπτώσεις, οι επισκέπτες ασκούν πίεση στους ξεναγούς να πλησιάσουν όσο το δυνατό περισσότερο στα σημεία που συγκεντρώνονται τα πουλιά.

Τα μέτρα που λαμβάνονται σήμερα για την αποτροπή της όχλησης από τις βάρκες, περιορίζονται σε οριοθέτηση με σημαδούρες των σημαντικών για τα πουλιά περιοχών τις περιόδους αναπαραγωγής και την υπόδειξη διαδρομών διέλευσης για τις βάρκες. Για την εξάλειψη του κινδύνου όχλησης, απαιτείται ένας ολοκληρωμένος σχεδιασμός συνοδευόμενος από μέτρα φύλαξης. Είναι σημαντικό να εξασφαλισθεί η συναίνεση όλων όσων πραγματοποιούν ξεναγήσεις με βάρκες, γύρω από τους περιορισμούς που θα τεθούν. Επίσης κρίνεται αναγκαία η πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των επισκεπτών γύρω από το θέμα.

9.3. Καθεστώς προστασίας και οικοτουριστική ανάπτυξη

Η οικολογική αξία του υγροτόπου έχει αναγνωρισθεί και κατοχυρωθεί θεσμικά από την ελληνική νομοθεσία και διεθνείς συμβάσεις. Συγκεκριμένα από:

-την διεθνή σύμβαση Ραμσάρ

-τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης

-τη σύμβαση της Βόννης για την προστασία των αποδημητικών ειδών της ορνιθοπανίδας.

Επίσης ο υγρότοπος και η ευρύτερη περιοχή του αποτελεί περιοχή προτεινόμενη για ένταξη στο οικολογικό δίκτυο Natura 2000 σύμφωνα με την 92/43/ και την 79/409 οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος, η λίμνη είναι μια 196 Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά της Ελλάδας (IBA).

Το κυνήγι απαγορεύεται σε ένα τμήμα της περιοχής που περιλαμβάνει το ποτάμι, τη λίμνη και μια περιφερειακή ζώνη γύρω από αυτά. Υπάρχει τέλος δασική απαγορευτική διάταξη για τις υλοτομίες φυτειών λευκών (δημοσίων και ιδιωτικών) γύρω από τη λίμνη και το ποτάμι. κατά την αναπαραγωγική περίοδο

Το 1993 εξεδόθη Κοινή Υπουργική Απόφαση για την οριοθέτηση και προστασία της περιοχής, η ισχύς της οποίας έχει λήξει. Έχει ήδη εκπονηθεί Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη (ΕΠΜ) και εκκρεμεί η αποστολή εκ μέρους του ΥΠΕΧΩΔΕ προς τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση του σχεδίου του Προεδρικού Διατάγματος. Το σχέδιο περιέχει τις προτάσεις για τη ζωνοποίηση και τη σύσταση του Φορέα Διαχείρισης Προστατευόμενης Περιοχής (ΦΔΠΠ). Στη συνέχεια, θα ζητηθεί η άποψη των τοπικών φορέων. Το προτεινόμενο από την ΕΠΜ σύστημα ζώνωσης κρίνεται ιδιαίτερα ικανοποιητικό. Καθιερώνει τέσσερις ζώνες προστασίας και θέτει συγκεκριμένους όρους με τους οποίους πρέπει να ασκούνται οι οικονομικές δραστηριότητες σε κάθε μία από αυτές. Οι ρυθμίσεις αφορούν και την τουριστική δραστηριότητα.

Όπως γίνεται φανερό, η εφαρμογή της ΕΠΜ, η έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος και η σύσταση του ΦΔΠΠ θα αποτελέσουν σημαντικά βήματα στην οργάνωση και διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής, γενικά, και του τουρισμού ειδικότερα. Υπενθυμίζεται ότι οι ΦΔΠΠ προβλέπεται, σύμφωνα με τον νόμο 2742/99 να έχουν αυξημένες αρμοδιότητες στα θέματα του τουρισμού (βλ. πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης, κεφ.5, σελ. 84)/ Προς το παρόν, όπως συμβαίνει σε πολλές περιπτώσεις προστατευόμενων περιοχών, το καθεστώς διαχείρισης διακρίνεται από διάσπαση αρμοδιοτήτων και πολυαρχία. Σημαντικές ελλείψεις παρουσιάζονται σε ανθρώπινο δυναμικό, υλικοτεχνική υποδομή και τεχνογνωσία. Οι φορείς που εμπλέκονται στη διαχείριση του υγροτόπου στην παρούσα φάση είναι: το δασαρχείο, το ΥΠΕΧΩΔΕ, η Διεύθυνση Έλεγχου Κατασκευαστικών Έργων και η Διεύθυνση Αλιείας Σερρών.

Η απουσία φορέα διαχείρισης δυσχεραίνει το έργο όχι μόνο της προστασίας και διαχείρισης του υγροτόπου αλλά και του σχεδιασμού και διαχείρισης του οικοτουρισμού. Απουσιάζει ο φορέας που θα αναλάβει εξ'ολοκλήρου τη ρύθμιση των τουριστικών δραστηριοτήτων και της τουριστικής κίνησης, γενικά, αλλά και των δραστηριοτήτων του οικοτουρισμού που θα προκύψουν από την

παρούσα μελέτη ειδικότερα. Μία σειρά από ζητήματα που αφορούν τον οικοτουρισμό δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν (βλ. και κεφ.1, παρ.4.2. για τον ΦΔΠΠ). Αυτά τα ζητήματα είναι:

- Η κατανόηση των χαρακτηριστικών του τουριστικού κοινού που επισκέπτεται τον βιότοπο, της κίνησής του στην περιοχή, των προσδοκιών τους, και της ποιότητας της εμπειρίας που αποκομίζουν (market research / διαχείριση επισκεπτών)
- Ο έλεγχος των πιέσεων που πιθανόν ασκεί ο τουρισμός στο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον
- Η καθιέρωση δεικτών «υγείας» του βιοτόπου (πχ. με αριθμούς ειδών, ποιότητα οικοσυστημάτων κλπ.) και συσχέτιση τους με την τουριστική κίνηση
- Η ρύθμιση της διακίνησης των επισκεπτών στον χώρο ώστε να μη προκαλούνται οχλήσεις στην πανίδα και να μη προκαλείται συνωστισμός, γεγονός δυσάρεστο για τους επισκέπτες
- Η γενική εποπτεία της ερμηνείας και ανάδειξης του υγροτόπου και των λειτουργιών του
- Η κατάρτιση οικοξεναγών και γενικά των ανθρώπων που θα στελεχώσουν προγράμματα προφορικής ερμηνείας
- Η οργάνωση και καθιέρωση ενός συστήματος επιστροφής εσόδων από την τουριστική δραστηριότητα στην προστασία του υγροτόπου και γενικά
- Η παρακολούθηση, αξιολόγηση και επανακαθορισμός στόχων που πρέπει να είναι μία συνεχής διαδικασία του οικοτουρισμού όπως και
- Η διερεύνηση νέων δυνατοτήτων για ενίσχυση της ποιότητας του οικοτουρισμού, όπως συμμετοχή σε συστήματα πιστοποίησης προστατευόμενων περιοχών που εφαρμόζουν οικοτουρισμό

Τα θέματα αυτά του οικοτουρισμού απαιτούν διαχείριση, ανθρώπινο δυναμικό και υποδομή. Χωρίς όμως φορέα διαχείρισης και ζωνοποίηση της προστατευόμενης περιοχής, η ανταπόκριση στις απαιτήσεις του οικοτουρισμού δυσχεραίνεται σοβαρά. Όπως τονίστηκε όμως και στο σχετικό σημείο της μελέτης για το Ζαγόρι, η δημιουργία των ΦΔΠΠ έχει ήδη δρομολογηθεί. Τα θέματα του τουρισμού θα χρειαστούν έμπειρο, σε θέματα οικοτουρισμού, ανθρώπινο δυναμικό. Ο ΕΟΤ, με τη εφαρμογή των προγραμμάτων-πιλότων που προτείνει η παρούσα μελέτη, έχει την ευκαιρία να δημιουργήσει μία βάση για την ενεργό συμμετοχή του στους ΦΔΠΠ στο μέλλον.

Για εφαρμογή των πρωτοβουλιών για τον οικοτουρισμό στην Κερκίνη μπορεί να ζητηθεί η ενεργή συμμετοχή του Κέντρου Πληροφόρησης που ήδη λειτουργεί. Στην Κερκίνη, το Κέντρο Πληροφόρησης είναι αυτή τη στιγμή ο μοναδικός φορέας που μπορεί να αναλάβει συμβουλευτικό, συντονιστικό, αλλά και διαχειριστικό ρόλο εκπροσωπώντας όλους τους οικισμούς της περιοχής μελέτης μέσω του ΣΠΑΠΛΚ ωσότου ολοκληρωθεί η διαδικασία έκδοσης του Προεδρικού Διατάγματος και σύστασης του ΦΔΠΠ. Είναι κρίσιμο η διαχείριση του οικοτουρισμού να αναγνωριστεί ως καίριο ζήτημα της διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής, που απαιτεί στελέχωση από έμπειρο ανθρώπινο δυναμικό, και όχι ως πάρεργο ενός υπερφορτωμένου ΦΔΠΠ.

Με την πρόταση της ενεργούς συμμετοχής του Κέντρου Πληροφόρησης και του ΣΠΑΛΠΚ στον οικοτουρισμό ελπίζουμε να δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις και μία στοιχειώδη υποδομή για τη διαχείριση του οικοτουρισμού στα πλαίσια του επικείμενου σχήματος διαχείρισης του υγροτόπου.

9.4. Κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά

Οι οικισμοί γύρω από τον υγρότοπο ανήκουν στους δήμους Ηράκλειας, Κερκίνης και Πετριτσίου, και έχουν πληθυσμό που κυμαίνεται από 600 κατοίκους (Λιθάρι) μέχρι 2.500 κατοίκους (Ν. Πετρίτσι). Η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα εξασφαλίζει μία σχετική ευημερία. Οι σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων της περιοχής είναι:

Η αλιεία. Η Κερκίνη θεωρείται ως μια από τις πιο παραγωγικές λίμνες με πολλά διαφορετικά εμπορεύσιμα είδη ψαριών. Στην περιοχή υπάρχουν τέσσερις τοπικοί αλιευτικοί συνεταιρισμοί.

Η γεωργία. Καλλιεργούνται εκτάσεις με καλαμπόκι, βαμβάκι, σιτηρά, τριφύλλι και καπνά

Η κτηνοτροφία. Εκτρέφονται βοοειδή, πρόβατα κατσίκια κουνέλια και χοίροι.

Υπάρχει επίσης μικρή παραγωγή μελιού.

Παρ' ολ'αυτά ούτε αυτή η περιοχή της Ελλάδας διέφυγε τη γενική τάση μείωσης του πληθυσμού της υπαίθρου όπως δείχνουν τα στοιχεία της περιόδου 1961-1991 της ΕΣΥΕ. Ευπρόσδεκτη είναι, άρα, η ανανέωση στην τοπική οικονομία που έχει αρχίσει να επιτυγχάνεται τα τελευταία χρόνια μέσω της τουριστικής ανάπτυξης και της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα. (Άλλωστε η δημιουργία θέσεων απασχόλησης, σήμερα, είναι ευπρόσδεκτη σε ολόκληρη τη χώρα και αποτελεί προτεραιότητα της Ε.Ε.)

Μικρές τουριστικές επιχειρήσεις όπως ξενοδοχεία, ταβέρνες, αναψυκτήρια, γραφεία που προσφέρουν δυνατότητες αθλητικής δραστηριότητας (ποδήλατο, κανό) και περιηγήσεων με άλογα

και βάρκες στον υγρότοπο έχουν κάνει την εμφάνισή τους. Κάποιες θέσεις εργασίας έχουν δημιουργηθεί ή πρόκειται να δημιουργηθούν σε χώρους οικοτουριστικής κι ενημερωτικής υποδομής, όπως στο Κέντρο Πληροφόρησης που βρίσκεται στον οικισμό της Κερκίνης, στο Ενυδρείο, και στον Βοτανικό Κήπο στον οικισμό της Βυρώνειας. Επιχειρήσεις που υπήρχαν στην περιοχή από παλιά, κυρίως ταβέρνες, έχουν επεκταθεί και έχουν προσλάβει περισσότερους υπαλλήλους, καθώς με την ανάπτυξη του οικοτουρισμού αυξάνεται η ζήτηση. Γενικά, όμως, ο τριτογενής τομέας λειτουργεί συμπληρωματικά και παραμένει περιορισμένος αναλογικά με τον πρωτογενή τομέα της παραγωγής.

Ως προς τα θέματα υποδομής, προβληματική παρουσιάζεται η συγκοινωνία μεταξύ των οικισμών. Η σύνδεση με τα μεγάλα αστικά κέντρα, Θεσσαλονίκη και Σέρρες, είναι καλή, μέσω τρένου, για ορισμένους οικισμούς όπως η Βυρώνεια, ενώ πιο αραιή για άλλους οικισμούς (Μανδράκι, Λιβαδιά, Ακριτοχώρι). Ανύπαρκτη είναι για τα άλλα χωριά. Υπάρχει όμως καλή σύνδεση μέσω λεωφορείου μεταξύ Θεσσαλονίκης και Ηράκλειας και Σιδηροκάστρου που είναι τα δύο πλησιέστερα αστικά κέντρα στην προστατευόμενη περιοχή. Έτσι, η επίσκεψη της περιοχής μέσω συγκοινωνίας είναι σπάνια. Η πλειοψηφία των επισκεπτών φτάνει με ιδιωτικό Ι.Χ. ή με πούλμαν.

Το αποχετευτικό υδρευτικό και το δίκτυο διαχείρισης απορριμμάτων κρίνονται ικανοποιητικά και επαρκή για να καλύψουν τις επιπλέον ανάγκες που προκύπτουν από την τουριστική ανάπτυξη.

9.5. Η τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή

9.5.1. Υποδομές ερμηνείας περιβάλλοντος

Κέντρο Πληροφόρησης στην Κερκίνη: Το Κέντρο κατασκευάστηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ με κονδύλια του Α' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Ρόλος του Κέντρου είναι η προστασία του βιότοπου, η ενημέρωση του κοινού και η επιστημονική έρευνα. Η λειτουργία του εμπίπτει στις αρμοδιότητες του ΣΠΑΛΚ. Εξαιτίας των λειτουργικών δυσχερειών που αντιμετωπίζει το ΚΠ, δεν υποστηρίζεται επαρκώς το έργο της προστασίας και επιστημονικής έρευνας του υγροτόπου. Παρ όλα αυτά, όπως προαναφέρθηκε, έως τη στιγμή που θα συσταθεί ο φορέας διαχείρισης, ο ΣΠΑΛΚ, μέσω του ΚΠ, μπορεί να καλύψει τις ανάγκες διαχείρισης που θα προκύψουν από την παρούσα πρόταση (βλ. Στάδιο *3).*

Το προσωπικό του αποτελείται από επτά άτομα, δύο εκ των οποίων είναι ειδικοί επιστήμονες. Το Κέντρο λειτουργεί εδώ και τρία χρόνια ενώ από τις αρχές του περασμένου Ιουλίου διαθέτει μόνιμη έκθεση. Το τελευταίο χρόνο το Κέντρο επισκέφθηκαν 6000 άτομα περίπου, κυρίως μαθητές σχολείων και σύλλογοι εκδρομέων στους οποίους έγινε ενημερωτική προβολή διαφανειών.

Οι μαθητές των σχολείων, μετά την προβολή, ξεναγούνται γύρω από τη λίμνη ή ακολουθούν ξενάγηση με βάρκα στη λίμνη Τις ξεναγήσεις πραγματοποιούν κατηρτισμένοι ξεναγοί του Κέντρου. Ξεναγήσεις γίνονται και από ιδιώτες, γεγονός που θέτει το θέμα της ρύθμισης και ελέγχουν της διακίνησης και της ποιότητας της ξενάγησης.

Ενυδρείο στη Βυρώνεια: Το ενυδρείο φιλοξενεί 14 είδη ψαριών που απαντούν στην λίμνη Κερκίνη. Το ενυδρείο είναι στεγασμένο στις αποθήκες του ΟΣΕ που έχουν διαμορφωθεί κατάλληλα. Η χρηματοδότηση για την κατασκευή του ενυδρείου έγινε από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα LEADER II και εθνικούς πόρους συνολικού ύψους 26 εκ δρχ. Το ενυδρείο, στο οποίο προς το παρόν υποαπασχολείται ένας υπάλληλος, δεν έχει αρχίσει ακόμα να λειτουργεί πλήρως. Η βελτίωση της λειτουργίας του είναι θέμα χρόνου.

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας - Δασοβοτανικός Κήπος στην Βυρώνεια: Το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας - Δασοβοτανικός Κήπος στην Βυρώνεια, που βρίσκεται υπό κατασκευή, θα αποτελέσει μια σύγχρονη εκπαιδευτική μονάδα πληροφόρησης πάνω στην πανίδα και τη χλωρίδα της περιοχής.

Λιμανάκι στο Μανδράκι: Στον οικισμό Μανδράκι κατασκευάσθηκε αναψυκτήριο και διαμορφώθηκε λιμανάκι από το οποίο ξεκινούν βάρκες που πραγματοποιούν διαδρομές οικοξενάγησης στη λίμνη. Βάρκες ξεκινούν και από την Κερκίνη.

Αναμόρφωση παρατηρητηρίων: Σύντομα θα πραγματοποιηθεί η αναμόρφωση των δυο παρατηρητηρίων φύλαξης ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τους επισκέπτες. Παράλληλα αναμορφώνονται και στα αντίστοιχα φυλάκια χώροι δυο δωματίων που βρίσκονται δίπλα στα παρατηρητήρια. Στους χώρους αυτούς θα διανέμεται ή και θα πωλείται στους επισκέπτες έντυπο υλικό για τον υγρότοπο. Το ένα παρατηρητήριο βρίσκεται στο λιμάνι του Μανδρακίου και το δεύτερο στην αριστερή όχθη του ποταμού, πριν την εκβολή του στη λίμνη. Η διαμόρφωση των παρατηρητηρίων θα γίνει με υλικά και σχέδιο που να ελαχιστοποιούν την αλλοίωση του φυσικού τοπίου.

Οι οικοτουριστικές υποδομές που περιγράφονται στην παράγραφο αυτή, έχουν ληφθεί υπόψη κατά τον σχεδιασμό του προγράμματος προώθησης του οικοτουρισμού που περιγράφεται στο τρίτο στάδιο του κεφαλαίου αυτού, έτσι ώστε οι πιλοτικές υποδομές και δράσεις που προτείνονται να λειτουργούν συμπληρωματικά προς αυτές που ήδη υπάρχουν. Είναι δύσκολο να αποτιμηθεί η λειτουργία των παραπάνω υποδομών μια και οι περισσότερες είναι είτε πολύ πρόσφατες είτε δεν έχουν ολοκληρωθεί. Εκτιμάται όμως ότι δεν καλύπτουν πλήρως τις ανάγκες σε ερμηνεία και

ανάδειξη του υγροτόπου, ιδίως σε θέματα πρωτογενούς παραγωγής της περιοχής και συνδέσεών της με τη λειτουργία του υγροτόπου. Επίσης απουσιάζουν υποδομές ανάδειξης του βιοτόπου επί τόπου, κατά τη διάρκεια περιήγησης του επισκέπτη στη λίμνη. Τέλος δεν συμβάλλουν στη διάχυση του κοινού στον χώρο και τον χρόνο. Τις ανάγκες αυτές, μεταξύ άλλων, στοχεύουν να εξυπηρετήσουν οι προτάσεις που αναφέρονται στο τρίτο στάδιο της μελέτης μας.

9.5.2. Διαμονή

Η αυξανόμενη τουριστική κίνηση οδήγησε στη δημιουργία νέων καταλυμάτων, εξέλιξη που είναι θετική καθώς η λίμνη Κερκίνη από πέρασμα στη διαδρομή του επισκέπτη μπορεί να εξελιχθεί σε αυτόνομο προορισμό. Είναι αυτονόητο ότι η ημερήσια επίσκεψη σε ένα τόπο δεν αποδίδει σημαντικό οικονομικό όφελος. Η διαμονή είναι που δημιουργεί εισοδήματα τόσο για τους ιδιοκτήτες των καταλυμάτων, όσο και γενικότερα για τους επαγγελματίες της περιοχής. Είναι μάλιστα προτιμότερη η παρατεταμένη διαμονή λιγότερων επισκεπτών παρά η συντομότερη διαμονή περισσοτέρων. Κοινοί στόχοι όλων των προορισμών ήπιας τουριστικής ανάπτυξης είναι: παράταση διαμονής και επαναληπτικές επισκέψεις. Οι επαναληπτικές επισκέψεις θεωρούνται μέτρο ικανοποίησης του κοινού και εγγύηση για την προσέλκυση νέων τουριστών μέσω των θετικών σχολίων που μεταδίδονται χωρίς διαφήμιση, «από στόμα σε στόμα» («word of mouth»). Η εξέλιξη της δημιουργίας καταλυμάτων είναι ένα θετικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.

Τα καταλύματα που υπάρχουν αυτή τη στιγμή στην περιοχή είναι τα εξής: στον οικισμό της Κερκίνης ο «Οικοπεριηγητής» (διαθέτει δώδεκα δωμάτια και έναν ξενώνα που συνολικά μπορούν να φιλοξενήσουν 45 άτομα) και στον Λιθότοπο ο «Ερωδιός» (χωρητικότητας 55 ατόμων). Στη Βυρώνεια υπάρχει ένα κατάλυμα χωρητικότητας 15 κλινών και ένα μικρότερο κατάλυμα στο Πετρίτσι.

Τα υπάρχοντα καταλύματα δεν αρκούν για να καλύψουν την ζήτηση, ειδικά κατά τις περιόδους τουριστικής αιχμής, οπότε παρατηρείται πληρότητα. Η ζήτηση αναμένεται να οδηγήσει στην δημιουργία περισσοτέρων καταλυμάτων και σε άλλους οικισμούς. Η δημιουργία καταλυμάτων, όπως προαναφέρθηκε είναι θετική εξέλιξη. Αναμένεται να οδηγήσει σε αύξηση του ποσοστού των επισκεπτών που διανυκτερεύουν στους οικισμούς έναντι του ποσοστού εκείνων που επισκέπτονται τον υγρότοπο στα πλαίσια ημερήσιας εκδρομής έχοντας ως «βάση» κάποιον άλλον οικισμό. Έτσι θα μεγιστοποιηθεί το όφελος για τις τοπικές κοινωνίες.

9.5.3. Τουριστικοί προορισμοί και δραστηριότητες

Οι κυριότερες δραστηριότητες των επισκεπτών του υγροτόπου είναι η περιήγηση με το αυτοκίνητο και η ορνιθοπαρατήρηση που συνδυάζεται συνήθως με μια στάση για φαγητό στις ψαροταβέρνες του Λιθοτόπου, της Κερκίνης ή των Χρυσοχωράφων. Ένα μεγάλο ποσοστό των επισκεπτών συμμετέχει σε οργανωμένη ξενάγηση με βάρκα. Οι περισσότεροι εκδρομείς που έρχονται στην Κερκίνη σε οργανωμένες ομάδες, καθώς και τα σχολεία, επισκέπτονται το ΚΠ και συμμετέχουν στις ξεναγήσεις που αυτό προσφέρει στις όχθες της λίμνης. Οι ξεναγήσεις περιλαμβάνουν περιήγηση με αυτοκίνητο και στάσεις σε σημεία που προσφέρονται για ορνιθοπαρατήρηση.

Η υπάρχουσα υποδομή δεν παρέχει στον επισκέπτη αρκετές δυνατότητες να κατανοήσει το οικοσύστημα του υγροτόπου κατά τη διάρκεια που βρίσκεται στη λίμνη. Μόνο εάν παρακολουθήσει κάποια ομαδική ξενάγηση, με βάρκα ή χωρίς, θα αντιληφθεί την αξία του περιβάλλοντος που θεάται. Και πάλι η ποιότητα της ερμηνείας και ξενάγησης ποικίλει ανάλογα με την ποιότητα και κατάρτιση των ξεναγών. Μία ολοκληρωμένη ερμηνευτική προσέγγιση θα πρέπει να βοηθά τον επισκέπτη σε μία πλήρη αντίληψη του περιβάλλοντος που να αναδεικνύει τις σύνθετες σχέσεις ανθρώπου και φύσης και όχι την απλή αναγνώριση ειδών χλωρίδας και πανίδας.

Αναφέρθηκε ήδη από την εισαγωγή αυτού του κεφαλαίου η σύνθετη λειτουργία της λίμνης ως βιότοπου πλούσιας ορνιθοπανίδας αλλά και ως ταμιευτήρια νερού, αντιπλημμυρικού έργου κλπ. Η διαχείρισή του δεν ενδιαφέρει μόνον τους ειδικούς. Ενδιαφέρει όλους, εφόσον θέτει το ζωτικό θέμα της διαχείρισης των υδάτινων πόρων. Με τι τρόπο μπορούμε να δώσουμε νόημα στην έννοια της «ορθής διαχείρισης των φυσικών πόρων»; Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον για τον επισκέπτη αλλά και θα συνέβαλε στην ευαισθητοποίησή του, εάν τα ερωτήματα ετίθεντο ανοιχτά και με προτροπή να σκεφθεί ο ίδιος για απαντήσεις. Έχει αποδειχθεί από την εμπειρία που υπάρχει διεθνώς σε προγράμματα ανάδειξης φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς ότι τα ερωτήματα, όταν τίθενται με τέχνη, είναι πολύ πιο ενδιαφέροντα και μεγαλύτερης εκπαιδευτικής αξίας από τις πληροφορίες. Τέτοιου είδους προσεγγίσεις απουσιάζουν όπως απουσιάζουν και εν γένει υποδομές για την «αυτοξενάγηση» του επισκέπτη.

Τα σημεία που παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον επίσκεψης ποικίλλουν ανάλογα με την εποχή αλλά συνήθως εντοπίζονται κοντά στους ευαίσθητους βιότοπους, όπως στην περιοχή με τα νούφαρα και το παρόχθιο δάσος Η προσπάθεια διάχυσης των επισκεπτών στον χώρο θα συνέβαλε στην αποφόρτιση των συγκεκριμένων σημείων.

Με εξαίρεση ένα μικρό ποσοστό επισκεπτών με ειδικότερο ενδιαφέρον για τη φύση, η πλειοψηφία επισκέπτεται τον υγρότοπο για λίγες ώρες χωρίς να διανυκτερεύει σε κάποιο από τα γύρω χωριά.

Αυτό, όμως, όπως είδαμε παραπάνω άρχισε να αλλάζει, με τη δημιουργία νέων καταλυμάτων. Για τους περισσότερους επισκέπτες η επίσκεψη στον υγρότοπο συνδυάζεται με επίσκεψη στους λοιπούς πόλους έλξης της ευρύτερης περιοχής όπως είναι το σπήλαιο της Αλιστράτης, τα οχυρά Ρούπελ και Ιστίμπεϊ, το ιερό ησυχαστήριο Τιμίου Προδρόμου, το χωριό Ανω Πορόια, άλλα ορεινά χωριά.

Περισσότερο εντοπισμένες στον υγρότοπο και την παρατήρηση τις ζωής σε αυτόν είναι επισκέψεις από σχολεία, σπουδαστές και ειδικό φυσιολατρικό κοινό. Οι επισκέψεις από τέτοιες ομάδες γίνονται με περισσότερο σεβασμό για τον οικοσύστημα του υγροτόπου και είναι δυνατόν με σωστή διαχείριση να διαχυθούν ομοιόμορφα στη διάρκεια του χρόνου.

9.5.4. Προβολή του υγροτόπου

Συστηματική προσπάθεια προβολής του υγροτόπου της Κερκίνης γίνεται από την Νομαρχία Σερρών στα πλαίσια της συνολικής προβολής του νομού, με συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις και παραγωγή έντυπου και οπτικοακουστικού υλικού. Προβολή εξασφαλίζεται επίσης μέσω διαδικτύου και καταλόγων οικοτουριστικών προορισμών. Σημαντικό ρόλο στην προβολή της περιοχής ως τουριστικού προορισμού έχει παίξει η συγγραφή και κυκλοφορία βιβλίων και λευκωμάτων, η δημοσίευση άρθρων στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο και η προβολή ντοκιμαντέρ στην τηλεόραση. Τα αποτελέσματα αυτής της προβολής στον τουρισμό φάνηκαν τα τελευταία πέντε χρόνια, κατά τη διάρκεια των οποίων σημειώθηκε η μεγάλη αύξηση της τουριστικής ζήτησης.

9.5.5. Κατηγορίες επισκεπτών

Οι επισκέπτες του υγροτόπου εντάσσονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

1. Μαθητές. Περιβαλλοντικές ομάδες, τάξεις ή και ολόκληρα σχολεία προερχόμενα από τα αστικά κέντρα. Η εκδρομή είναι μονοήμερη ή διήμερη.

2. Ομάδες φοιτητών και σπουδαστών ειδικοτήτων σχετικών με το περιβάλλον.

3. Σύλλογοι, περιηγητών, φυσιολατρικοί σύλλογοι, ΚΑΠΗ κλπ

4. Ιδιώτες που επισκέπτονται τον υγρότοπο με ΙΧ αυτοκίνητα.

5. Ένα μικρό ποσοστό αποτελούν οι οργανωμένες επισκέψεις με πούλμαν τουριστικών πρακτορείων.

6. Μικρό ποσοστό ειδικών επιστημόνων ή επισκεπτών με πολύ εξειδικευμένο ενδιαφέρον και γνώση γύρω από την παρατήρηση πουλιών.

9.5.6. Εποχικότητα-ζήτηση

Η Κερκίνη μέσα σε μία πενταετία ανέπτυξε σημαντική τουριστική ανάπτυξη. Ο αριθμός των επισκεπτών στο Κέντρο Πληροφόρησης ξεπερνά τους 6000 το χρόνο ενώ ο συνολικός αριθμός των επισκεπτών της Κερκίνης είναι πολύ μεγαλύτερος. Ο υγρότοπος παρουσιάζει ενδιαφέρον όλο τον χρόνο καθώς οι εναλλαγές των εποχών προσφέρουν διαφορετικές όψεις του τοπίου. Το τοπίο μάλιστα αλλάζει πολλές φορές σε διάστημα λίγο ημερών, καθώς πρόκειται για ένα δυναμικό και μεταβαλλόμενο οικοσύστημα. Προσφέρεται, κατά συνέπεια, για επαναληπτικές επισκέψεις και για ομοιόμορφη διασπορά της κίνησης κατά τη διάρκεια του έτους. Το μήνυμα που θα πρέπει να μεταδοθεί προς τους επισκέπτες στα πλαίσια του προγράμματος ερμηνείας θα πρέπει να προβάλλει την ποικιλία των όψεων και τη δυναμικότητα του οικοσυστήματος. Ένα μήνυμα του τύπου «Το τοπίο που τώρα βλέπετε μπροστά σας ίσως να είναι εντελώς διαφορετικό αύριο. Επισκεφθείτε το ξανά….» θα ενεθάρρυνε για παράταση διαμονής και επαναληπτική επίσκεψη. Παράλληλα θα είχε εκπαιδευτική αξία καθώς επικοινωνεί τη δυναμικότητα και μεταβλητότητα του οικοσυστήματος. Παρ΄ όλ' αυτά οι αφίξεις παρουσιάζονται ιδιαίτερα αυξημένες την άνοιξη, και τα Σαββατοκύριακα. Τις ημέρες αιχμής έρχονται πολλοί εκδρομείς από διάφορα σημεία της χώρας αλλά επίσης και πολλοί ημερήσιοι επισκέπτες από τα γύρω αστικά κέντρα. Παρ όλα αυτά θα πρέπει να σημειωθεί ότι το πρόβλημα της εποχικότητας στην περίπτωση του υγροτόπου της Κερκίνης μεταφράζεται σε ύπαρξη νεκρών περιόδων και όχι προς το παρόν, σε πρόβλημα υπερβολικού συνωστισμού κατά τις περιόδους αιχμής.

ΣΤΑΔΙΟ 2

10. Εκτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης του οικοτουρισμού στην περιοχή παρέμβασης.

10.1. Συγκριτικά πλεονεκτήματα

Από την ανάλυση που προηγήθηκε (Στάδιο 1) διαφαίνονται τα ακόλουθα *συγκριτικά πλεονεκτήματα* του υγροτόπου ως προς την δυνατότητα που προσφέρει για προώθηση του οικολογικού τουρισμού:

Ποιότητα του φυσικού πόλου έλξης

- Η παρουσία πολλών και σπάνιων ειδών ορνιθοπανίδας καθ όλη τη διάρκεια του χρόνου
- Στοιχεία της βλάστησης του υγροτόπου και ειδικότερα το παρόχθιο δάσος και η περιοχή με τα νούφαρα..
- Η παρουσία του σπάνιου και ενδημικού είδους νεροβούβαλου.
- Το φυσικό τοπίο ως σύνολο.

Τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των οικισμών που περιβάλλουν τον υγρότοπο

- Τα χωριά που περιβάλλουν τον υγρότοπο, χωρίς να αντιμετωπίζουν ζωτικά προβλήματα επιβίωσης (της κλίμακας των προβλημάτων που απαντούν στο Ζαγόρι, όπως περιγράφηκαν στο πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους της μελέτης μας) υφίστανται τη γενική τάση μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού που χαρακτηρίζει την ελληνική ύπαιθρο αλλά και τη χώρα μας γενικότερα. Η ενασχόληση με τον οικοτουρισμό μπορεί να λειτουργήσει αναζωογονητικά για τις κοινωνίες αυτές ως συμπληρωματική οικονομική δραστηριότητα. Επίσης δεν υφίστανται ανυπέρβλητα συγκρουόμενα συμφέροντα ως προς την διαχείριση του υγροτόπου.

Η κλίμακα του τουρισμού

- Παρ'ό,τι δεν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία για τους αριθμούς των επισκεπτών στη περιοχή, εκτιμούμε *ότι η κλίμακα του τουρισμού είναι τέτοια που ανταποκρίνεται στην έννοια και το πνεύμα του οικοτουρισμού.* Συγκεκριμένα η κλίμακα του τουρισμού **είναι αρκετά μικρή ώστε**:

  - Δεν δημιουργούνται προβλήματα συνωστισμού που να υποβαθμίζουν την τουριστική εμπειρία.

  -Δεν προκαλούνται σημαντικά προβλήματα στο φυσικό περιβάλλον.

-Δεν υπάρχουν αρνητικές συνέπειες για τις κοινωνίες που περιβάλλουν τον υγρότοπο (π.χ. αλλοίωση κοινωνικού ιστού, απόλυτη εξάρτηση από τον τουρισμό).

Αντιθέτως απορρέουν, από τον τουρισμό, κοινωνικο-οικονομικά οφέλη (συμπληρωματικό εισόδημα, ψυχολογική τόνωση). Παράλληλα, δεν προβλέπεται, προς το παρόν τουλάχιστο, μία πιθανότητα αύξησης της ζήτησης τέτοια που να δημιουργήσει προβλήματα. Αυτή η εκτίμηση βασίζεται:

- στην εικόνα της ζήτησης για το συγκεκριμένο είδος τουρισμού σε πανελλαδικό επίπεδο,
- στη μεγάλη έκταση της περιοχής μελέτης που επιτρέπει τη διάχυση της κίνησης στον χώρο και χρόνο και τέλος,
- στα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των οικισμών της περιοχής (αρκετό μεγάλος πληθυσμός, εντατική ενασχόληση με τη πρωτογενή παραγωγή).

Ταυτόχρονα η ζήτηση **είναι αρκετά η μεγάλη ώστε:**

-Να αξιοποιείται η δυνατότητα που προσφέρει ο υγρότοπος για ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του κοινού

-Να καθιστά βιώσιμες τις υπάρχουσες τουριστικές επιχειρήσεις και

-Να δικαιολογεί πλήρως τις περαιτέρω δράσεις και υποδομές που θα προταθούν παρακάτω.

Επιστημονική γνώση – φορέας διαχείρισης.

- Το υγροτοπικό οικοσύστημα της Κερκίνης είναι επαρκώς μελετημένο. Είναι γνωστά τα είδη της πανίδας που ζουν στον υγρότοπο, τα χαρακτηριστικά των βιοτόπων τους, οι εποχές αναπαραγωγής τους, οι εποχές που αποδημούν, οι κίνδυνοι που απειλούν τον υγρότοπο κλπ. Για την περιοχή έχει εκπονηθεί Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, πράγμα που αποτελεί το πρώτο βήμα για την έκδοση Προεδρικού Διατάγματος, τη σύσταση του ΦΔΠΠ και βάση για την ορθή διαχείριση του τουρισμού. Παράλληλα λειτουργεί επί του παρόντος ο διαδημοτικός φορέας ΣΠΑΛΚ που μπορεί μέσω του ΚΠ να αναλάβει προσωρινά δράση συντονιστική και συμβουλευτική ωσότου ιδρυθεί ο επίσημος φορέας. Εφόσον οι διαδικασίες αυτές ολοκληρωθούν, θα δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για μία εύρυθμη λειτουργία της προστατευόμενης περιοχής.

Γενικά, παρουσιάζεται μία ευκαιρία να δημιουργήσουμε, με τις παρεμβάσεις αυτού του προγράμματος-πιλότου, μία υποδομή για την οικοτουριστική ανάπτυξη και διαχείριση ώστε να αποκτήσουν τα ζητήματα της διαχείρισης του οικοτουρισμού υψηλό βαθμό προτεραιότητας στο

καθεστώς διαχείρισης που θα δημιουργηθεί. *Ως περιοχή του δικτύου Natura 2000 η Κερκίνη μπορεί να αποτελέσει ένα υπόδειγμα, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, προγράμματος – πιλότου οικοτουριστικής ανάπτυξης.* Ο κίνδυνος να θεωρηθούν τα ζητήματα του τουρισμού δευτερεύουσας σημασίας, στα πλαίσια της λειτουργίας του φορέα διαχείρισης, είναι υπαρκτός. Τα παραδείγματα από το εξωτερικό αλλά και από περιοχές της Ελλάδας όπου υπάρχει ένας «φορέας παρακολούθησης-διαχείρισης» προστατευόμενης περιοχής (το ρόλο αυτό παίζουν συχνά οι ΜΚΟ) το αποδεικνύουν. Το ανθρώπινο δυναμικό δεν αρκεί για να απασχοληθεί με ζητήματα τουρισμού και συχνά δεν έχει την απαραίτητη γνώση. Με το πρόγραμμα-πιλότο δίνεται η ευκαιρία να δημιουργήσουμε μία υποδομή και μία γνώση γύρω από τον οικοτουρισμό σε περιοχή Natura 2000.

10.2. Αδυναμίες και προβλήματα

Οι **αδυναμίες και τα προβλήματα** που εντοπίσθηκαν από την ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης (Στάδιο1) είναι οι ακόλουθες:

- Η ενδεχόμενη όχληση των πουλιών από τις ξεναγήσεις μέσα στη λίμνη.
- Η απουσία, προς τον παρόν, φορέα διαχείρισης που να καθιστά δυνατή την επιβολή του καθεστώτος προστασίας και συστημάτων διαχείρισης και έλεγχου των επισκεπτών του υγροτόπου.
- Ελλιπής γνώση γύρω από τις λεπτομέρειες της τουριστικής κίνησης.
- Η ενημέρωση και ξενάγηση των επισκεπτών από μη καταρτισμένα άτομα που μεταφέρουν ελλιπείς και λανθασμένες πληροφορίες και ορισμένες φορές, προσεγγίζουν υπερβολικά σε σημαντικές για τα πουλιά περιοχές του υγροτόπου.
- Η ανεπαρκής υποδομή ανάδειξης του υγροτόπου. Επίσης πρόβλημα στην οργανωμένη προώθηση του οικοτουρισμού αποτελεί το ότι δεν έχει εκτιμηθεί η φέρουσα ικανότητα της περιοχής ως προς τον τουρισμό. Το θέμα της φέρουσας ικανότητας του υγροτόπου και της ευρύτερης περιοχής μελέτης αναλύεται στο πλαίσιο 1 που ακολουθεί:

Φέρουσα ικανότητα της περιοχής μελέτης

Η φέρουσα ικανότητα μιας προστατευόμενης περιοχής ορίζεται ως η φυσική, βιολογική, κοινωνική και ψυχολογική ικανότητα του περιβάλλοντος να δεχτεί και να στηρίξει τουριστικές δραστηριότητες χωρίς να υποβαθμίζεται η ποιότητα του περιβάλλοντος ή η ικανοποίηση των επισκεπτών. (Lindsay, J.J. 1986 όπως αναφέρεται στο Martin, B.S. - M. Uysal 1990: 328-329).

Στο πρώτο μέρος της μελέτης αυτής[5] αναλύθηκε σε έκταση η έννοια της φέρουσας τουριστικής ικανότητας και τονίσθηκε η σημασία της μη υπέρβασης της κατά την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Παρουσιάσθηκαν, επίσης συνοπτικά οι πιο διαδεδομένες μέθοδοι εκτίμησής της. Έγινε σαφές πως, παρ΄ ό,τι ως έννοια η φέρουσα ικανότητα είναι εύκολο να γίνει αντιληπτή στη θεωρία, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί στην πράξη.

Στο δεύτερο μέρος, στο πρώτο κεφάλαιο που αφορά το πρόγραμμα-πιλότο στο Ζαγόρι εκτιμήθηκε ο τρόπος με τον οποίο η έννοια αυτή μπορεί να συμβάλει στο σχεδιασμό του οικοτουρισμού στην περιοχή, αλλά και οι περιορισμοί των εφαρμογών της.

Η φέρουσα ικανότητα της υγροτοπικής περιοχής της Κερκίνης, δεν έχει μέχρι σήμερα μελετηθεί[6]. Βασικός περιορισμός στον καθορισμό της φέρουσας ικανότητας είναι η έλλειψη έγκυρων στοιχείων για το φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον αλλά και την τουριστική κίνηση και το προφίλ των επισκεπτών, παράγοντες που είναι απαραίτητο να συνεκτιμηθούν προκειμένου να προσδιορισθεί η φέρουσα ικανότητα της περιοχής.

Πρέπει να σημειωθεί ότι πέραν της συλλογής και επεξεργασίας των παραπάνω δεδομένων είναι απαραίτητη και η παρακολούθηση της εξέλιξής τους στο χρόνο και η διαρκής αναπροσαρμογή της στρατηγικής του οικοτουρισμού που θα προκύπτει από τα εκάστοτε συμπεράσματα.

Είναι λοιπόν απαραίτητο, για την εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας στην περιοχή μελέτης, να τεθεί σε εφαρμογή ένας μηχανισμός συλλογής παρακολούθησης και επεξεργασίας των δεδομένων που είναι χρειάζονται για τον καθορισμό της. Ο μηχανισμός αυτός θα πρέπει να συντονίζεται από αρμόδιο φορέα.

Προκειμένου να τεθούν οι βάσεις για τον καθορισμό της φέρουσας ικανότητας στην περιοχή της Κερκίνης πρέπει να γίνουν τα ακόλουθα:

- Να καθορίζεται με σαφήνεια ποίο είδος φέρουσας ικανότητας μας απασχολεί. (π.χ. φέρουσα ικανότητα λίμνης να δέχεται επισκέψεις με βάρκες, φέρουσα ικανότητα ενός οικισμού να δεχθεί επισκέπτες που διανυκτερεύουν, κ.ο.κ.)
- Να αξιοποιηθεί η εμπειρική γνώση των φορέων και επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στην προστασία του περιβάλλοντος και τον τουρισμό στην περιοχή, αλλά και εκπροσώπων της τοπικής κοινωνίας ιδιαίτερα εκείνων των ομάδων που έχουν επαφή με τον υγρότοπο.
- Να εκπονηθεί και να εφαρμοσθεί σχέδιο παρακολούθησης του οικοσυστήματος του υγροτόπου που να λαμβάνει υπόψή την παράμετρο του τουρισμού.
- Να μελετηθούν σε βάθος οι κοινωνικές δομές και τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά των κοινοτήτων που περιβάλλουν τον υγρότοπο και να προσδιορισθεί η σχέση τους με την τουριστική ανάπτυξη.

[5] Βλέπε μέρος 1 κεφ ΜΜΜ της παρούσας μελετης

[6] Μια ενδιαφέρουσα απόπειρα καθορισμού φέρουσας ικανότητας του φυσικού περιβάλλοντος υγροτόπου της έγινε βάση της μεθόδου που προτείνει ο Cifuentes (in Ceballos- Lascurain 1996), τα αποτελέσματα, που υπόκεινται όμως στον περιορισμό της έλλειψης επαρκών στοιχείων και η μεθοδολογία που ακολουθηθηκε παρατίθενται στο παράρτημα του κεφαλαίου

- Με συνεργασία φορέων και επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού να γίνει καταγραφή των στοιχείων που αφορούν τους επισκέπτες της Κερκίνης, το προφίλ τους, τις προσδοκίες τους πριν την επίσκεψη, τον βαθμό ικανοποίησης τους κλπ.
- Να εκτιμηθούν θέματα διαχείρισης όπως οι υπάρχουσες υποδομές και το ανθρώπινο δυναμικό που δραστηριοποιείται στον τουρισμό.

Στην περίπτωση της Κερκίνης είναι κάπως ευκολότερο, σε σχέση με την περιοχή μελέτης του Ζαγορίου, να καθοριστεί η βιολογική φέρουσα ικανότητα, μια και το οικοσύστημα είναι σαφώς καθορισμένο. Είναι ο υγρότοπος. Η προσπάθεια της Ι. Λεπινιώτη (2000) να την καθορίσει κατέληξε σε έναν συγκεκριμένο αριθμό επισκέψεων με βάρκες που είναι προφανώς υπερβολικός. Η ίδια η ερευνήτρια αναφέρει τους πολλαπλούς περιορισμούς στους οποίους υπόκειται η εκτίμησή της και η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας γενικότερα.

Εμείς προτείνουμε τη διαρκή παρακολούθηση της τουριστικής κίνησης και των επιπτώσεων που έχει στο βιότοπο, στην ποιότητα εμπειρίας του επισκέπτη και στο κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον. Η καθιέρωση κάποιων δεικτών μπορεί να προκύψει στο μέλλον, όταν ο μηχανισμός παρακολούθησης θα έχει τα απαραίτητα στοιχεία. Οι δείκτες και τα νούμερα, όμως, για μια ακόμη φορά όπως δείχνει η μελέτη της κ. Λεπινιώτη, αποδεικνύεται ότι «δε λένε όλη την αλήθεια». Εισάγουν όμως τους υπεύθυνους της διαχείρισης του οικοτουρισμού στη λογική της θέσπισης κάποιων ορίων που θα εξασφαλίζουν τον ήπιο χαρακτήρα του τουρισμού.

10.3. Παρατηρήσεις , επισημάνσεις, εκτιμήσεις

Ερμηνεύοντας αναλυτικότερα τις διαπιστώσεις του Σταδίου 1 οδηγούμαστε στις ακόλουθες παρατηρήσεις , επισημάνσεις, και εκτιμήσεις:

Το φυσικό περιβάλλον του υγροτόπου της Κερκίνης αποτελεί έναν ιδιαίτερα αξιόλογο πόλο έλξης, με ψυχαγωγική και εκπαιδευτική άξια. Παρ' όλα΄ αυτά ο υγρότοπος δεν έχει αξιοποιηθεί επαρκώς ούτε προβάλλεται στον επισκέπτη με τρόπο που να αξιοποιούνται πλήρως οι δυνατότητες ψυχαγωγίας και εκπαίδευσης.

Ανάγκη βελτίωσης της ανάδειξης του υγροτόπου: Ο απλός επισκέπτης, που δεν διαθέτει ειδικές γνώσεις ή τεχνικό εξοπλισμό , δεν αποκομίζει το μέγιστο δυνατό από την επίσκεψη του στον υγροτόπου, παρά μόνο αν προσεγγίσει τους βιότοπους στα πλαίσια οργανωμένης ξενάγησης, με βάρκα ή χωρίς. Η ποιότητα της ξενάγησης, και πάλι εξαρτάται από την ποιότητα κατάρτισης του ξεναγού. Προκύπτει έτσι η ανάγκη εκπαίδευσης των οικοξεναγών-βαρκάρηδων, ώστε να εξασφαλίζεται ή εγκυρότητα των πληροφοριών που μεταδίδουν αλλά και μία ολοκληρωμένη προσέγγιση του περιβάλλοντος, στη ερμηνεία τους.

Ελαχιστοποίηση των οχλήσεων από επισκέψεις με βάρκα: Το υγροτοπικό οικοσύστημα της Κερκίνης είναι πολύ ευαίσθητο σε ορισμένες εποχές του χρόνου και οι επισκέψεις με βάρκα, εάν

δεν ελέγχονται, ενέχουν κίνδυνους για την πανίδα. Για τον λόγο αυτό οι ξεναγήσεις με βάρκα θα πρέπει οπωσδήποτε να υπάγονται σε ένα σαφώς καθορισμένο σύστημα διακίνησης που να υποστηρίζεται από δράσεις φύλαξης. Οι προτεινόμενες δράσεις και ενέργειες θα πρέπει να έχουν σαν στόχο τη βελτίωση της ανάδειξης του υγροτόπου αποθαρρύνοντας, κατά το δυνατό, την υπερβολική σε ένταση και συχνότητα προσέγγιση με βάρκα στους σημαντικούς για τα πουλιά χώρους.

Υποδομές και δράσεις για ευαισθητοποίηση που να απευθύνονται στο το ευρύ κοινό*:* Οι υποδομές και οι δράσεις ανάδειξης του υγροτόπου θα πρέπει να απευθύνονται στο ευρύ κοινό (ως ευρύ κοινό νοείται το κοινό χωρίς εξειδικευμένες γνώσεις για τα πουλιά και τη φύση) και τους μαθητές σχολείων που αποτελούν την πλειοψηφία των επισκεπτών της Κερκίνης. Ειδικά το μαθητικό κοινό είναι πολύ σημαντικό από την άποψη της ευαισθητοποίησης των αυριανών πολιτών. Μέσω των δράσεων ανάδειξης του υγροτόπου πρέπει να επιδιώκεται η ευαισθητοποίηση του παρατηρητή και η ερμηνεία του οικοσυστήματος και των λειτουργιών του. Έμφαση πρέπει να δίνεται στην προβολή της σχέσης του ανθρώπου με τη φύση.

Διάσπαση της εποχικότητας: Ένα πρόβλημα στην σημερινή μορφή του οικοτουρισμού είναι αυτό της εποχικότητας. Παρ'ό,τι η επίσκεψη στον υγρότοπο είναι εξίσου ενδιαφέρουσα καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου και παρουσιάζει εναλλαγές που επιτρέπουν την επανάληψη της επίσκεψης, η ζήτηση παρουσιάζεται αυξημένη την άνοιξη και μειωμένη τις υπόλοιπες εποχές του χρόνου. Αυτό συμβαίνει γιατί η τουριστική κίνηση δεν αποτελεί αντικείμενο διαχείρισης. Η εποχικότητα μπορεί να διασπασθεί με κατάλληλο μάρκετινγκ αλλά και με διάχυση του σχολικού και οργανωμένου τουρισμού στον χρόνο. Ειδικά το σχολικό κοινό πρακτικά είναι δυνατό να κατανεμηθεί ομοιόμορφα στον χρόνο στα πλαίσια ενός συστήματος διαχείρισης επισκεπτών.

Παράταση της διαμονής-διανυκτερεύσεων των επισκεπτών: Ένα σημείο που χρειάζεται προσοχή, κατά την διαμόρφωση σχεδίου δράσεων προώθησης του οικοτουρισμού, είναι ότι οι επισκέπτες του υγροτόπου δεν διανυκτερεύουν στην περιοχή στο βαθμό που θα ήταν αυτό δυνατό. Αυτό οφείλεται αφενός στο ότι οι οικισμοί που περιβάλλουν τον υγρότοπο δεν είναι παραδοσιακοί ή γραφικοί και δεν παρουσιάζουν τουριστικό ενδιαφέρον. Διαφαίνεται εδώ ένας ακόμη λόγος δημιουργίας πόλων οικοτουριστικού ενδιαφέροντος στους οικισμούς. Το ότι οι επισκέπτες δεν διανυκτερεύουν στην Κερκίνη επίσης οφείλεται στην έλλειψη καταλυμάτων στην περιοχή. Τα νέα καταλύματα που πρόσφατα λειτούργησαν αναμένεται ότι θα καλύψουν σε κάποιο βαθμό αυτή την ανάγκη. Προβλέπεται, επίσης, ότι η ζήτηση θα υπαγορεύσει τη δημιουργία νέων καταλυμάτων.

Επιστροφή εσόδων από την οικοτουριστική δραστηριότητα στην προστασία του περιβάλλοντος: Ένα ακόμα καίριο ζήτημα που πρέπει να εξετασθεί, είναι κατά πόσο ο οικοτουρισμός στη περιοχή μπορεί να αποτελέσει μέσο επιστροφής χρημάτων στην προστασία του υγροτόπου, σκοπός που πρέπει να υπηρετείται από τον οικοτουρισμό σύμφωνα με τον ορισμό του. Στην Κερκίνη όμως η επίλυση προβλημάτων που σχετίζονται με τη διαχείριση του υγροτόπου απαιτεί λύσεις πολύ ακριβές για να έχει νόημα η οικονομική συμβολή από τα έσοδα του οικοτουρισμού. Τα έσοδα αυτά όμως μπορεί να συμβάλουν στην κάλυψη των εξόδων των ίδιων των οικοτουριστικών εγκαταστάσεων. (βλ. και ανάλογες εμπειρίες από το εξωτερικό, στο πρώτο μέρος της μελέτης, κεφ.6, σελ.123-124) Η συμβολή όμως του οικοτουρισμού στην προστασία του υγροτόπου μπορεί να αποδειχθεί καίριας σημασίας μέσω της δημιουργίας μιας πληροφορημένης κοινής γνώμης για θέματα ορθής διαχείρισης των υδάτινων πόρων και ισόρροπης ανάπτυξης.

Παράλληλη πορεία οικοτουριστικής ανάπτυξης και προστασίας περιβάλλοντος: Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού πρέπει να προχωρά παράλληλα με το έργο προστασίας και διαχείρισης του υγροτόπου. Προγράμματα παρακολούθησης της βλάστησης της ορνιθοπανίδας, ιχθυοπανίδας και πανίδας θηλαστικών θα πρέπει να εξετάζουν τις επιπτώσεις της τουριστικής δραστηριότητας στα οικοσυστήματα. Αυτή η παράλληλη διαδικασία μπορεί να βοηθήσει στην εγκαθίδρυση δεικτών για τον καθορισμό της βιολογικής φέρουσας ικανότητας, που είναι η πιο πρόσφορη κατηγορία φέρουσας ικανότητας για ποσοτικοποίηση. Καθώς η διαδικασία συλλογής στοιχείων και παρατήρησης θα προχωρά, θα προκύψει εναργέστερη η εικόνα της κοινωνικο-οικονομικής φέρουσας ικανότητας της περιοχής.

Επιλέγουμε να αποφύγουμε, στην παρούσα φάση, δράσεις αύξησης των επισκεπτών καθώς δεν υπάρχει ακόμη η αναγκαία υποδομή παρακολούθησης του τουρισμού. Προτείνουμε όμως την κάλυψη αυτού του κενού μέσω παρακολούθησης του προγράμματος-πιλότου για τον οικοτουρισμό και μέσω της συνεργασίας με το Κέντρο Πληροφόρησης και τον ΣΠΑΛΚ.

Φορέας διαχείρισης για τον οικοτουρισμό: Επανέρχεται για μία ακόμη φορά η σημασία και η κρισιμότητα ύπαρξης του ΦΔΠΠ. Θετικό είναι ως προς την εξέλιξη στο θέμα αυτό το γεγονός ότι για την περιοχή έχει συναχθεί ΕΠΜ και που σύντομα αναμένεται να γίνει αποδεκτή μια και δεν υπάρχουν σημαντικά συγκρουόμενα συμφέροντα στην περιοχή. Ο ΕΟΤ προτείνεται να αναλάβει ενεργό δράση στον συντονισμό των δράσεων οικοτουρισμού. Αυτή η εμπειρία που θα αποκτηθεί στις δύο περιοχές πιλότους μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μία ευρύτερη παρέμβαση, σε εθνικό επίπεδο, σε θέματα διαχείρισης οικοτουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές.

Οικοτουρισμός και τοπική κοινωνία: Όπως προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε ο οικοτουρισμός μπορεί αντίθετα να λειτουργήσει ως συμπληρωματικό εισόδημα και να ποικίλλει τους τομείς παραγωγικής ενασχόλησης των κατοίκων. Επίσης σταδιακά μπορεί να αναστρέψει την κάποια ανταγωνιστική στάση που τηρούν οι ψαράδες προς τους κορμοράνους τους οποίους θεωρούν υπεύθυνους για την μείωση των πληθυσμών των ψαριών. Αυτό εφόσον οι ψαράδες θα έχουν κάποιου είδους συμμετοχή στα οικονομικά οφέλη από τον οικοτουρισμό.

Διασύνδεση οικοτουρισμού και πρωτογενούς παραγωγής: Τέλος ο οικοτουρισμός, σε συνδυασμό με τον αγροτοτουρισμό, μπορεί να παίξει ρόλο ευαισθητοποίησης του κοινού γύρω από θέματα διασύνδεσης πρωτογενούς παραγωγής και προστασίας περιβάλλοντος και να ενισχύσει την προβολή παραδοσιακών και φιλικών προς το περιβάλλον μεθόδων κτηνοτροφίας –όπως πχ η εκτροφή νεροβούβαλων- και καλλιέργειας καθώς και τη διάθεση παραδοσιακών προϊόντων.

Από τον πιο πάνω προβληματισμό προκύπτουν οι ακόλουθοι επιμέρους στόχοι του οικοτουρισμού στην περιοχή μελέτης:

- Μεγιστοποίηση της δυνατότητας εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης και αναψυχής του επισκέπτη.
- Ελαχιστοποίηση της όχλησης στο οικοσύστημα του υγροτόπου.
- Ομοιόμορφη διάχυση του τουριστικού ρεύματος στο χρόνο. Διάχυση των τουριστών στον χώρο.
- Μεγιστοποίηση της ευαισθητοποίησης για την τοπική κοινωνία.
- Ενίσχυση των τοπικών προϊόντων παραδοσιακών μεθόδων παραγωγής.
- Οικονομική συμβολή στην κάλυψη εξόδων του οικοτουρισμού
- Πληροφόρηση της κοινής γνώμης για θέματα διαχείρισης υδάτινων πόρων, ήπιας ανάπτυξης.
- Δημιουργία υποδομής σχεδιασμού, παρακολούθησης της εφαρμογής και, αξιολόγησης του οικοτουρισμού με συμμετοχή του ΕΟΤ και της τοπικής κοινωνίας..

ΣΤΑΔΙΟ 3

11. Διατύπωση προτάσεων για την προώθηση του οικολογικού τουρισμού στην περιοχή μελέτης

11.1. Γενικός στόχος και εξειδικευμένοι στόχοι του προγράμματος πιλότου

*Ο **γενικός στόχος*** του προγράμματος-πιλότου ανάπτυξης και διαχείρισης του οικοτουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή μελέτης της Κερκίνης είναι:

- Να εξασφαλίσει ότι ο τουρισμός στην Κερκίνη συμβάλει στην ευαισθητοποίηση και ενημέρωση της κοινής γνώμης γύρω από την προστασία και διαχείριση του υγροτόπου. Μακροπρόθεσμα, ο τουρισμός στην Κερκίνη θα συμβάλει στη δημιουργία μιας πληροφορημένης κοινής γνώμης γύρω από την προστασία της φύσης και, ειδικότερα, των υδάτινων πόρων

Οι ***επιμέρους στόχοι*** είναι:

- Μεγιστοποίηση της δυνατότητας εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης και αναψυχής του επισκέπτη.
- Πληροφόρηση της κοινής γνώμης για θέματα διαχείρισης υδάτινων πόρων, ήπιας ανάπτυξης
- Ελαχιστοποίηση της όχλησης στο οικοσύστημα του υγροτόπου.
- Ομοιόμορφη διάχυση του τουριστικού ρεύματος στο χρόνο. Διάχυση των τουριστών στον χώρο.
- Μεγιστοποίηση της ευαισθητοποίησης για την τοπική κοινωνία.
- Ενίσχυση των τοπικών προϊόντων παραδοσιακών μεθόδων παραγωγής.
- Οικονομική συμβολή στην κάλυψη εξόδων του οικοτουρισμού
- Δημιουργία υποδομής σχεδιασμού, παρακολούθησης της εφαρμογής και, αξιολόγησης του οικοτουρισμού με συμμετοχή του ΕΟΤ και της τοπικής κοινωνίας.

11.2. Δράσεις ανάδειξης και ερμηνείας του υγροτόπου

Τοποθέτηση συστήματος ζωντανής μεταφοράς ψηφιακής εικόνας από τον υγρότοπο στο κέντρο ενημέρωσης.

Στόχοι-σκεπτικό: Από την ανάλυση που προηγήθηκε διαγράφηκε η ανάγκη βελτίωσης της ανάδειξης του υγροτόπου ώστε αφενός *να ενισχυθεί η ποιότητα της επίσκεψης και αφετέρου να μειωθούν οι πιέσεις που ασκούνται στις ευαίσθητες περιοχές του υγροτόπου, ιδίως κατά τις περιόδους αναπαραγωγής των πουλιών*. Ένας τρόπος να επιτευχθεί αυτό είναι η ανάπτυξη υποδομών που θα δίνουν τη δυνατότητα στον επισκέπτη να παρατηρεί τα πουλιά χωρίς αναγκαστικά να προσεγγίζει τις αποικίες. Προτείνεται η τοποθέτηση συστήματος μεταφοράς ψηφιακής εικόνας «ζωντανά» από τον υγρότοπο στο Κέντρο Πληροφόρησης. Το σύστημα αυτό μπορεί να αποτελέσει πηγή εσόδων από την πώληση δικαιωμάτων χρήσης της εικόνας που θα λαμβάνεται. Τα έσοδα μπορούν να επενδύονται στην προστασία του περιβάλλοντος

Να προκηρυχθεί η εκπόνηση και εφαρμογή της μελέτης

Προδιαγραφές: Θα πρέπει να τοποθετηθούν δυο κάμερες με δυνατότητα τηλεχειρισμού στις δύο αποικίες των πουλιών που βρίσκονται στο παρόχθιο δάσος τα σημεία του υγροτόπου που παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Οι κάμερες αυτές θα μεταφέρουν ζωντανά ψηφιακή εικόνα καταρχήν στο Κέντρο Πληροφόρησης.

Η εγκατάσταση πρέπει να γίνει έτσι ώστε να μην προκαλεί όχληση στις αποικίες των πουλιών. Η κάμερα πρέπει να έχει τη δυνατότητα τηλεχειρισμού και εστίασης και να προσφέρεται για χρήση από τους επισκέπτες με την καθοδήγηση από το προσωπικό του Κέντρου, αλλά και για ερευνητικούς σκοπούς. Στη μελέτη θα πρέπει να προβλέπονται οι ανάγκες συντήρησης του συστήματος και η δυνατότητα μετακίνησης της κάμερας σε περίπτωση εγκατάλειψης των αποικιών των πουλιών.

Πρέπει να αξιοποιηθεί η εμπειρία από την εγκατάσταση παρόμοιων συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρονικής εικόνας από βιότοπους σε άλλες προστατευόμενες περιοχές της Ελλάδας και του εξωτερικού. Να μελετηθεί, επίσης, ο τρόπος που συνδέεται η θέαση, από το κοινό, της εικόνας με τα λοιπά εκθέματα των Κέντρων Ενημέρωσης που υπάρχουν στις περιοχές αυτές. Το κόστος μιας τέτοιας εγκατάστασης εκτιμάται γύρω στα 70.000.000.

Δικαιούχοι: Τεχνικά γραφεία-εταιρείες που έχουν εμπειρία στην εγκατάσταση παρόμοιων μηχανισμών σε συνεργασία με τους ειδικούς επιστήμονες που γνωρίζουν την περιοχή αλλά και με ειδικούς στην ανάδειξη για την πλαισίωση του συστήματος με την κατάλληλη πληροφόρηση και την ένταξή του στο σύνολο του ερμηνευτικού προγράμματος του υγροτόπου.

Παραγόμενο αποτέλεσμα: Μελέτη- εφαρμογή μελέτης

Κόστος: Για τη μελέτη και εφαρμογή

Χρόνος ολοκλήρωσης: Ένας μήνας για τη μελέτη, δύο για την εφαρμογή.

Διαμόρφωση θέσεων ανάπαυσης - παρατήρησης- ερμηνείας -αυτοξενάγησης στο ανάχωμα της ανατολικής πλευράς της λίμνης

Στόχοι-σκεπτικό: Σήμερα ο επισκέπτης που κάνει τον γύρο του υγροτόπου, με αυτοκίνητο και χωρίς τη συνοδεία ξεναγού, το πιθανότερο είναι ότι θα προσπεράσει πολλά ενδιαφέροντα σημεία χωρίς καν να αντιληφθεί την ύπαρξη τους, με αποτέλεσμα να μην *αξιοποιούνται οι ευκαιρίες αναψυχής και ευαισθητοποίησης που προσφέρει ο υγρότοπος*. Ακόμα και στην περίπτωση που ο επισκέπτης επιλέξει να σταματήσει σε κάποιο σημείο, δε θα βρει πουθενά κάποια υποδομή ερμηνείας του συγκεκριμένου τοπίου και της σημασίας του. Η αντίληψη του μη εξειδικευμένου επισκέπτη εξαντλείται στην πρόσληψη ενός όμορφου τοπίου με πολλά είδη ορνιθοπανίδας.

Ενδείκνυται η εγκατάσταση μέχρι και 11 θέσεων ανάπαυσης-παρατήρησης-αυτοξενάγησης στις εξής θέσεις: Στο ανατολικό ανάχωμα (τρεις θέσεις), στο δυτικό ανάχωμα (δύο θέσεις), στο φράγμα του Λιθοτόπου, στο λιμάνι της Κερκίνης, το λιμάνι του Μανδρακίου, στο ποτάμι έναντι της λίμνης (δύο θέσεις), στην περιοχή του Άη Γιώργη.

Εξυπηρετείται, κατά συνέπεια, εκτός από τον *στόχο της βελτίωσης της ποιότητας της ανεξάρτητης επίσκεψης, και ο στόχος της ομοιόμορφης κατανομής των επισκεπτών στον χώρο.*

Να προκηρυχθεί η εκπόνηση μελέτης και η κατασκευή του έργου.

Προδιαγραφές: Τα σημεία θα πρέπει να διαμορφωθούν κατάλληλα ώστε να παρέχουν δυνατότητα ανάπαυσης, θέας και ερμηνείας του περιβάλλοντος τοπίου. Ως προς τις θέσεις παρατήρησης που προτείνεται να δημιουργηθούν επί των αναχωμάτων, δεν κρίνεται απαραίτητη η υπερύψωση τους αφού η ύπαρξη αναχώματος δίνει τη δυνατότητα καλής θέας στη λίμνη.

Η κατασκευή και η χωροθέτησή των θέσεων παρατήρησης πρέπει να σχεδιαστεί ώστε να εξυπηρετήσει τους ακόλουθους στόχους:

- Να δημιουργείται κίνητρο στους επισκέπτες για στάση.
- Να μη δημιουργείται όχληση στα πουλιά.
- Οι θέσεις να διακρίνονται για την ποιότητα της θέας που παρέχουν.
- Να προσφέρεται η δυνατότητα αυτοξενάγησης, με την παροχή κατάλληλου εξοπλισμού και ερμηνευτικού υλικού, δίνοντας αξία στην ατομική επίσκεψη.

Η ερμηνεία θα πρέπει να αναδεικνύει όψεις του συγκεκριμένου τοπίου ή της ζωής που φιλοξενεί με τρόπο ώστε να αποκαλύπτονται νοήματα και συνδέσεις που σχετίζονται με την οικολογία, τον πολιτισμό, τον άνθρωπο. Πρέπει να γίνει μία επιτυχής επιλογή σημείου στάσης, διαμόρφωσης χώρου, ερμηνευτικού μέσου και ύφους (φωτογραφία, σχέδιο, αναπαράσταση, μακέτα, τρόπος χρήσης του λόγου --πεζός λόγος/ ανοιχτή ερώτηση/ επεξήγηση / λογοτεχνικό απόσπασμα κοκ) και γενικά ένας επιτυχής συνδυασμός μορφής και περιεχομένου μηνύματος. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η δυνατότητα μόνιμης εγκατάστασης τηλεσκόπιου είναι περιορισμένη εξαιτίας του κίνδυνου κλοπής. Πρέπει να εξετασθούν εναλλακτικές λύσεις. Οι κατασκευές πρέπει να γίνουν με υλικά φιλικά προς το περιβάλλον και να είναι κλίμακας και ύφους που να ταιριάζει με το τοπίο.

Για τη μελέτη αυτή θα χρειαστεί συνεργασία αρχιτέκτονα, επιστημόνων που γνωρίζουν την περιοχή και ειδικών σε θέματα ερμηνείας και ανάδειξης.

Δικαιούχοι: Αρχιτεκτονικό γραφείο-τεχνική εταιρεία με ανάλογη εμπειρία σε διαμόρφωση υπαίθριου χώρου για ανάδειξη σε συνεργασία με επιστήμονες περιβαλλοντολόγους γνώστες της περιοχής.

Παραγόμενο αποτέλεσμα: Μελέτη και κατασκευή τριών θέσεων – στάσεων με τον απαραίτητο εξοπλισμό και ερμηνεία.

Κόστος: Για τη μελέτη και εγκατάσταση

Χρόνος ολοκλήρωσης: Δύο μήνες για τη μελέτη, τρεις μήνες για την υλοποίηση.

Εγκατάσταση ξύλινου διαδρόμου-ράμπας στην περιοχή Ακριτοχωρίου

Στόχοι-σκεπτικό: Η μορφολογία του εδάφους δεν προσφέρεται για τη διάνοιξη μονοπατιών στις όχθες της λίμνης. Γι αυτό προτείνεται η δημιουργία μονοπατιού-ράμπας σε σημείο που προσφέρεται για το σκοπό αυτό, στο βορειοανατολικό τμήμα της λίμνης στην περιοχή του Ακριτοχωρίου. Η ράμπα θα προσφέρεται για χρήση επί πέντε μήνες τον χρόνο, όσο υπάρχει νερό και σημαντική παρουσία πουλιών στο σημείο εκείνο της λίμνης. Θα προσφέρει στον επισκέπτη μια μοναδική εμπειρία αφού θα του δίνει τη δυνατότητα να βαδίζει πάνω από το νερό της λίμνης. Κατά μήκος της ράμπας είναι δυνατό να τοποθετηθούν πινακίδες που θα παρέχουν ερμηνευτικές πληροφορίες για το οικοσύστημα ή και πινακίδες προσανατολισμού στο χώρο. *Με την παρέμβαση αυτή εξασφαλίζεται ένα ακόμη μέσο ενίσχυσης της ποιότητας της ανεξάρτητης επίσκεψης, ερμηνείας και διάχυσης των επισκεπτών προς τα λιγότερο γνωστά σημεία του βιοτόπου.*

Να προκηρυχθεί η εκπόνηση μελέτης για την κατασκευή του ξύλινου διαδρόμου και για την κατασκευή του.

Προδιαγραφές: Η ράμπα πρέπει να κατασκευασθεί σε υπερυψωμένο έδαφος, περίπου 2μ. από την επιφάνεια του εδάφους, διότι η περιοχή πλημμυρίζει την άνοιξη. Ο ξύλινος αυτός διάδρομος, πλάτους 1μ. περίπου, ώστε να δίνει τη δυνατότητα στους επισκέπτες να βαδίζουν πάνω ακριβώς από την επιφάνεια του νερού. Η μελέτη πρέπει να συνοδεύεται από διερεύνηση της ενδεικνυόμενης και κατάλληλης ερμηνείας (εφόσον κριθεί ότι χρειάζεται) του τοπίου.

Δικαιούχοι: Αρχιτεκτονικό γραφείο-τεχνική εταιρεία με ανάλογη εμπειρία σε διαμόρφωση και ανάδειξη υπαίθριου χώρου. Για το σχεδιασμό και την κατασκευή του έργου είναι καίρια η συνεργασία με ειδικό επιστήμονα με πολύ καλή γνώση της περιοχής και των αναγκών προστασίας των πληθυσμών της ορνιθοπανίδας, που θα προσδιορίσει την ακριβή χωροθέτηση του μονοπατιού. Ένας κακός σχεδιασμός ενέχει τον κίνδυνο προσέγγισης των σημαντικών για τα πουλιά περιοχών με συνέπεια τη σοβαρή ενόχληση τους.

Παραγόμενα αποτελέσματα: Μελέτη και εγκατάσταση της ράμπας.

Κόστος: Για τη μελέτη και την εγκατάσταση.

Χρόνος: Ένας μήνας για τη μελέτη, τρεις για την υλοποίηση.

Μονοπάτι περιπάτου στα έλη της Βυρώνειας

Στόχοι – σκεπτικό: Τα έλη της Βυρώνειας, κοντά στην παλιά κοίτη του ποταμού προσφέρονται για τη δημιουργία χώρου για προγράμματα και παιχνίδια *περιβαλλοντικής εκπαίδευσης,* οργανωμένες *ξεναγήσεις* και τέλος για *ατομική περιήγηση και αναψυχή.* Η βλάστηση, με εξέχον στοιχείο τα νούφαρα, παρουσιάζει εκπαιδευτικό ενδιαφέρον και υψηλή αισθητική αξία. Επίσης η περιοχή παρουσιάζει ενδιαφέρον από άποψη ποικιλίας ορνιθοπανίδας που απαντάται την άνοιξη κυρίως. Στα έλη ο επισκέπτης έχει πιθανότητα να συναντήσει θηλαστικά όπως η αλεπού, η αγριόγατα και η βίδρα. Η βόλτα στο έλος μπορεί να *λειτουργήσει συμπληρωματικά προς την επίσκεψη στο Ενυδρείο και το Δασοβοτανικό κήπο της Βυρώνειας*.

Προδιαγραφές: Το μήκος του μονοπατιού πρέπει να είναι γύρω στα 1700 μέτρα και να περνά μέσα και γύρω από τις ελώδεις έκτασης εκμεταλλευόμενο το παλιό ανάχωμα Το μεγαλύτερο μέρος των εργασιών για τη διάνοιξη του μπορεί να γίνει από ομάδες εθελοντικής εργασίας. Σε ορισμένα σημεία επιβάλλεται να κατασκευασθούν γεφυράκια.

Δικαιούχοι: Αρχιτεκτονικό κατασκευαστικό γραφείο με εμπειρία στην ανάδειξη εξωτερικών χώρων και ειδικός σε θέματα περιβάλλοντος επιστήμονας με γνώση της περιοχής.

Παραγόμενα αποτελέσματα: Μελέτη και κατασκευή μονοπατιού

Κόστος: Για τη μελέτη και την κατασκευή.

Χρόνος: Ένας μήνας για τη μελέτη, δύο για την υλοποίηση.

Έκδοση τουριστικού οδηγού -εγχειριδίου παρατήρησης

Στόχοι-σκεπτικό: Διαπιστώνεται η έλλειψη οδηγού για τον επισκέπτη. Υπάρχουν φυλλάδια που διανέμονται δωρεάν, περιορισμένης εμβέλειας, όσον αφορά τη θεματολογία, την πληρότητα και την ποιότητά τους. *Με στόχο την κάλυψη του κενού ερμηνείας που υπάρχει για τον ανεξάρτητο επισκέπτη, την ευαισθητοποίηση του επισκέπτη αλλά και την παροχή ενός είδους «αναμνηστικού» που θα λειτουργήσει ως μέσο προβολής του υγροτόπου*, μετά το τέλος της επίσκεψης, προτείνεται η έκδοση πολυσέλιδου οδηγού μεγέθους «τσέπης». Με *στόχο την οικονομική συμβολή στην προστασία της φύσης*, προτείνουμε ποσοστό από την τιμή πώλησής του να διατίθεται στην προστασία του περιβάλλοντος και ο αγοραστής να ενημερώνεται σχετικά. Ο οδηγός θα πρέπει να διατίθεται όχι μόνον στο Κέντρο Πληροφόρησης αλλά σε όσο το δυνατό περισσότερα σημεία πώλησης. Εξάλλου, η έκδοση του οδηγού μπορεί να αποτελέσει την αρχή μιας σειράς αντίστοιχων εκδόσεων για όλες τις περιοχές όπου θα ξεκινήσουν προγράμματα οικοτουρισμού ή περιοχές των οποίων η οικοτουριστική υποδομή και διαχείριση θα κρίνεται επαρκής.

Να προκηρυχθεί ο σχεδιασμός του οδηγού και η έκδοσή του.

Προδιαγραφές: Ο οδηγός πρέπει να λειτουργεί **κατά τη διάρκεια** της επίσκεψης ως:

- Μέσο πληροφόρησης για τον υγρότοπο, τις λειτουργίες και απειλές του.
- Εγχειρίδιο για την αυτοξενάγηση, τον προσανατολισμό και εντοπισμό των επισκέψιμων σημείων στον βιότοπο που παρουσιάζουν ενδιαφέρον.
- Μέσο ευαισθητοποίησης σχετικά με τη χρηστή συμπεριφορά στον υγρότοπο.
- Πληροφοριακός οδηγός για πρακτικά θέματα όπως η διαμονή, το φαγητό, η αστυνομία, οι πρώτες βοήθειες κλπ.

Και μετά το πέρας της επίσκεψης πρέπει να λειτουργεί ως:

- Βιβλίο «βιβλιοθήκης»
- Ενθύμιο από την επίσκεψη στον υγρότοπο.

- Μέσο έμμεσης προβολής του υγροτόπου

Όσον αφορά τη μορφή του οδηγού θα πρέπει να γίνει διερεύνηση αντίστοιχων οδηγών υψηλής ποιότητας που έχουν εκδοθεί σε εθνικά πάρκα στο εξωτερικό ή στην Ελλάδα και επιλογή της ενδεικνυόμενης μορφής και τύπου εντύπου. Έμφαση πρέπει να δοθεί στην καλή ποιότητα της έκδοσης που θα περιλαμβάνει κείμενα, σχεδιαγράμματα χάρτες, έγχρωμες φωτογραφίες κλπ.

Δικαιούχοι: Φορείς ή οργανισμοί με εκδοτική εμπειρία και εκδοτικές εταιρίες.

Για τη συνολική ευθύνη του εντύπου φορέας με την απαιτούμενη γνώση για την περιοχή και εμπειρία από αντίστοιχα έργα για άλλες περιοχές.

Θα πρέπει να συσταθεί ομάδα εργασίας με ειδικό επιστήμονα με γνώση της περιοχής, συγγραφέα, επιμελητή κειμένου, επιμελητή εντύπου, γραφίστα κλπ.

Παραγόμενα αποτελέσματα: Σχεδιασμός οδηγού και έκδοση

Κόστος: Για τη συγγραφή, σχεδιασμό, επιμέλεια, έκδοση του εντύπου.

Χρόνος: Τρεις εβδομάδες για την υποβολή σχεδίου-πρότασης, επτά μήνες για συγγραφή και έκδοση.

Δημιουργία περιπατητικού μονοπατιού στα όρη Κερκίνης και Μαυροβουνίου

Στόχοι-σκεπτικό: Η αύξηση των δυνατοτήτων ενεργητικής δραστηριοποίησης των επισκεπτών στη φύση, αναμένεται ότι θα οδηγήσει σε παράταση της διαμονής τους στην περιοχή και τελικά όφελος για την τοπική κοινωνία και οικονομία. Στο σκεπτικό αυτό εντάσσεται η πρόταση δημιουργίας σηματοδοτημένων ορεινών περιπατητικών μονοπατιών στα όρη Κερκίνη και Μαυροβούνιο. Με την διάνοιξη και σηματοδότηση ορεινών μονοπατιών θα βελτιωθεί η ανάδειξη του ευρύτερου ορεινού περιβάλλοντος. Ο τύπος και η κλίμακα των αναγκαίων παρεμβάσεων είναι τέτοια που σχεδόν εξολοκλήρου να μπορεί να ανατεθεί σε ομάδες εθελοντών. Η εθελοντική εργασία στη φύση έχει θετικά αποτελέσματα τόσο για τους εθελοντές όσο και για τους τοπικούς πληθυσμούς[7].

Να προκηρυχθεί η δημιουργία μονοπατιών και η μελέτη-εφαρμογή για το πρόγραμμα ερμηνείας.

Προδιαγραφές: Στο όρος Κερκίνη το προτεινόμενο περιπατητικό μονοπάτι θα προκύψει από συνένωση των ήδη υπαρχόντων μονοπατιών και την επέκταση τους προς τα δυτικά. Μεγάλο μέρος

[7] Βλέπε αντίστοιχο κεφάλαιο στο πρώτο μέρος της μελέτης.

του θα διέρχεται μέσω δασικών δρόμων. Στο όρος Μαυροβούνιο είναι δυνατό να διανοιχθούν μονοπάτια με αφετηρία τη λίμνη της Κερκίνης ώστε η πεζοπορία να συνδυάζονται με επίσκεψη στον υγρότοπο. Οι διαδρομές και στα δύο βουνά διέρχονται από σημεία θέας στη λίμνη.

Οι ανάγκες της ανάδειξης θα πρέπει να εξυπηρετηθούν από διακριτικές παρεμβάσεις στον χώρο στην κλίμακα και το ύφος του περιβάλλοντος, όπου και εάν αυτές κρίνονται απαραίτητες. Επίσης πρέπει να γίνει έκδοση φυλλαδίου ή και χάρτη-σχεδιαγράμματος, εφόσον κριθεί απαραίτητο.

Δικαιούχοι: Φορείς με γνώση της αξίας του χώρου, ερμηνείας και ανάδειξης. Τεχνική εταιρεία-αρχιτεκτονικό ή κατασκευαστικό γραφείο, ανάλογα με την κλίμακα παρεμβάσεων για τις διαμορφώσεις.

Παραγόμενα αποτελέσματα: Κατασκευή του μονοπατιού, σχεδιασμός της ανάδειξης, υλοποίηση.

Κόστος: Για τη διάνοιξη του μονοπατιού, Για σχεδιασμό ανάδειξης και υλοποίηση

Χρόνος: Οι δύο εργασίες (σχεδιασμός ανάδειξης/διάνοιξη μονοπατιού) μπορούν να γίνονται παράλληλα. Τρεις μήνες για το σύνολο.

Κατασκευή, εξοπλισμός και στελέχωση τριών θεματικών περίπτερών

Στόχοι-σκεπτικό: Η πρωτογενής παραγωγή επηρεάζει και επηρεάζεται από το υγροτοπικό οικοσύστημα, όπως έχει τονιστεί στην ανάλυση του πρώτου και δεύτερου σταδίου του παρόντος κεφαλαίου. Κατά συνέπεια *το πρόγραμμα οικοτουριστικής ανάδειξης πρέπει να περιλαμβάνει και τις οικονομικές δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα*. Με στόχο επίσης την *παράταση της διαμονής των επισκεπτών στην περιοχή και προβολή του μηνύματος «μια μέρα δεν αρκεί για να δει κανείς όσα έχει να παρουσιάσει ο υγρότοπος»* προτείνεται η δημιουργία τριών θεματικών περιπτέρων ενημέρωσης για τον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Τα περίπτερα αυτά μπορούν επίσης να αποτελέσουν *κίνητρο για τη διατήρηση του πληθυσμού των βουβαλιών και την εκμετάλλευση τους καθώς θα προβάλλουν και θα είναι δυνατό προωθούν προϊόντα βουβαλίσιου γάλακτος μαζί με άλλα τοπικά προϊόντα*. Επίσης θα ενισχύουν την παραγωγή και διάθεση *τοπικών προϊόντων*. Οι δράσεις αυτές μπορούν να συνδεθούν και να συνδυαστούν με δράσεις για την προώθηση του αγροτοτουρισμού. Τέλος, μέσα από τα περίπτερα αυτά μπορεί να επιτευχθεί και η *προβολή του ίδιου του προγράμματος-πιλότου για τον οικοτουρισμό και η ευαισθητοποίηση του κοινού για την έννοια του οικοτουρισμού.*

Να γίνει προκήρυξη μελέτης και κατασκευής των τριών θεματικών περιπτέρων για τον πρωτογενή τομέα παραγωγής..

Προδιαγραφές

- Θεματικό περίπτερο με αντικείμενο την **αλιεία**. Θα χωροθετηθεί στο Λιμνοχώρι ή το Χρυσοχώραφα
- Θεματικό περίπτερο με αντικείμενο τη **δασοπονία** και την **ορεινή οικονομία** γενικότερα.. Θα χωροθετηθεί στον Λιθότοπο, το Ακριτοχώρι ή το Πετρίτσι.
- Θεματικό περίπτερο με αντικείμενο τη **γεωργία** και την **κτηνοτροφία..** Θα χωροθετηθεί στο Νεοχώρι, τα Λιβάδια ,το Σταυροδρόμι ή τα Χρυσοχώραφα

Πρέπει να γίνει διερεύνηση για αξιοποίηση υπαρχόντων κτιρίων. Σε περίπτωση που χρειαστούν νέες κατασκευές, αυτές θα πρέπει να εντάσσονται αρμονικά στο περιβάλλον.

Τα περίπτερα πρέπει να κατασκευαστούν και να εξοπλιστούν ώστε να λειτουργούν ως:

- Ενημερωτικοί εκπαιδευτικοί εκθεσιακοί χώροι. Ο σχεδιασμός του εκθεσειακού προγράμματος πρέπει να καλύπτει τις μεθόδους πρωτογενούς παραγωγής και την εξέλιξη τους στο χρόνο καθώς και τη σχέση τους με την οικολογική σημασία του υγροτόπου. Πρέπει επίσης να αναδεικνύεται η σύνθετη όψη του ζητήματος «αρμονική συνύπαρξη ανθρώπου και φύσης».
- Χώροι διάθεσης τοπικών προϊόντων (για παράδειγμα: βουβαλίσιο γιαούρτι, τσίπουρο, μέλι, τοπικά γλυκά και γλυκά του κουταλιού, έργα χειροτεχνίας κλπ.)
- Χώροι δημιουργικής απασχόλησης για τα παιδιά με αντικείμενο σχετιζόμενο με το θέμα του με περιπτέρου.
- Χώροι ενημέρωσης του επισκέπτη για τις δυνατότητες οικοτουριστικής δραστηριοποίησή τους στην ευρύτερη περιοχή και προβολής του προγράμματος – πιλότου του οικοτουρισμού.

Αρμόδιος φορέας για τη λειτουργία των περιπτέρων μπορεί να είναι ο Σύνδεσμος Προστασίας και Ανάδειξης Περιοχής Λίμνης Κερκίνης σε συνεργασία με τοπικούς φορείς και πιθανά με ιδιώτες.

Δικαιούχοι: Αρχιτεκτονικά γραφεία-φορείς με ανάλογη εμπειρία. Απαιτείται η συνεργασία με τους επιστήμονες που γνωρίζουν την περιοχή και με ειδικούς σε θέματα ερμηνείας.

Παραγόμενο αποτέλεσμα: Μελέτη και κατασκευή τριών θεματικών περιπτέρων.

Κόστος: Για τη μελέτη και την κατασκευή.

Χρόνος ολοκλήρωσης: Δύο μήνες για τη μελέτη, ένας χρόνος για την υλοποίηση.

Κατασκευή - ανακατασκευή παραδοσιακών σταφυλικών εγκαταστάσεων

Στόχοι-σκεπτικό: Για την *περαιτέρω ανάδειξη της σημασίας της κτηνοτροφίας,, και μάλιστα της εκτροφής νεροβούβαλων, για την οικολογική ισορροπία του υγροτόπου και την τοπική* προτείνεται η ανακατασκευή παραδοσιακών σταυλικών εγκαταστάσεων για τους νεροβούβαλους. Η δράση αυτή έχει επίσης στόχο να *ενισχύσει την εκτροφή νεροβουβάλων μέσω της διάθεσης προϊόντων στην τουριστική αγορά* αλλά και μέσω διάνοιξης προοπτικής για την *αξιοποίηση προγραμμάτων της Ε.Ε.*

για βιολογική κτηνοτροφία. Δημιουργούνται ακόμη οι προϋποθέσεις για τη λειτουργία μικρών οικογενειακών μονάδων εκτροφής νεροβούβαλων που μπορούν να γίνουν βιώσιμες οικονομικά μέσω της διάθεσης των προϊόντων στο τουριστικό κοινό. Οι δράσεις αυτές μπορεί να συνδεθούν και να συνδυαστούν με δράσεις αγροτοτουρισμού. Υποστηρικτικές δράσεις προώθησης των προϊόντων των βουβαλιών και άλλων τοπικών προϊόντων μπορούν να περιλαμβάνουν την καθιέρωση μίας γιορτής-παζαριού με τοπικά προϊόντα (όπως γίνεται με επιτυχία στο χωριό Ψάρι Αρκαδίας, στην Επίδαυρο, κ.α.). Στην περιοχή μελέτης, συγκεκριμένα στο χωριό Λιθότοπος έχει καθιερωθεί και γιορτάζεται ετησίως με επιτυχία η γιορτή ψαριού. Επίσης θα πρέπει να εξετασθεί η σκοπιμότητα ενίσχυσης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για την δημιουργία εμπορικού καταστήματος προώθησης των προϊόντων των νεροβουβάλων.

Να γίνει προκήρυξη μελέτης και ανακατασκευής σταυλικών εγκαταστάσεων.

Προδιαγραφές Διαμόρφωση-ανακατασκευή παραδοσιακού τύπου σταυλικών εγκαταστάσεων. Τα μαντριά σήμερα είναι ερειπωμένα και επισκευασμένα πρόχειρα με λαμαρίνες. Βρίσκονται σε ερειπιώδη κατάσταση. Απαιτείται η ανακατασκευή τους με τα ενδεδειγμένα υλικά. Ο σκελετός πρέπει να είναι ξύλινος ενώ η σκεπή από νεροκάλαμο ή σάζι. Η κατασκευή θα πρέπει να έχει χαρακτηριστικά «μη μόνιμης κατασκευής», εξαιτίας των περιορισμών δόμησης που ισχύουν στην περιοχή χωρίς όμως να υπολείπεται ποιότητας, αισθητικής και λειτουργικότητας.

Τα μαντριά θα πρέπει να υποστηρίζουν πολλαπλές λειτουργίες. Συγκεκριμένα θα πρέπει να λειτουργούν ως:

- Χώροι σταυλισμού
- Χώροι ξενάγησης των επισκεπτών, γνωριμίας με την χαμηλής εντάσεως κτηνοτροφία και την σημασία της για την άγρια φύση.
- Χώροι ενεργητικής συμμετοχής των επισκεπτών στην κτηνοτροφική παραγωγή.

Ήπιες και διακριτικές παρεμβάσεις ή προφορική ερμηνεία πρέπει να αναδεικνύει το ρόλο των βουβαλιών στη διατήρηση των υγροτοπικών οικοσυστημάτων.

Δικαιούχοι: Αρχιτεκτονικό γραφεία-τεχνική εταιρεία

Παραγόμενο αποτέλεσμα: Ανακατασκευασμένα μαντριά με πρόγραμμα ερμηνείας

Κόστος: Για τη μελέτη και υλοποίηση

Χρόνος: Για τη μελέτη τρεις μήνες, για την υλοποίηση τρεις μήνες.

11.3. Δράσεις εκπαίδευσης- κατάρτισης-ευαισθητοποίησης

Δράσεις εκπαίδευσης- κατάρτιση-ευαισθητοποίησης

Στόχοι-σκεπτικό: Προκείμενου να εξασφαλιστεί *η «οικοτουριστική ταυτότητα» στις υποδομές και τις υπηρεσίες του τουρισμού* απαιτείται κατάρτιση ατόμων και ομάδων που ασχολούνται με τον οικοτουρισμό.

Να γίνει προκήρυξη για τον σχεδιασμό και την εκπόνηση προγράμματος (α) κατάρτισης οικοξεναγών (β) κατάρτισης επιχειρηματιών και (γ) διοργάνωσης ημερίδων-ανοιχτών συζητήσεων.

Προδιαγραφές:

(α) Πρόγραμμα εκπαίδευσης οικοξεναγών

Πρόγραμμα εκπαίδευσης ξεναγών: το πρόγραμμα θα απευθύνεται σε όσους πραγματοποιούν ξεναγήσεις μέσα και γύρω από τον υγρότοπο.

Αντικείμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος θα πρέπει να περιλαμβάνει τα ακόλουθα:

- Χλωρίδα, πανίδα, υγροτοπικό οικοσύστημα και η σημασία του για τον άνθρωπο.
- Αναγνώριση πουλιών και χαρακτηριστικών τους.
- Οικολογική αξία και καίρια προβλήματα του υγροτόπου
- Η έννοια του οικοτουρισμού και η σημασία προώθησης της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού στην περιοχή.
- Οδηγίες για την πρέπουσα συμπεριφορά κατά την επίσκεψη στον υγρότοπο
- Θέματα εξυπηρέτησης επισκεπτών, πρώτες βοήθειες, στοιχεία παιδαγωγικής και μεθόδων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

(β) Πρόγραμμα εκπαίδευσης επιχειρηματιών – εργαζομένων στον τομέα του τουρισμού

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα, μικρότερης διάρκειας με λιγότερη έμφαση σε θέματα οικολογίας του υγροτόπου και περισσότερη έμφαση σε θέματα εξυπηρέτησης επισκεπτών και υποδομών. Απευθύνεται κυρίως σε όσους δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά ή απασχολούνται σε επιχειρήσεις στον τομέα του οικοτουρισμού, διατηρώντας καταλύματα ταβέρνες, και μικρές επιχειρήσεις δραστηριοτήτων αναψυχής.

(γ) Διοργάνωση ημερίδων και ανοικτών συζητήσεων για θέματα που αφορούν τον οικοτουρισμό και την ήπια τουριστική ανάπτυξη με διαφορετικές θεματικές ενότητες. Στόχος η όσο το δυνατό μεγαλύτερη συμμετοχή εκπροσώπων της τοπικής κοινωνίας.

Επίσης να διερευνηθεί η δυνατότητα *ενημερωτικών επισκέψεων* με αντίστοιχους υγροτοπικούς οικοτουριστικούς προορισμούς του εξωτερικού για την απόκτηση εμπειρίας και την ανταλλαγή απόψεων γύρω από την οικοτουριστική οργάνωση. Τέτοιου είδους επισκέψεις μπορούν να ενταχθούν στα πλαίσια προγραμμάτων αδελφοποίησης

Δικαιούχος: ΜΚΟ, Κέντρο Ενημέρωσης, ΕΟΤ *Παραγόμενο αποτέλεσμα*: Σεμινάρια, ημερίδες.

Κόστος: Για τη διοργάνωση των σεμιναρίων, αμοιβές, ταξίδια, σχεδιασμός ύλης κλπ.

Χρόνος: Για το σχεδιασμό του προγράμματος: ένας μήνας. Τρία σεμινάρια-ημερίδες τον χρόνο.

11.4. Δράσεις διαχείρισης

Σύστημα διαχείρισης τουριστικής κίνησης του υγροτόπου

Στόχοι-σκεπτικό: Με στόχο την *παρακολούθηση και κατανόηση της τουριστικής ζήτησης και τον εντοπισμό των προβλημάτων που προκύπτουν ή μπορεί να προκύψουν από τις τουριστικές δραστηριότητες* προτείνεται η μελέτη και εφαρμογή συστήματος διαχείρισης της τουριστικής κίνησης στον υγρότοπο.

Να γίνει προκήρυξη για την εκπόνηση μελέτης και την εφαρμογή συστήματος διαχείρισης τουριστικής κίνησης.

Προδιαγραφές:

Η μελέτη πρέπει να περιλαμβάνει

(α) *Εγκατάσταση συστήματος συγκέντρωσης και επεξεργασίας στοιχείων για την τουριστική κίνηση*

Στόχος είναι η γνώση και κατανόηση της τουριστικής κίνησης.

- Σχεδιασμός συστήματος συγκέντρωσης στοιχείων.
- Επιλογή κατάλληλων μέσων (ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις, παρατήρηση ροής κλπ.)
- Επιλογή κατάλληλων και εύστοχων ερωτήσεων προκειμένου να καταγράφεται το προφίλ των επισκεπτών, ο βαθμός ικανοποίησης που αποκομίζουν από την επίσκεψη και τις υπηρεσίες, ο τρόπος που διακινούνται στον χώρο, η συμπεριφορά τους, οι προσδοκίες τους και όλα γενικά τα στοιχεία που θα βοηθήσουν στη λήψη αποφάσεων και μέτρων για τη διαχείριση του τουρισμού.
- Σχεδιασμός λογισμικού για την επεξεργασία των στοιχείων.

Πρέπει να γίνει πρόβλεψη για το ανθρώπινο δυναμικό που χρειάζεται για τη λειτουργία του συστήματος και τις ανάγκες σε κατάρτιση.

(β) *Σχέδιο διαχείρισης τουριστικής κίνησης.*

Στόχος του σχεδίου είναι να αξιοποιήσει τις παραπάνω πληροφορίες για τη σύνταξη ενός *Σχεδίου διαχείρισης επισκεπτών.* Η μελέτη θα πρέπει να συνεκτιμά στοιχεία χωρητικότητας οικοτουριστικών υποδομών και των πόλων έλξης, τα χαρακτηριστικά και την ανάγκη προστασίας του οικοσυστήματος, το προφίλ επισκεπτών, τις τάσεις του τουριστικού κοινού και να:

- Καθορίζει διαφορετικά «πακέτα» ξεναγήσεων-περιηγήσεων με διαφορετικές διάρκειες, αφετηρίες, διαδρομές και σταθμούς, ώστε να κατανέμονται ομοιόμορφα οι επισκέπτες χωρικά και χρονικά Ειδικά για το μαθητικό κοινό του υγροτόπου να προτείνει την εκπόνηση εκπαιδευτικών πακέτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που να εκμεταλλεύονται της υπάρχουσες υποδομές.
- Προτείνει ωράρια λειτουργίας των υποδομών ερμηνείας του περιβάλλοντος και συντονισμό προγραμμάτων ξεναγήσεων στο πεδίο.
- Προτείνει ρυθμίσεις για τη διακίνηση των πλεούμενων (βάρκες, κανό) στη λίμνη και γενικότερα να
- Ρυθμίζει θέματα διακίνησης των επισκεπτών στον υγρότοπο.

Δικαιούχοι: Εταιρεία ειδική σε έρευνα αγοράς (για τον σχεδιασμό συγκέντρωσης στοιχείων), η Επιτροπή Παρακολούθησης Πιλοτικού Προγράμματος, το Κέντρο Πληροφόρησης (για την εφαρμογή του Σχεδίου)

Παραγόμενο αποτέλεσμα: Σύστημα συγκέντρωσης και επεξεργασίας στοιχείων για τουριστική κίνηση και σχέδιο διαχείρισης τουριστικής κίνησης.

Κόστος: Για τις μελέτες και την εγκατάσταση λογισμικού. Επίσης για την αμοιβή και κατάρτιση ανθρώπινου δυναμικού.

Χρόνος: Έξι μήνες για το (α) και έξι μήνες για το (β).

Οδηγίες προς τους επισκέπτες

Στόχοι-σκεπτικό: Με στόχο την *ευαισθητοποίηση των επισκεπτών για την ενδεδειγμένη συμπεριφορά στον υγρότοπο ώστε να μην προκαλείται όχληση στις αποικίες πουλιών, ρύπανση, κλπ. αλλά και να μεγιστοποιείται η απόλαυση των επισκεπτών* προτείνεται η δημιουργία εντύπου οδηγιών που θα διανέμεται δωρεάν.

Να γίνει προκήρυξη για τον σχεδιασμό και έκδοση του εντύπου.

Προδιαγραφές: Συγγραφή, σχεδιασμός έκδοση έντυπου οδηγιών που θα καθοδηγούν τον επισκέπτη στην πρέπουσα συμπεριφορά κατά την επίσκεψη στον υγρότοπο και τους γύρω οικισμούς προκειμένου να ελαχιστοποιείται η όχληση στο περιβάλλον της περιοχής κατά την επίσκεψη. Οι οδηγίες αυτές θα πρέπει:

- Να απευθύνονται σε όλες τις κατηγορίες επισκεπτών του υγροτόπου.
- Να είναι ευκολοδιάβαστες, γραμμένες σε φιλικό τόνο, να προδιαθέτουν τον επισκέπτη να συνεργαστεί
- Να είναι γραμμένες σε φιλικό ύφος και να ενθαρρύνουν τον επισκέπτη να συνεργαστεί
- Να είναι γραμμένες σε ελληνικά και αγγλικά.
- Να τυπωθούν σε έντυπο από ανακυκλωμένο χαρτί, το οποίο θα διανέμεται σε όλα τα σημεία συγκέντρωσης επισκεπτών.

Το φυλλάδιο πρέπει να είναι καλαίσθητο (ίσως να έχει ωραία σκίτσα) ή να περιλαμβάνει πρακτικές πληροφορίες (π.χ. εστιατόρια, χρήσιμα τηλέφωνα.) ώστε να επιθυμεί να το κρατήσει ο επίσκεψης.

(Να διερευνηθεί η δυνατότητα οι οδηγίες αυτές να αναρτώνται και σε επιλεγμένα σημεία του υγροτόπου.)

Δικαιούχος: ΕΟΤ, Αναπτυξιακή, ΜΚΟ, Κέντρο Ενημέρωσης

Παραγόμενο αποτέλεσμα: Φυλλάδιο

Κόστος: Για τον σχεδιασμό, συγγραφή, έκδοση φυλλαδίου

Χρόνος: Δύο μήνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΥΠΟΔΕΙΞΗ ΤΩΝ ΤΥΧΟΝ ΑΝΑΓΚΑΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΙΣΧΥΟΝΤΟΣ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

12. Προτάσεις που αφορούν το θεσμικό πλαίσιο 95

13.Προτάσεις που αφορούν την ενημέρωση του κοινού.....97

14.Συνοπτικός πίνακας προτάσεων της μελέτης …….……..……98

12. **Προτάσεις που αφορούν το θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργεί ο οικοτουρισμός**.

Ο οικοτουρισμός δεν διέπεται από ένα συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο. Είναι χαρακτηριστικό ότι η τουριστική και ξενοδοχειακή νομοθεσία προβλέπει ειδικές διατάξεις για τον αγροτοτουρισμό και τον τουρισμό υγείας (Γεωρκακόπουλος, Λ.- Γ. Σωτηρόπουλος 2000) αλλά όχι για τον οικοτουρισμό. Ήδη στον πρώτο τόμο της παρούσας μελέτης (κεφ. 5) έχει γίνει αναφορά στο θεσμικό πλαίσιο που σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με τον οικοτουρισμό, όπου τονίστηκε και η σημασία του θεσμικού πλαισίου που αφορά τις προστατευόμενες περιοχές και τους φορείς διαχείρισης.

Προκειμένου να καλυφθούν βασικά κενά στην εφαρμογή του οικοτουρισμού στην Ελλάδα, προτείνονται τα ακόλουθα:

- Να υιοθετηθεί η **Agenda 21. Guiding Principles for Tourism** ως κείμενο αρχών που πρέπει να ακολουθούν οι φορείς του ιδιωτικού, του κρατικού και του τρίτου τομέα (ΜΚΟ) που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό.

- Να γίνει επιλογή άλλων κειμένων αρχών (βλ. κεφ. 5 πρώτου τόμου) όπως το **European Charter for Sustainable Tourism** που θα προσυπογράψει ο ΕΟΤ και θα προτείνει να το προσυπογράψουν και άλλοι φορείς που θα κάνουν οικοτουρισμό.

- Να θεσμοθετηθεί ένα βραβείο «άριστης πρακτικής» στον οικοτουρισμό προκειμένου να συγκεκριμενοποιηθεί ο τρόπος με τον οποίο γίνεται αντιληπτός ο οικοτουρισμός από τον ΕΟΤ.

- Στις προστατευόμενες περιοχές όπου θα συσταθεί φορέας διαχείρισης πρέπει να εξασφαλιστεί ότι ο φορέας θα έχει τον έλεγχο των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων. Να εξασφαλιστεί η συμμετοχή του ΕΟΤ στους φορείς διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών με αρμοδιότητα σε θέματα οικοτουρισμού. Με τον τρόπο αυτό θα εφαρμοστεί το πνεύμα της παρούσης μελέτης στις εφαρμογές του οικοτουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές.

- Να καθιερωθεί ο θεσμός της επιστροφής των εσόδων από τον οικοτουρισμό στην προστασία της φύσης στις προστατευόμενες περιοχές όπου θα γίνουν φορείς διαχείρισης.

- Να γιορταστεί το διεθνές έτος οικοτουρισμού (ο ΟΗΕ έχει κηρύξει το 2002 ως έτος οικοτουρισμού) με

  -μία μελέτη και έκδοση που θα περιλαμβάνει συγκεκριμένα πετυχημένα παραδείγματα από

όλους τους τομείς του οικοτουρισμού (καταλύματα, τεχνικές ανάδειξης του περιβάλλοντος, συμμετοχή τοπικής κοινωνίας κλπ.).

- μετάφραση και έκδοση μιας σειράς σημαντικών εγχειριδίων και βιβλίων που κυκλοφορούν στα αγγλικά για τον οικοτουρισμό.

– συνέντευξη Τύπου για το θέμα..

- Να θεσμοθετηθεί ένα συμβουλευτικό όργανο για τον οικοτουρισμό που θα αξιοποιεί το υπάρχον ανθρώπινο δυναμικό που έχει λάβει εξειδικευμένη εκπαίδευση σε ΑΕΙ του εξωτερικού. Οι άνθρωποι αυτοί μπορούν να κληθούν να λειτουργήσουν στα πλαίσια ενός συμβουλευτικού και γνωμοδοτικού οργάνου. Επίσης θα αξιολογούν τις προσπάθειες που γίνονται και θα παράγουν σταδιακά ένα σώμα γνώσης και «διδαγμάτων» από την εμπειρία που θα συγκεντρώνεται.
- Να δημιουργηθεί από τον ΕΟΤ ένας μηχανισμός παρακολούθησης και συγκέντρωσης στοιχείων και ελέγχου της τουριστικής ζήτησης και κίνησης σε οικολογικά ευαίσθητες περιοχές σε πανελλαδικό επίπεδο ώστε να αποτελούν τη βάση για χάραξη και συνεχή αξιολόγηση μιας στρατηγικής για τον οικοτουρισμό (βλ. συμπεράσματα κεφ. 4 πρώτου τόμου). Το προαναφερθέν γνωμοδοτικό σώμα μπορεί να επιφορτιστεί με την αξιοποίηση των δεδομένων αυτού του μηχανισμού για τη χάραξη στρατηγικής.
- Να προωθηθούν «αδελφοποιήσεις» και ανταλλαγές με πρότυπους οικοτουριστικούς προορισμούς του εξωτερικού.
- Να προωθηθεί η εκπαίδευση σε θέματα οικοτουρισμού των επαγγελματιών στον τομέα του τουρισμού. Στις υπάρχουσες σχολές τουριστικών επαγγελμάτων να ενταχθούν μαθήματα και σεμινάρια για την έννοια και την εφαρμογή του οικοτουρισμού.
- Να προωθηθεί η έρευνα σε επίπεδο ΑΕΙ. Αρχή μπορεί να γίνει από μελέτη φέρουσας ικανότητας και δημιουργίας δεικτών παρακολούθησης των επιπτώσεων της τουριστικής κίνησης στο περιβάλλον. (βλ. συμπεράσματα κεφ. 3 πρώτου τόμου).

Επειδή βρισκόμαστε σε πολύ αρχικό στάδιο στη διαδικασία κατανόησης και γενικής αποδοχής της έννοιας του οικοτουρισμού, δεν προτείνουμε την εφαρμογή, προς το παρόν, συστήματος πιστοποίησης οικοτουρισμού προορισμού.

13. Προτάσεις για δράσεις που αφορούν την ενημέρωση και κατάρτιση του κοινού για τον οικοτουρισμό.

Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να προτείνουμε και μία σειρά δράσεων που δεν άπτονται του θεσμικού πλαισίου που διέπει τον οικοτουρισμό, αλλά μπορούν όμως να εφαρμοστούν άμεσα και έχουν στόχο τη διάχυση της γνώσης που υπάρχει και έχει συγκεντρωθεί στην παρούσα μελέτη για τον οικοτουρισμό:

- Έκδοση της παρούσας μελέτης και οργάνωση σειράς παρουσιάσεων στις Περιφέρειες και γενικά σε ενδιαφερόμενους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης.
- Ιδιαίτερη παρουσίαση της μελέτης στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας με έμφαση στην παρουσίαση της περιοχής-πιλότου της Κερκίνης προκειμένου να διεκολυνθεί η υποβολή προτάσεων για υλοποίηση των συγκεκριμένων έργων.
- Παρουσίαση της μελέτης στην Περιφέρεια Ηπείρου με έμφαση στη μελέτη για το Δυτικό Ζαγόρι και μάλιστα στα έργα υποδομής που προτείνονται. Επίσης παρουσίαση της μελέτης στο δίκτυο «Των Ελλήνων οι κοινότητες» με στόχο την προώθηση, από μέρους του δικτύου, δράσεων στο πνεύμα του οικοτουρισμού που προτείνει η μελέτη.
- Έκδοση σειράς φυλλαδίων για το ευρύ κοινό, Έλληνες και ξένους, για να ενημερωθεί σχετικά με τις απαιτήσεις που πρέπει να έχει από όσους παρέχουν υπηρεσίες στον τομέα του οικοτουρισμού (π.χ. τουριστικοί πράκτορες, ξενοδόχοι, ξεναγοί κλπ.) και γενικά για το τι σημαίνει οικοτουρισμός και πώς πρέπει οι ίδιοι να φέρονται ως οικοτουρίστες. Αυτό μπορεί να αποτελέσει σειρά φυλλαδίων με ενιαία αισθητική.
- Σειρά από τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά σποτ για το ίδιο θέμα. Έμφαση όχι στην προώθηση συγκεκριμένων οικοτουριστικών προορισμών αλλά στην επεξήγηση της έννοιας του οικοτουρισμού.

14. Συνοπτικός πίνακας του συνόλου των προτάσεων που περιλαμβάνονται στη μελέτη

Οι προτάσεις παρουσιάζονται κατά κατηγορίες (δράσεις ενημέρωσης, θεσμικού πλαισίου, πιλοτικές εφαρμογές). Εντός της κάθε κατηγορίας, οι δράσεις παρουσιάζονται και κατά χρονολογική φάση υλοποίησής τους. Το κόστος της κάθε δράσης έχει υπολογιστεί κατά πολύ μεγάλη προσέγγιση. Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης δεν είναι δυνατή η ακριβέστερη κοστολόγηση τόσων διαφορετικών και ποικίλων δράσεων.

Α'. Γενικές δράσεις ενημέρωσης και διάχυσης της γνώσης που αποκτήθηκε από την παρούσα μελέτη.

Α'1. Έκδοση της παρούσας μελέτης και οργάνωση σειράς παρουσιάσεων στις Περιφέρειες και γενικά σε ενδιαφερόμενους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης.
Κόστος: 11.000.000 δρχ.

Α' 2. Ιδιαίτερη παρουσίαση της μελέτης στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας με έμφαση στην παρουσίαση της περιοχής-πιλότου της Κερκίνης προκειμένου να διεκολυνθεί η υποβολή προτάσεων για υλοποίηση των συγκεκριμένων έργων.
Κόστος: 100.000 δρχ.

Α' 3. Παρουσίαση της μελέτης στην Περιφέρεια Ηπείρου με έμφαση στη μελέτη για το Δυτικό Ζαγόρι και μάλιστα στα έργα υποδομής που προτείνονται. Επίσης παρουσίαση της μελέτης στο δίκτυο «Των Ελλήνων οι κοινότητες» με στόχο την προώθηση, από μέρους του δικτύου, δράσεων στο πνεύμα του οικοτουρισμού που προτείνει η μελέτη.
Κόστος: 100.000 δρχ.

Α' 4. Έκδοση σειράς φυλλαδίων για το ευρύ κοινό, Έλληνες και ξένους, για να ενημερωθεί σχετικά με τις απαιτήσεις που πρέπει να έχει από όσους παρέχουν υπηρεσίες στον τομέα του οικοτουρισμού (π.χ. τουριστικοί πράκτορες, ξενοδόχοι, ξεναγοί κλπ.) και γενικά για το τι σημαίνει οικοτουρισμός και πώς πρέπει οι ίδιοι να φέρονται ως οικοτουρίστες. Αυτό μπορεί να αποτελέσει σειρά φυλλαδίων με ενιαία αισθητική.
Κόστος: 2.000.000 δρχ.

Α' 5. Σειρά από τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά σποτ για το ίδιο θέμα. Έμφαση όχι στην προώθηση συγκεκριμένων οικοτουριστικών προορισμών αλλά στην επεξήγηση της έννοιας του οικοτουρισμού.
Κόστος: 5.000.000 δρχ.

Β'. Δράσεις που σχετίζονται με το θεσμικό πλαίσιο.

Β' 1. Να θεσμοθετηθεί ένα συμβουλευτικό όργανο για τον οικοτουρισμό που θα αξιοποιεί το υπάρχον ανθρώπινο δυναμικό που έχει λάβει εξειδικευμένη εκπαίδευση σε ΑΕΙ του εξωτερικού. Οι άνθρωποι αυτοί μπορούν να κληθούν να λειτουργήσουν στα πλαίσια ενός συμβουλευτικού και γνωμοδοτικού οργάνου του ΕΟΤ. Επίσης θα αξιολογούν τις προσπάθειες που γίνονται και θα παράγουν σταδιακά ένα σώμα γνώσης και «διδαγμάτων» από την εμπειρία που θα συγκεντρώνεται. Τέλος, το όργανο αυτό μπορεί να παίξει ένα συντονιστικό και εποπτικό ρόλο για την εφαρμογή των προτάσεων της παρούσας μελέτης.
Κόστος: 5.000.000 δρχ. ετησίως (για αμοιβές, ταξίδια κλπ.)

Β'2. Σύστημα συλλογής πληροφοριών και στοιχείων για τον οικοτουρισμό σε οικολογικά ευαίσθητες περιοχές της Ελλάδας.
Κόστος (για τον σχεδιασμό από εταιρεία έρευνας αγοράς): από 5.000.000 δρχ.

Β'3. Να υιοθετηθεί η **Agenda 21. Guiding Principles for Tourism** ως κείμενο αρχών που πρέπει να ακολουθούν οι φορείς του ιδιωτικού, του κρατικού και του τρίτου τομέα (ΜΚΟ) που δραστηριοποιούνται στον οικοτουρισμό. Επίσης να γίνει επιλογή άλλων κειμένων αρχών (βλ. κεφ. 5 πρώτου τόμου) όπως το **European Charter for Sustainable Tourism** που θα προσυπογράψει ο ΕΟΤ και θα προτείνει να το προσυπογράψουν και άλλοι φορείς που θα κάνουν οικοτουρισμό. Να γίνει η μετάφραση και έκδοση των κειμένων και να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες για τη δέσμευση των ενδιαφερόμενων ομάδων να τηρήσουν τις αρχές αυτές.
Κόστος: 1.000.000 δρχ.

Β'4. Να θεσμοθετηθεί ένα βραβείο «άριστης πρακτικής» στον οικοτουρισμό προκειμένου να συγκεκριμενοποιηθεί ο τρόπος με τον οποίο γίνεται αντιληπτός ο οικοτουρισμός από τον ΕΟΤ.
Κόστος: 1.000.000 δρχ. (το κόστος δεν αφορά το βραβείο που δεν συνιστάται να είναι χρηματικό αλλά τη δημοσιότητα).

Β'5. Να γιορταστεί το διεθνές έτος οικοτουρισμού, το 2002, με

-μία μελέτη και έκδοση που θα περιλαμβάνει συγκεκριμένα πετυχημένα παραδείγματα από όλους τους τομείς του οικοτουρισμού (καταλύματα, τεχνικές ανάδειξης του περιβάλλοντος, συμμετοχή τοπικής κοινωνίας κλπ.).
- μετάφραση και έκδοση μιας σειράς σημαντικών εγχειριδίων και βιβλίων που κυκλοφορούν

στα αγγλικά για τον οικοτουρισμό.

– συνέντευξη Τύπου για το θέμα..

Κόστος: 15.000.000 δρχ.

Γ'. Πιλοτικές εφαρμογές προγραμμάτων. Κερκίνη.

Γ'1. Τοποθέτηση συστήματος ζωντανής μεταφοράς ψηφιακής εικόνας από τον υγρότοπο στο κέντρο ενημέρωσης.

Κόστος: 1.500.000 δρχ.

Γ'2. Διαμόρφωση θέσεων ανάπαυσης-παρατήρησης-ερμηνείας-αυτοξενάγησης στο ανάχωμα της ανατολικής πλευράς της λίμνης.

Κόστος: ως 10.000.000 δρχ.

Γ'3. Εγκατάσταση ξύλινου διαδρόμου-ράμπας στην περιοχή Ακριτοχωρίου.

Κόστος: 2.000.000 δρχ.

Γ'4. Μονοπάτι περιπάτου στα έλη της Βυρώνειας

Κόστος: 2.000.000 δρχ.

Γ'5. Έκδοση τουριστικού οδηγού-εγχειριδίου παρατήρησης

Κόστος: 3.000.000 δρχ.

Γ'6. Δημιουργία περιπατητικού μονοπατιού στα όρη Κερκίνης και Μαυροβουνίου.

Κόστος**:** 1.500.000 δρχ.

Γ' 7. Κατασκευή – ανακατασκευή παραδοσιακών σταβλικών εγκαταστάσεων

Κόστος: 1.500.000 δρχ.

Γ'8. Κατασκευή, εξοπλισμός και στελέχωση τριών θεματικών περιπτέρων.

Κόστος: Δεν μπορεί να υπολογιστεί στην παρούσα φάση.

Γ'9. Έντυπο οδηγιών προς τους επισκέπτες για την αρμόζουσα συμπεριφορά

Κόστος: 1.000.000 δρχ.

Γ'10. Δράσεις εκπαίδευσης-κατάρτισης-ευαισθητοποίησης.

Κόστος: μέχρι 2.000.000 δρχ.

Γ'11. Σύστημα διαχείρισης τουριστικής κίνησης του υγροτόπου
Κόστος: 5.000.000 δρχ.

Δ'. Πιλοτικές εφαρμογές προγραμμάτων. Δυτικό Ζαγόρι.

Διακρίνονται οι άμεσα εφαρμόσιμες από τις δράσεις που προϋποθέτουν περαιτέρω μελέτη για να συγκεκριμενοποιηθούν. Οι δράσεις όμως που προϋποθέτουν περαιτέρω μελέτη κρίνονται πολύ σημαντικές και δεν πρέπει να υποτιμηθεί η αξία τους. Τα έργα ενός προγράμματος οικοτουρισμού δεν πρέπει να περιορίζονται σε έργα υποδομής και ανάδειξης. Πρέπει να προωθούν τη γνώση και τις τεχνικές διαχείρισης του οικοτουρισμού. Γι αυτό πιστεύουμε ότι πρέπει να γίνει εκκίνηση από τις δράσεις αυτές και όχι από τις άμεσες εφαρμόσιμες δράσεις, χωρίς να αποκλείεται μία παράλληλη υλοποίηση δράσεων και από τις δύο κατηγορίες.

Δ'1. Δράσεις που προϋποθέτουν εκπόνηση έρευνας ή εξαρτώνται άμεσα από την εκδήλωση ενδιαφέροντος από ντόπιους.

Δ'1.1. Έρευνα και μελέτη εφαρμοσιμότητας προγραμμάτων αγροτοτουρισμού και άλλων προγραμμάτων που ενισχύουν την παραδοσιακή αγροτική δραστηριότητα.
Κόστος: 5.000.000 δρχ.

Δ'1.2. Ενημερωτικές επισκέψεις σε πρότυπες αγροτοτουριστικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα ή το εξωτερικό.
Κόστος: 800.000 – 1.000.000 δρχ.

Δ'1.3. Μελέτη και εφαρμογή για «Δράσεις ανάδειξης του περιβάλλοντος στην περιοχή του Δυτικού Ζαγορίου που ορίζεται από τους οικισμούς: Μεσοβούνι, Άγιος Μηνάς, Αρίστη, Βίκος, Πάπιγκο.». Πολλές από τις δράσεις που εντάσσονται στην ανάδειξη της περιοχής είναι άμεσα εφαρμόσιμες. Ωστόσο θα επιμείνουμε σε μία συνολική προσέγγιση του θέματος για να αποφευχθεί η αποσπασματικότητα των δράσεων και η ανομοιόμορφη κατανομή των έργων.
Κόστος μελέτης: ως 5.000.000 δρχ.
Κόστος υλοποίησης: ως 10.000.000 δρχ.

Οι δράσεις Δ'2.4 ως και Δ'2.7. έχουν στόχο να στρέψουν τη δράση των τοπικών στον τομέα του τουρισμού προς ήπιες αγροτοτουριστικές επιχειρήσεις. Οι δράσεις αυτές πρέπει να προέλθουν

από την τοπική κοινωνία. Για το λόγο αυτό απαιτείται η ενημέρωσή τους και η συνεργασία τους για τη διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων. Η κοστολόγηση, συνεπώς, των έργων είναι αδύνατη στην παρούσα φάση.

Δ'2.4. Υποστήριξη πρωτοβουλιών για λειτουργία αγροτοτουριστικών εγκαταστάσεων ή ενίσχυσης της αγροτοκτηνοτροφικής παραγωγής.
Κόστος: Ανάλογα με τον τύπο της επιχείρησης.
Δ'2.5. Πρωτοβουλίες διατήρησης του ζωικού κεφαλαίου της περιοχής
Κόστος: Ανάλογα με τον τύπο της επιχείρησης.
Δ'2.6. Δράσεις ενίσχυσης του γοήτρου της αγροτοκτηνοτροφικής δραστηριότητας.
Κόστος: Ανάλογα με τον τύπο της δράσης.
Δ'2.7. Προκήρυξη υποτροφιών σε συνεργασία με κληροδοτήματα.

Δ'2.8. Έρευνα και ανάδειξη για τον ρόλο των κήπων, των οπωρώνων, των χωραφιών και των βοσκοτοπιών στην οικολογική σημασία της περιοχής αλλά και για τον αγροτικό κύκλο εργασιών και τον πολιτισμό που συνδέεται με αυτόν.
Κόστος: ως 2.000.000 δρχ.

Δ'2.9. Έρευνα και εφαρμογή συστήματος EIA (Environmental Impact Assessment).
Κόστος: ως 5.000.000 δρχ.

Δ'2. 10. Δημιουργία πρότυπου οικοτουριστικού καταλύματος (ecolodge)
Κόστος: Δεν μπορεί να υπολογιστεί

Δ'2.11. Σχεδιασμός και λειτουργία συστήματος συγκέντρωσης στοιχείων για τους επισκέπτες. Μπορεί να προσαρμοστεί το σύστημα που θα εκπονηθεί για την Κερκίνη.
Κόστος: 5.000.000 δρχ.

Δ' 2. Άμεσα εφαρμόσιμες δράσεις.

Δ'2.1. Εκπαίδευση οικοξεναγών-οδηγών βουνού.
Κόστος: 100.000 δρχ.

Δ'2.2. Συντήρηση ή ανακατασκευή κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων στο βουνό.
Κόστος: ως 1.500.000 δρχ.

Δ'2.3. Παραγωγή ντοκυμαντέρ με θέμα την αγροτοκτηνοτροφική δραστηριότητα
Κόστος: ως 5.000.000 δρχ

Δ'2.4. Παραγωγή σειράς καρτ ποστάλ με θέμα την αγροτοκτηνοτροφική δραστηριότητα
Κόστος: ως 100.000 δρχ.

Δ'2.5. Προώθηση Εθελοντικής Εργασίας για ευαισθητοποίηση του κοινού.
Κόστος: ως 2.500.000 δρχ. ετησίως

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 1 _____ *104*

Χάρτες _____ **105**

Φωτογραφίες _____ **106**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 2 _____ *107*

Στατιστικοί πίνακες ΕΣΥΕ για τις χρήσεις γης και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης _____ **107**

Χάρτες _____ **108**

Φωτογραφίες _____ **109**

ΓΕΝΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ _____ *110*

Προτάσεις οικοτουριστικής ανάδειξης και ερμηνείας από πάρκα του εξωτερικού _____ **110**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 1

Χάρτες

1. Χάρτης με την περιοχή μελέτης

2. Ζαγοροχώρια

3. Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου

4. Εθνικός Δρυμός Β.Πίνδου

Φωτογραφίες

1-5

Τυπική μικρή οικογενειακή επιχείρηση στο Πάπιγκο. Το εστιατόριο αυτό εντάχθηκε σε πρόγραμμα αγροτοτουρισμου. Ο αγροτοτουριστικός του χαρακτήρας όμως δεν προβάλλεται στον επισκέπτη.

6

Ξενώνας που άρχισε να λειτουργεί πρόσφατα. Εντάχθηκε στο πρόγραμμα αγροτοτουρισμού. Υψηλής ποιότητας αλλά στερείται αγροτοτουριστικού χαρακτήρα στο ύφος και στον τρόπο λειτουργίας.

7-12

Εργαλεία γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής και παλιά ραπτική μηχανή όπου έραβαν τις ζαγορίσιες στολές. Τα αντικείμενα αυτά διακοσμούν τον ξενώνα της φωτ. 6. Θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον πυρήνα μικρής συλλογής.

13-14

Άγιος Μηνάς. Η πλατεία του χωριού και το παραδοσιακό καφενείο. Οι γκλίτσες που κρέμονται στο ράφι του καφενείου είναι προς πώληση.

15-16

Κελάρι παραδοσιακού σπιτιού. Κουδούνια, αρωματικά φυτά και τυριά: τεκμήρια της αγροτικής ζωής που χάνεται αλλά και δυνητικοί «πόλοι έλξης» επισκεπτών.

17-18

Σκουπίδια στη φύση.

19-20

Η σήμανση για τις ορειβατικές διαδρομές στο Πάπιγκο. Απηχεί την εποχή που οι ορειβάτες ήταν το κύριο τουριστικό κοινό της περιοχής.

21

Αλώνι στην Αρίστη. Η Αρίστη προσφέρεται για περιπάτους.

22

Γέφυρα Βοϊδομάτη. Σημείο συγκέντρωσης τουριστών. Χάνεται η αίσθηση της φύσης από την ακατάλληλη χρήση του χώρου (κρεβάτι δίπλα στην όχθη).

23-23

Γέφυρα Βοϊδομάτη. Στέγαστρα που δεν αξιοποιούνται με τον καλύτερο τρόπο για ερμηνεία και ανάδειξη της φύσης.

25

Θέση Βοτονάρια. Ενδείκνυται για σημείο ανάπαυσης και ερμηνείας.

26

Ξύλινο στέγαστρο στη θέση θέας στο χωριό Βίκος.

27

Το Κέντρο Πληροφόρησης στο Πάπιγκο

28

Σήμανση που χρήζει συντήρησης.

29

Ιερά Μονή Σπηλιώτισσας. Πόλος έλξης επισκεπτών.

30

Φαράγγι του Βίκου. Πόλος έλξης επισκεπτών και «ραχοκοκαλιά» του Εθνικού Δρυμού.

31

Πάπιγκο.

32

Δρακόλιμνη: Κλασικός ορειβατικός προορισμός.

33

Σαρακατσάνικες στάνες στον Γυφτόκαμπο (εκτός περιοχής μελέτης). Έχουν ανακατασκευαστεί, όπως προτείνεται και σε αυτή τη μελέτη.

34

Κάρτα του δικτύου «Των Ελλήνων οι κοινότητες». Ποιο είναι το μέλλον του αγροτών; μοιάζει να αναρωτιέται ο ηλικιωμένος βοσκός.

35

Άλογα στο Πάπιγκο. Θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για μια μικρή οικοτουριστική επιχείρηση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 2

Στατιστικοί πίνακες ΕΣΥΕ για τις χρήσεις γης και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης

Χάρτες

1.
Χάρτης νομού Σερρών.

2.

Χάρτης Προστατευόμενης Περιοχής και οικισμών περιοχής μελέτης.

3.

Χάρτης διακύμανσης της στάθμης των νερών

Φωτογραφίες

1. 2.
Νούφαρα και πλευστόφυτα στον υγρότοπο.

3.
Τοπίο της λίμνης

4.
Πρόσβαση στον υγρότοπο από το Μανδράκι

5.
Τοπίο του υγροτόπου

6.
Ξενάγηση επισκεπτών με βάρκα στην λίμνη

7.
Το παραποτάμιο δάσος της λίμνης

8.
Το Κέντρο Πληροφόρησης της Κερκίνης.

9.10.
Με την ανάπτυξη του οικοτουρισμού νέες επιχειρήσεις και επαγγέλματα εμφανίζονται.

11.
Τοπία του υγροτόπου

ΓΕΝΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Προτάσεις οικοτουριστικής ανάδειξης και ερμηνείας από πάρκα του εξωτερικού

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γεωργακόπουλος, Λ. & Γ. Σωτηρόπουλος (2000), Τουριστική και ξενοδοχειακή νομοθεσία. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.

Lepinioti, I (2000), **Calculation of the Carrying Capacity of the Protected Wetland of Lake Kerkini, Serres- Greece, for a Sustainable Development of Tourism.** Bournemouth University School of Conservation Science.

Μακρή, Ε. (1996), **Τα Ζαγοροχώρια. Ιστορική αναδρομή. Τουριστική περιήγηση,** Ιωάννινα

Med Wet (1996), **Raising Awareness for Mediterranean Wetlands. A Methodological Approach.** Rome

Νιτσιάκος, Β. & Μ. Αράπογλου (2000) **«Οδοιπορικό στην Ήπειρο»,** Επταήμερο Καθημερινής, 9/7/00.

Papagiannis, T. & A.Montemaggiori (1996), **Five Mediterranean Wetlands: Testing the Med Wet Approach**. Med Wet, Rome

Παπαϊωάννου, Ι. (1986), **Το Πάπιγκο. Ένα από τα ωραιότερα χωριά του Ζαγορίου,** Πάπιγκο.

Pearce, F. & A.J.Crivelli, (1994), **Characteristics of Mediterranean Wetlands.Conservation of the Mediterranean Wetlands.** Med Wet publication, Tour du Valat France.

Σταματοπούλου, Χ. **Ζαγόρι,** Αθήνα, Μέλισσα.

Στάρα-Γαλερίδου, **Οδοιπορικό κεντρικού και δυτικού Ζαγορίου Ιωαννίνων,** Πρόγραμμα Life.

Σφήκας ,Γ. & Γ. Τσούνης (1993**) Οικοτουριστικός οδηγός της Ελλάδας**, ΓΓΝΓ-ΕΕΠΦ.

Υπουργείο Γεωργίας, Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Σερρών. (1999), **Αγροτουρισμός. Σχέδιο ολοκληρωμένης αγροτοτουριστικής ανάπτυξης περιοχής Κερκίνης Λαιλιά Μενοικίου.**

ΥΠΕΧΩΔ.Ε (1998), **Πρόγραμμα αντιμετώπισης ειδικών περιβαλλοντικών προβλημάτων και συστήματος λειτουργίας και διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής της λίμνης Κερκίνης και της ευρύτερης περιοχής της.** Στάδιο Β΄.

ΥΠΕΧΩΔΕ. (1997), **Γνωρίζοντας τους υγροτόπους, ας προστατεύσουμε την ομορφιά. ΛΙΜΝΗ ΚΕΡΚΙΝΗ,** Αθήνα.

Γεράκης, Π.Α. (1990) **Προστασία και διαχείριση των ελληνικών υγροτόπων**. **Πρακτικά Συνάντησης Εργασίας για τους ελληνικούς υγροτόπους που έγινε στην Θεσσαλονίκη 17-21 Απριλίου 1989**. Θεσσαλονίκη

Boo, E. (1991) **Planning for Ecotourism In Parks** 2(3), 4-9.

Boo, E. (1992) **The Ecotourism Boom,** WWF, USA, 1992

Κασιούμης, Κ. & Γκατζογιάννης Σ. (1996) **Σχέδιο Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Βίκου Αώου** Μέρος Α' Θεσσαλονίκη

Lindberg, K., Epler Wood, M. & Engeldrum D. **Ecotourism. A Guide for Planners and Managers volume 1,2. (**1998) The Ecotourism Society, North Bennington

Παπαϊωάννου & Χ. Τσιτογιάννης, Κ. (1998) **Μελέτη αποτύπωσης των τοπικών πολιτιστικών περιβαλλοντικών αρχαιολογικών πόρων του Νομού Ιωαννίνων.** Αναπτυξιακή Ήπειρος ΑΕ Ιωάννινα.

ΥΠΕΧΩΔΕ, ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ (1999) **Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη Περιοχής Πίνδου – Ζαγορίου,** μέρος Β'. Ανάλυση ανθρώπινου παράγοντα **.**Θεσσαλονίκη Πρόγραμμα Άρκτος.